

Плачинда Т.С., Урсол О.В.,
Аксьонова В.І., Романько І.І.

**ГУМАНІТАРНИЙ ВИМІР
ЯКОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ
ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ
АВІАЦІЙНОЇ ГАЛУЗІ**

Монографія

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**Льотна академія
Національного авіаційного університету**

**Плачинда Т.С., Урсол О.В.,
Аксьонова В.І., Романько І.І.**

**ГУМАНІТАРНИЙ ВИМІР
ЯКОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
ФАХІВЦІВ АВІАЦІЙНОЇ ГАЛУЗІ**

Монографія

Кропивницький
2018

*Рекомендовано до видання Вченою радою
Льотної академії Національного авіаційного університету
(протокол № 2 від 21.05.2018 р.)*

Гуманітарний вимір якості професійної підготовки фахівців авіаційної галузі: моногр. / Т.С. Плачинда та ін.: Кропивницький: ЛА НАУ, 2018. – 588 с.

(Колектив авторів: Т.С. Плачинда (Вступ, Розділ 1, висновки), О.В. Урсол (Розділ 2), В.І. Аксьонова (Розділ 3), І.І. Романько (Розділ 4))

Рецензенти:

Харченко Юлія Володимирівна – доктор філософських наук, доцент, Центральнуукраїнський державний педагогічний університет

Москаленко Олена Іванівна – доктор педагогічних наук, доцент, Льотна академія НАУ

ISBN 978-966-932-091-9

У монографії розглядаються питання гуманітарної підготовки майбутніх фахівців авіаційної галузі. Зокрема, актуалізується питання якості професійної підготовки фахівців; аналізується закордонний досвід підготовки авіаторів; наголошується на важливості формування вмінь рефлексії та самоконтролю у контексті пролонгованого самовдосконалення майбутніми авіафахівцями; підкреслюється важливість формування у майбутніх авіафахівців професійно-етичної й освітньо-комунікативної культури та національної самоідентичності у професії вивчення гуманітарних дисциплін.

Матеріали монографії призначаються для курсантів, викладачів та інструкторів льотних закладів вищої освіти.

ISBN 978-966-932-091-9

3.3 Синергетичний підхід до суперечок людини і кризового соціуму – збагачення сенсу поняття «освітня комунікативна культура».....	304
3.4 Концепція ноосфери – ціннісний вимір освітньо-комунікативної культури майбутнього авіафахівця.....	328
3.5 Екологічний контекст освітньо-комунікативної культури майбутнього авіафахівця.....	352
3.6 Комунікативно-екологічні аспекти становлення професійної надійності цивілізованого громадянина.....	378
3.7 Список використаних джерел.....	401
РОЗДІЛ IV. Формування національної самоідентичності курсантів льотної академії в процесі викладання історичних дисциплін.....	
4.1 Роль історичних дисциплін у вихованні громадянина-патріота.....	423
4.2 Інноваційна педагогічна діяльність в історичній освіті як рушійна сила національно-патріотичного виховання курсантів льотної академії.....	488
4.3 Список використаних джерел.....	580
ВИСНОВКИ.....	586

РОЗДІЛ ІV
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОІДЕНТИЧНОСТІ
КУРСАНТІВ
ЛЬОТНОЇ АКАДЕМІЇ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ
ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

4.1 Роль історичних дисциплін у вихованні громадянина-патріота

Сучасний погляд на проблему гуманізації освіти

Гуманізація освіти являє собою систему цінностей, окрему педагогічну філософію, яка є невід’ємною складовою особистісного способу життя людини. Її складають переконання в особистісній гідності кожної людини, значущість для кожного можливості вільного вибору й відповідальності за його наслідки, радість від навчання як творчості. Це визначає роль викладача не як транслятора інформації, а як помічника усвідомленого навчання особистості.

Чільним у тлумаченні сутності гуманізації освіти має бути принцип гуманізму, який визначає цінність людини як особистості, її право на свободу, щастя, розвиток і прояв своїх здібностей. Відповідно до цього гуманізація освіти і вищої школи – це їх переорієнтація на особистість, на формування людини як унікальної цілісної творчої індивідуальності, яка прагне максимально реалізувати свої можливості, здатна до свідомого й відповідального вибору в різноманітних життєвих ситуаціях.

Згідно Закону України «Про вищу освіту» [4], гуманізація освіти у вищих навчальних закладах (ВНЗ) передбачає орієнтацію навчально-виховного процесу на суб’єкт-суб’єктні відносини, коли головною фігурою у навчанні є не викладач, а студент, який зацікавлений у засвоєнні знань. Тому навчальний матеріал – це:

- засіб пробудження й розвитку пізнавальної активності студентів, розвитку мислення;
- засіб виховання кращих людських якостей: допитливості, громадянської активності, розуміння цінності праці, почуття власної гідності, чесності, порядності, мужності тощо.

Сутність гуманістичних цінностей освіти базується на наступних ідеях: людина не засіб, а мета, тому не студента треба пристосовувати до освіти, а освіту до нього; в освіті різноманітними засобами має стверджуватись позитивне ціннісне ставлення студентів до себе, інших людей, природи й суспільства.

Самоцінність особистості, її духовна й фізична неповторність, позитивне ставлення до оточення – ось ті чинники, які формують педагогіку успіху й ведуть до педагогічної майстерності як вселюдської категорії. Лише творча, духовно багата й морально досконала особистість може домогтись зміцнення позитивних змін у суспільстві. Отже, гуманізація освіти веде до гуманізації кожної особистості, всього суспільства і світу взагалі.

Невід'ємною складовою гуманізації виховання є соціалізація особистості. Виховання в широкому розумінні включає поняття «соціалізація», оскільки соціальний аспект виховання дуже широкий. Він передусім полягає у нерозривному зв'язку виховання з життям, його залежності від рівня цивілізаційного розвитку країни, поєднанні потреб та інтересів особистості й держави.

Мета виховання – найвищий розвиток особистості – може бути досягнута лише в такому виховному середовищі, що відповідає вимогам суспільства. Соціальна організація сприяє гармонійному розвитку особистості, узгоджуючи його з вимогами довкілля, тому вища школа має домагатися не лише інтелектуального розвитку, а й соціальної врівноваженості студента.

Завдання сучасної школи – виховання порядності, патріотизму, виховання й самовиховання чесності, дружби, довіри, поваги й самоповаги.

Основні напрями модернізації історичної освіти в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів

Як зазначається в Педагогічній конституції Європи [8] (цей документ прийнято в травні 2013 року у Франкфурті-на-Майні (Німеччина) членами Асоціації Ректорів педагогічних університетів Європи (оригінали документа зберігаються в металевих капсулах у НПУ імені М. П. Драгоманова (Україна)

та Університеті Гете (Німеччина) об'єднавчий процес, що розгортається на теренах Європи, потребує формування сучасного суб'єкта європейської життєдіяльності – людини, здатної до співжиття в полікультурному суспільстві в мирі й злагоді, за принципами гуманізму, милосердя, справедливості й свободи.

Разом із тим перед європейською спільнотою дедалі гостріше постає питання необхідності збереження та захисту демократичних традицій в умовах сучасних глобальних викликів – фінансово-економічної кризи, міжнародного тероризму, расової і релігійної нетерпимості, моральної і духовної деградації людства. У цих умовах найважливішою метою історичної освіти виступає виховання громадянина й патріота держави, ціннісно-орієнтованої особистості, наділеної високими моральними якостями, здатної до самореалізації в умовах сучасної соціокультурної ситуації [33, 138].

Інтеграція України до загальноєвропейського освітнього простору вимагає ґрунтовного реформування вітчизняної вищої школи, переходу до принципово нових форм викладання гуманітарних дисциплін.

Про національні складники навчання й виховання говориться в такому важливому документі, як Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті: «Система освіти має забезпечувати... збереження і продовження української культурно-історичної традиції, виховання шанобливого ставлення до державних святинь, української мови і культури, історії і культури народів, які проживають в Україні, формування культури міжетнічних відносин; етичне та естетичне виховання і формування високої гуманістичної культури особистості, здатної протистояти проявам бездуховності» [7, 16].

Згідно з доктриною, один із пріоритетів державної політики в розвитку освіти – формування національних і загальнолюдських цінностей. У цьому документі в розділі «Національний характер освіти» наголошується, що освіта спрямована на втілення в життя *української національної ідеї*. Вона підпорядкована консолідації українського народу в українську політичну націю, яка прагне жити в співдружності з усіма народами і державами світу [46].

Освіта виховує громадянина і патріота України, прищеплює любов до української мови та культури, повагу до народних традицій. Вона підпорядкована формуванню системи національних інтересів як головних пріоритетів світоглядної культури особистості і разом з тим сприяє оволодінню багатствами світової культури, вихованню поваги до народів світу.

Подібні положення зафіксовані і в законодавчих актах: приміром у Законі України «Про освіту» [3] серед основних її принципів названо органічний зв'язок із світовою та національною історією, культурою, традиціями; виховання шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної та рідної мови, національних цінностей українського народу та інших народів і націй.

Події, що нині відбуваються в Україні та світі, засвідчують зростання ролі гуманітарної освіти, складовою якої є історичні дисципліни, у вихованні особистості, здатної жити в демократичному суспільстві. Освіта спрямована на втілення в життя української національної ідеї, підпорядкована консолідації українського народу в українську політичну націю, яка прагне жити у мирі з усіма народами і державами світу.

Сучасне українське суспільство перебуває в досить складному соціально-політичному й економічному стані. Політизація громадського життя, зіткнення ідеологій, що відбуваються в умовах гібридної війни Росії проти нашої країни, ще нездоланої економічної кризи, провокують людей або до радикалізму під час вирішення поставлених перед ними й суспільством фундаментальних проблем, або ж до соціальної апатії. Світова практика доводить, що освіта виконує в суспільстві стабілізуючу й розвиваючу функції. Лише освіта спроможна зупинити соціально-психологічну ерозію суспільства, і в цьому вона виступає як фактор національної безпеки, адже освіта – джерело формування добробуту й суспільних благ нації.

Історична освіта нині – це одна з найбільш складних ланок державної освітньої системи, адже відповідно до стратегії розвитку громадянського демократичного суспільства здійснено відмову від монополії державно-партійної ідеології та розпочато перехід до плюралізму думок, що зумовило численні дискусії навколо історичної освіти.

У сучасних умовах історична освіта виступає своєрідною серцевиною моральності, патріотичності, правової культури й поведінки, формування честі й гідності у молодого покоління.

Згідно з Указом Президента України «Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки» [47] національно-патріотичне виховання має набути характеру системної і цілеспрямованої діяльності, у першу чергу навчальних закладів, з формування у людини і громадянина високої національно-патріотичної свідомості, почуття відданості своїй державі.

Історична освіта передусім має бути орієнтована на забезпечення *єдності навчання і виховання* молодих громадян на засадах демократичності та загальнолюдських цінностей. Яскраво виражений виховний характер історії дає підстави говорити про її особливу роль у структурі підготовки й соціальної адаптації молодих громадян України.

Національна модель викладання минулого не суперечить загальноцивілізаційним цінностям. Вона може й повинна доповнюватися ідеями особистої свободи людини, її права обирати своє майбутнє незалежно від диктату держави.

В Льотній академії НАУ (ЛА НАУ) діє концепція, основою якої є гуманізація всього навчального та виховного процесу, що базується на комплексному підході до вивчення дисциплін гуманітарного циклу, серед яких – Історія та культура України. Історичні знання, набуті курсантами, сприяють подоланню вузькофахового мислення, вихованню фахівців вищої кваліфікації, духовно багатих особистостей, які відчувають моральну відповідальність за сучасне і майбутнє своєї Батьківщини.

Цілі та завдання історичної освіти в Україні

Докорінні зміни соціально-економічних і політичних реалій у сучасній Україні, переоцінка фундаментальних духовних основ суспільства відбуваються на тлі певного занепаду культурних традицій та моральних надбань. В системі освіти, перш за все у вищій школі, ці процеси породили деяку розгубленість, суперечливість і безсистемність у вихованні та навчанні студентської молоді. Стає очевидним, що саме гуманітарні навчальні дисципліни мають формувати особистість

студента, готувати його до життя у світі, який постійно змінюється, навчити сучасних форм спілкування, розвивати здатність до швидкого засвоєння інформації і прийняття ефективних рішень.

Сьогодні українська вища школа переживає складні та відповідальні часи. В країні відбувається становлення нової системи освіти, орієнтованої, зокрема, на входження у світовий та європейський освітні простори. Цей реформаційний процес супроводжується істотними змінами в педагогічній теорії та практиці, освітній парадигмі загалом. Нагальною потребою стає перехід до іншого змісту, інших підходів, іншого педагогічного менталітету.

У зв'язку з цим особливо гостро постають прогностичні завдання щодо стратегії історичної освіти на сучасний період розвитку суспільства і вищої школи. Стратегічними цілями освіти визначено: гуманізацію і гуманітаризацію навчального процесу, виховання студентів на засадах національних, загальнолюдських цінностей і морально-естетичних ідеалів гуманістичного світогляду.

Упродовж останніх років розробляється Концепція розвитку гуманітарної, суспільствознавчої та історичної освіти [9]. Суспільствознавча освіта взагалі та історична освіта зокрема повинні допомогти кожній молодій людині засвоїти три кола цінностей: етнокультурні, національні та загальнолюдські.

Сучасному суспільству потрібна інформована та компетентна особистість, яка спроможна приймати самостійні рішення і нести відповідальність за власні вчинки. За умов політичної та економічної нестабільності, дефіциту духовності винятково важливою стає стабілізуюча роль вищої школи як гаранта громадянського миру. Державна система освіти, що відповідає за соціалізацію особистості, є важливим інститутом, який спроможний еволюційним шляхом забезпечити зміну ментальності, створити умови для виховання людини – члена громадянського суспільства. Саме тому одним із головних освітньо-виховних завдань історичної освіти є формування громадянськості як комплексу відповідних якостей та життєвих компетентностей особистості.

Конкретно-історичний підхід до процесу формування особистості громадянина допомагає збагнути й сформулювати

специфічні, найбільш актуальні на даному етапі розвитку українського суспільства завдання, а саме: усвідомлення громадянами України необхідності державотворчих процесів у поєднанні з розбудовою громадянського суспільства; формування в молодого покоління почуття патріотизму, відданості Батьківщині й водночас відчуття належності до європейської та світової спільноти.

Особистість громадянина формується, якщо він бере реальну участь у діяльності, в якій апробуються, перевіряються на практиці відповідні громадянські цінності. Особистісно-орієнтований підхід до навчання в такому випадку передбачає постановку в центрі освітньо-виховного процесу інтересів молодого людини, її потреб та можливостей, її прав. Лише через таку ієрархію ціннісних підходів, як людина (особистість) – народ (культура, історія, освіта) – держава (суспільство), можна реалізувати перспективну й демократичну модель навчання та виховання.

За таких умов можна визначити *основні принципи розвитку* такої моделі:

- гуманізація та демократизація навчального процесу, що передбачає рівноправність і взаємну відповідальність учасників педагогічної взаємодії, їх взаємоповагу;

- переважаюча діалогічність взаємодії викладача і студентів у навчальному процесі;

- самоактивність і саморегуляція студентів у навчанні, які сприяють розвитку суб'єктивних характеристик, формують здатність до критичності й самокритичності, до прийняття самостійних рішень;

- науковість навчальної інформації, тобто достовірність фактів і явищ, які вивчаються, ознайомлення студентів із розмаїттям історичного руху й історичного життя в різних сферах суспільства, багатством альтернативних сучасних теорій та поглядів на історичний процес;

- історизм, який передбачає розгляд явищ і процесів соціогенезу з точки зору причин їх виникнення, оцінки сучасниками й нащадками, результатів та наслідків, накопиченого соціального досвіду;

- культуровідповідність, що передбачає органічну єдність громадянського виховання з історією та культурою свого народу,

його мовою, народними традиціями та звичаями, які забезпечують духовну єдність, наступність і спадкоємність поколінь;

– інтер- та полікультурність, яка передбачає інтегрованість української національної культури в контекст загальнодержавних, європейських і світових цінностей, у загальнолюдську культуру: висвітлення та усвідомлення студентами процесів діалогу культур.

Основною метою сучасної історичної освіти є:

– розвиток історичного мислення студентів як основи формування активної громадянської позиції, виховання ціннісно-орієнтованої особистості, яка має високі моральні якості й здатна до самореалізації в умовах сучасного глобалізованого світу.

– створення оптимальних психолого-педагогічних умов для інтелектуального розвитку, саморозвитку та становлення особистості студента як суб'єкта історичного розвитку та суспільних відносин, громадянина-патріота, який керується в своїй діяльності загальноприйнятими соціокультурними нормами та цінностями.

Основне завдання сучасної історичної освіти – допомогти студентам ідентифікувати себе як громадян України, усвідомлювати складність зв'язку сьогодення з минулим, сприймати культурне розмаїття суспільств, підготуватися до життя у складному сучасному світі.

Завданнями історичних дисциплін також є забезпечення умов для:

– набуття студентами ключових та предметних компетентностей;

– виховання повноправного громадянина – патріота України, який здатен вільно орієнтуватися в суспільному житті, усвідомлювати свою роль та відповідальність перед суспільством та державою;

– формування у студентів самосвідомості та власної ідентичності на різних рівнях;

– засвоєння студентами загальнолюдських та національних цінностей, а також цінностей демократичного плюралістичного суспільства (толерантності, поваги до інших, верховенства права, соціальної активності, громадянської відповідальності, моральної свідомості);

– опанування молоддю базових знань про основні явища, події, процеси, тенденції в історії України та світу, про діалогічний, безпечний спосіб взаємодії з людьми, природою, культурою, цивілізацією;

– розвитку історичного, творчого та критичного мислення студентів: умінь здійснювати історичний аналіз, історичну критику, реконструкцію історичних подій, явищ, процесів, історичне прогнозування та інтерпретацію історичних фактів;

– розвитку інтересу студентів до історії як сфери знань і як предмета; формування у них власних освітніх запитів щодо вивчення історії та вміння їх задовольнити;

– розвитку загальної культури студентів, долучення їх до духовних і культурних надбань українського та інших народів, до історико-культурної традиції людської цивілізації [14, 219].

Таким чином, завдання історичної освіти мають чітко визначену особистісну спрямованість і можуть бути поєднані з оволодінням особистістю ключовими компетентностями.

Основними ознаками життєвих (ключових) компетенцій є:

– поліфункціональність: дає змогу розв'язувати різноманітні проблеми у різних сферах особистого й суспільного життя;

– надпредметність і міждисциплінарність: можуть застосовуватись не лише в навчальному закладі, а й на роботі, в сім'ї, у політичній сфері;

– багатомірність: включає знання, розумові процеси, інтелектуальні, навчальні та практичні вміння, творчі відкриття, стратегії, технології, процедури, емоції, оцінки тощо.

Серед ключових компетентностей визначені: уміння навчатись (навчальна); дослідницька; громадянська; загальнокультурна; компетентність з інформаційних та комунікаційних технологій (інформаційно-комунікативна); соціально-світоглядна; підприємницька.

В іншій класифікації виділяються 6 предметних компетенцій (хронологічна, просторова, інформаційна, мовленнєва, логічна, аксіологічна).

Хронологічна передбачає вміння курсантів орієнтуватися в історичному часі, що включає в себе вміння розглядати суспільні явища у розвитку та в конкретно-історичних умовах певного часу, співвідносити історичні події, явища з періодами

(епохами), орієнтуватися в науковій періодизації історії та використовувати її як спосіб пізнання історичного процесу.

Просторова передбачає вміння курсантів орієнтуватися в історичному просторі, коли курсант вміє співвідносити розвиток історичних явищ і процесів з географічним положенням країн і природними умовами, користуючись картою, пояснювати причини та наслідки історичних подій, процесів вітчизняної та всесвітньої історії, основні тенденції розвитку міжнародних відносин, пов'язані з геополітичними чинниками та факторами навколишнього середовища, характеризувати, спираючись на карту, історичний процес і його регіональні особливості.

Інформаційна передбачає вміння курсантів працювати з джерелами історичної інформації, а саме користуватися довідковою літературою, Інтернетом тощо для самостійного пошуку інформації, систематизувати історичну інформацію, складаючи таблиці (хронологічні, синхроністичні, пояснювальні, порівняльні та ін.), схеми, плани різних типів (простий, розгорнутий, картинний тощо), самостійно інтерпретувати зміст історичних джерел і відбиті в них історичні факти, явища, події, виявляти різні точки зору, визнавати та сприймати таку різноманітність, критично аналізувати, порівнювати та оцінювати історичні джерела, виявляти тенденційну інформацію та пояснювати її необ'єктивність.

Мовленнєва передбачає вміння курсантів будувати усні та письмові висловлювання щодо історичних фактів, історичних постатей, історичної теорії. Це зумовлює вміння реконструювати образи минулого у словесній формі у вигляді опису (картинного, аналітичного), оповідання (образного, конспективного, сюжетного), образної характеристики, викладати історичні поняття, зв'язки та тенденції історичного розвитку, застосовуючи пояснення, доведення, міркування, узагальнювальну характеристику.

Логічна передбачає вміння курсантів визначати та застосовувати теоретичні поняття, положення, концепції для аналізу й пояснення історичних фактів, явищ, процесів – визначати історичні поняття та застосовувати їх для пояснення історичних явищ і процесів, аналізувати, синтезувати й узагальнювати значний обсяг фактів, простежуючи зв'язки та

тенденції історичного процесу, визначати причини, сутність, наслідки й значення історичних явищ і подій, зв'язки між ними, визначати роль людського фактору в історії, розкривати внутрішні мотиви і зовнішні чинники діяльності історичних осіб.

Аксіологічна передбачає вміння курсантів формулювати оцінки й версії історичного руху та розвитку, тобто порівнювати й оцінювати факти та діяльність історичних осіб з позиції загальнолюдських і національних цінностей, визначати власну позицію щодо суперечливих питань історії, виявляти інтереси, потреби, протиріччя в позиціях соціальних груп і окремих осіб та їх роль в історичному процесі, тенденції та напрями історичного розвитку, оцінювати різні версії й думки про минулі історичні події, визнаючи, що деякі джерела можуть бути необ'єктивними [22, 221].

Кожна з ключових компетентностей передбачає засвоєння студентом не окремих не пов'язаних один з одним елементів знань і вмінь, а оволодіння комплексною процедурою, в якій для кожного виділеного елемента структури присутня відповідна сукупність освітніх компонентів, що мають особистісно діяльнісний характер.

Компетентісний підхід полягає у спрямуванні навчального процесу на набуття курсантами важливих компетентностей, тобто загальної здатності особистості виконувати певний вид діяльності. Компетентність базується на знаннях, досвіді, цінностях, набутих завдяки навчанню.

Таким чином, мета освіти у значенні набуття компетентності відрізняється від мети освіти у значенні оволодіння знаннями та навичками, оскільки компетентність не дорівнює окремим знанням, умінням і навичкам, а є значно ширшим поняттям. Водночас компетентність не означає відмови від опанування знань або вмінь чи формування певних ставлень, а означає їх підпорядкування ширшій, глобальнішій меті.

Для належного вирішення мети та завдань сучасної історичної освіти в процесі вивчення історичних дисциплін слід насамперед формувати історичну свідомість молодого покоління, виховуючи почуття любові до своєї Батьківщини, а також повагу й толерантність до представників інших народів, націй, культур, вірувань.

Мета викладання історичних дисциплін в ЛА НАУ передбачає формування у курсантів самоідентичності та почуття власної гідності на основі осмислення соціального і морального досвіду минулих поколінь, розуміння вітчизняної історії і культури в контексті загального історичного процесу.

Основними завданнями викладання історичних дисциплін в льотній академії є: створити умови для усвідомлення кожним курсантом себе як громадянина України, патріота, високоморальної особистості; допомогти курсантам зрозуміти сучасність у контексті минулого, власне коріння і культурну спадщину своєї нації; набути відчуття єдності зі своїм оточенням, своїм народом, засвоїти принципи загальнолюдського гуманізму; викликати у курсантів інтерес до минулого, формувати розуміння історії та культури інших народів у світлі сучасності, виховувати повагу до них; збагатити курсантів усвідомленням того, що історичні знання всіх сфер сприяють розумінню життя людини; готувати курсантів до самостійного дорослого життя, оскільки саме історія створює систему знань, формує критичне ставлення до життєвих справ, допомагає виробити власні погляди, чого не може зробити жодна інша навчальна дисципліна.

Для реалізації визначеної мети та завдань крім традиційних методів навчання використовується комплекс інноваційних технологій, методик, прийомів, які спрямовані на забезпечення креативного розвитку курсантів, виявлення у них індивідуальних творчих здібностей та дослідницьких навичок.

Концепція модернізації сучасної української освіти передбачає підготовку кваліфікованих, компетентних фахівців на рівні світових стандартів, соціально й професійно мобільних, конкурентоспроможних на вітчизняному, європейському і світовому ринках праці. Як свідчить міжнародна практика, сучасний фахівець у будь-якій сфері діяльності ефективно реалізує свої професійні здібності лише за умов засвоєння ним загальнолюдських гуманітарних цінностей, що формувалися попередніми поколіннями протягом століть. Особливу роль у цьому відношенні мають історичні дисципліни, які в льотній академії сприяють гуманізації технічної освіти, подоланню вузькофахового мислення майбутніх авіаційних спеціалістів.

Значення історичних дисциплін у формуванні громадянської свідомості молодого покоління

Сучасна освітня система має сприяти становленню ціннісних орієнтацій студентів, спрямованих на усвідомлення свого місця в житті громади, вияву громадянської ініціативи та творчості.

У контексті європейської ціннісної парадигми однією з соціальних компетентностей є громадянська – певна система ставлень, цінностей, знань, умінь, навичок, які набуваються людиною, зокрема, й у процесі виховання. Вона означає поінформовану й активну участь особи в житті суспільства, до якого вона належить як на рівні місцевої громади, так і на державному та міжнародному рівнях.

З огляду на це постає низка питань, серед яких першочерговими для розв'язання у вітчизняному освітньому просторі є такі: якими соціально-педагогічними засобами можна результативно транслювати громадянські цінності та формувати громадянську свідомість особистості, які зміни мають відбутися у її внутрішній структурі, як унаслідок цього зміниться ціннісна система молоді людини.

Включення у світоглядну орієнтацію, сферу політичних і громадських знань українознавчого компоненту не локалізує розуміння суспільно-політичних загальноосвітніх процесів і цінностей, а навпаки сприяє формуванню світоглядних переконань крізь призму історії, національних інтересів, українського фактору, не втрачаючи відчуття приналежності до власної держави, етносу, національної свідомості під впливом цінностей інших держав і народів.

Нинішній етап становлення громадянського суспільства, тенденції розвитку самої історичної науки потребують відповідей на виклики сучасності, більш критичного аналізу набутого досвіду, врахування уроків минулого і пошуку нових наукових та практичних рішень для розвитку системи громадянської освіти в Україні.

Громадянська свідомість – це усталене знання людиною певної системи громадянських цінностей та особисте ставлення до них.

Ефективність виховання громадянськості – як і багатьох інших, особистісних характеристик – значною мірою

визначається реалізацією у виховному процесі діяльнісного підходу, згідно з яким у структурі особистості виникають і закріплюються, перш за все, ті новоутворення, у «конструювання» яких індивід вкладає свої почуття, власну працю, енергію, конкретну дію, проявляючи цілеспрямовану активність. Отже, особистість громадянина формується за умови його реальної включеності у діяльність, коли апробуються, перевіряються на практиці відповідні громадянські цінності.

Процес формування громадянської свідомості підростаючого покоління проходить під впливом різноманітних засобів, зокрема провідне місце належить змістовному арсеналу навчальних дисциплін.

Одним із актуальних факторів і засобів формування громадянської свідомості є Історія та культура України, які є надзвичайно важливими для становлення світогляду молодих громадян, зокрема їхнього ставлення до світу на основі українських національних цінностей. Знання, вміння та навички, здобуті в процесі їх осягнення, є інструментом для студентів, набуття ними майстерності життя – вміння жити. Метою та завданням цього навчально-виховного предмета є виховання патріота, громадянина української держави, свідомого державотворця, особистості, яка буде здатна реалізувати своє власне покликання та реалізовувати покликання української нації.

Для зміцнення українознавчих засад освітньо-виховного процесу у вищих навчальних закладах, утвердження історії та культури України як окремої навчальної дисципліни і як методології викладання інших навчальних дисциплін, базового компонента освіти, формування поколінь патріотів-державників проводяться проекти, які сприяють вихованню національної самосвідомості студентів, становленню мислячого, ерудованого покоління, яке творитиме майбутнє нашої держави.

Студентські конкурси з історії України та історії української культури як освітні проекти є одними із чинників, які сприяють залученню студентів України та зарубіжжя до дослідницької діяльності у сфері українознавчої освіти і науки, глибшому розкриттю здібностей, формуванню національно свідомих особистостей з активною життєвою позицією. Студентів не варто закликати бути патріотами своєї країни – їм

необхідно всебічно показати, за що її можна любити й пишатися тим, що ти є її сином чи донькою.

Одними з найважливіших складових гуманітарної підготовки курсантів в ЛА НАУ є Історія України та Історія української культури, які відображають важливі етапи історичного і духовного шляху українського народу. Курс «Історія та культура України» не є повторенням шкільної програми, а становить концептуально нову навчальну дисципліну, що поглиблює та систематизує знання курсантів з вітчизняної історії та духовності. Основа змісту – суспільно-політична, державницька проблематика, внутрішня й зовнішня політика України, соціально-економічний та культурний розвиток України.

Визначальною ознакою курсу є те, що історія та культура України подається в контексті розвитку світової цивілізації. Основним завданням викладання навчальної дисципліни є: гуманістична спрямованість історичної освіти в технічному навчальному закладі, її орієнтація на пріоритет загальнолюдських цінностей; виховання майбутніх спеціалістів як свідомих громадян України; розвиток почуття патріотизму та глибоких морально-етичних переконань, усвідомлення молоддю власної причетності до багатовікової історії українського народу; сприяння усвідомленню курсантами належності України до європейського історико-культурного простору та важливості її інтеграції до Європи; прищеплення майбутнім фахівцям самостійного аналізу історичних джерел і наукової літератури, уміння самостійного осмислення закономірностей розвитку українського народу в контексті історії людської цивілізації; вироблення умінь застосовувати набуті знання у повсякденній діяльності, для самостійної орієнтації в суспільно-політичному житті та визначення власної оцінки суспільних явищ і подій.

Отже, завдання національної системи освіти полягає в тому, аби закласти міцне підґрунтя для формування громадянської свідомості підростаючого покоління. Сучасна історія та культура України як інтегративна наука про Україну та світове українство у світовому цивілізаційному часопросторі посідає визначальну роль у формуванні світогляду особистості, на основі якого формується система її ціннісних орієнтацій,

поглядів, переконань, усвідомлюється місце в суспільстві, визначаються обов'язок і відповідальність перед співвітчизниками, Батьківщиною.

Виховання громадянина-патріота в Льотній академії НАУ в контексті ціннісного ставлення до суспільства

Необхідність розбудови громадянського суспільства в Україні актуалізує проблему виховання громадянина як нагальну, і не лише на рівні держави, а, в першу чергу, на рівні суспільства. Громадянське суспільство може розвиватися лише в тому випадку, якщо більшість його членів свідомо спиратимуться на громадянські цінності, ідеї, норми, правила поведінки. Система освіти є саме тим соціальним інститутом, який покликаний забезпечити гарантоване й зорієнтоване на потреби держави виховання нової генерації громадян. Таким чином, є всі підстави стверджувати, що побудова громадянського суспільства все більше набуває актуальності в стратегії сучасної української освіти.

З 2014 року українське суспільство увійшло до смуги складних та суперечливих трансформацій, які охопили соціально-політичні, економічні, духовно-моральні підвалини соціального життя. Кризові явища значною мірою впливають на стан та ефективність формування громадянина, оскільки людина завжди формується в певних соціальних умовах. Тому перед працівниками освіти стоїть важливе завдання – врахування наявних у суспільстві кризових явищ при організації соціально-виховної роботи на сучасному етапі розвитку держави. Оскільки рівень громадянськості сьогодні відіграє основну роль у становленні державності та стає важливим критерієм визначення цивілізованості суспільства у світі, усе зазначене підтверджує необхідність насичення громадянськими цінностями та практиками змісту освітньої системи.

Базовими якостями громадянськості вважаємо: патріотизм, громадянську гідність і громадянську солідарність. Саме вони безпосередньо впливають на громадянську діяльність і сприяють зміцненню відносин у громадянському суспільстві.

Становлення громадянина має бути спрямоване передусім на розвиток патріотизму. Патріотизм виявляється у свідомості людини, її моральних ідеалах і цінностях, у реальній поведінці

та вчинках – любові до Батьківщини, свого народу, турботі про його благо, вірі у його майбутнє, сприянні становленню й утвердженню України як суверенної, правової, демократичної, соціальної держави та в готовності відстояти її незалежність.

Як складова громадянськості, патріотизм є найкращою формою співвідношення особистих і суспільних інтересів. Визначальною рисою українського патріотизму є його дієвість, яка спроможна перетворити почуття на конкретні справи і вчинки на користь Батьківщини. Патріотизм виявляється не лише у надзвичайних ситуаціях, а й у повсякденному виконанні особистістю своєї роботи, яка приносить користь і людині, й суспільству.

Патріотизм, будучи глибоко соціальним за своєю природою, є не лише гранню суспільства, але й джерелом його існування та розвитку, виступає як атрибут життєздатності, а іноді й виживання суспільства. Таким чином, патріотизм покликаний дати новий імпульс духовному оздоровленню народу, формуванню в Україні громадянського суспільства, а також сприяти консолідації, єднанню всіх соціальних його прошарків, незалежно від їх релігійних, політичних, етнічних відмінностей та уподобань.

Запобігти маніпулюванню патріотичними почуттями та нав'язуванню офіційного патріотизму в молодого покоління можливо за умов наявності розвинутого почуття громадянської гідності. Почуття громадянської гідності – це переживання громадянином позитивного ставлення до самого себе і вимагання ним такого самого ставлення з боку інших з огляду на цінності своєї держави. Також переживання власної громадянської гідності передбачає дотримання принципу рівності в оцінці й спілкуванні з представниками інших держав. В основі громадянської гідності особистості, на нашу думку, лежить повага до прав і свобод людини, суспільна мораль, а також діяльність, спрямована на їх захист. На жаль, в українському суспільстві ще панує утриманська свідомість, прагнення до повернення під владу «сильної руки», а також комплекс меншовартості. Але справжній патріотизм не сумісний з поняттям приниження. Тому сьогодні необхідні зміни у свідомості українців, що передбачає формування вільної особи з високою правовою, політичною та економічною

культурою, яка усвідомлює свою гідність, тобто власну цінність як громадянина України.

Метою сучасного українського суспільства є формування якісно нового – як у національному, так і в соціальному плані – громадянина незалежної Української держави, завдяки яким Україна посяде гідне місце у світовому співтоваристві. Взірець такого громадянина має всі ті найкращі риси, які відповідають уявленням, надіям, очікуванням широких прошарків суспільства. Замовлення на формування таких громадян держава видає насамперед освітньо-виховним закладам. Нагальність здійснення вказаного замовлення пояснюється тим, що саме молодь у недалекому майбутньому розв'язуватиме проблеми української державності та громадянського суспільства, а значить, і проблеми власної долі.

Нині формується національна демократична держава, і однією з передумов її існування є лояльний до держави громадянин, котрий дотримується демократичних цінностей та настанов у своїй поведінці.

Незалежно від того, коли та ким ідея виховання громадянськості проголошена, вона завжди носить у собі думку про цілеспрямоване формування у підростаючого покоління позитивного, мотивованого відношення до себе, як до особистості; до свого місця у світі; до загальнолюдських цінностей та розвитку в собі потреби їх виконання; до суспільства, в якому живе особистість, та безпосередньо до влади, яка уособлює державний апарат.

У теперішній час ми звертаємо увагу на те, що виховання громадянина має бути спрямоване, передусім, на розвиток патріотизму. З патріотизмом органічно поєднується національна самосвідомість громадян, яка ґрунтується на національній ідентифікації: вбирає в себе віру в духовні сили своєї нації, її майбутнє; волю до праці на користь народу; вміння осмислювати моральні та культурні цінності; історію, звичаї, обряди, символіку; систему вчинків, які мотивуються любов'ю, вірою, волею, осмисленням відповідальності перед своєю нацією.

Ставлення людини до народу, Батьківщини, національної культури, історії, народних звичаїв дозволяє говорити про патріотизм людини, її повагу до свободи інших народів. Формування патріотичних почуттів визначає вироблення і

зміцнення високого ідеалу служіння своєму народові, готовності до трудового та героїчного подвигу в ім'я процвітання своєї держави, прагнення бачити її незалежною.

Стабільність і могутність держави багато в чому залежить від патріотизму її громадян. Патріот – це не той, хто говорить красиві слова про Україну, прикрашає дійсність, а той, хто бачить труднощі, помилки, невирішені проблеми, розуміє суспільно-політичну ситуацію в країні і світі, проте не панікує, не носиться зі своїми егоїстичними претензіями, не збирається тікати, а готовий долати перешкоди, зв'язати свою долю з долею Вітчизни. Патріот – це той, хто в умовах російсько-української війни розуміє, що просто так ні свободи, ні прав ніхто не роздає, їх потрібно взяти самому. Патріот – це той, хто сприяє розбудові демократичної соціальної держави правовими методами.

Щоб народ не зник, кожне його покоління має виховуватись у народному дусі, на основі національних, духовних і культурних традицій. Педагогічний колектив Льотної академії НАУ розуміє, що виховання патріота починається з любові до рідної мови, до землі отчої, до людей.

Громадянське виховання є становим хребтом усієї діяльності в ЛА НАУ, як у процесі навчання, так і в позааудиторній роботі із використанням особистісно орієнтованих технологій. Це домінуюча виховної системи навчального закладу.

Використання ефективних форм і методів навчально-виховного процесу в льотній академії має на меті розвиток компетентної, конкурентоспроможної особистості курсанта, який повинен володіти певними знаннями, уміннями (критично мислити, висловлювати й відстоювати свою точку зору, співпрацювати з іншими людьми тощо), цінностями (повага до прав інших, толерантність, компромісність та ін.), а також бажанням брати участь у суспільно-політичному житті країни.

Ефективність громадянського виховання в позааудиторній діяльності, як засвідчив досвід, значною мірою залежить від спрямованості виховного процесу, форм та методів його організації. Серед методів і форм громадянського виховання в льотній академії пріоритетна роль належить активним методам, що ґрунтуються на демократичному стилі взаємодії, спрямовані на самостійний пошук істини і сприяють формуванню

критичного мислення, ініціативи й творчості. До таких методів належать: ситуаційно-рольові ігри, соціограма, метод відкритої трибуни, соціально-психологічні тренінги, інтелектуальні аукціони, «мозкові атаки», створення проблемних ситуацій, ситуацій успіху, аналіз конфліктів, моделей, стилів поведінки, прийняття рішень, демократичний діалог, педагогічне керівництво лідером і культивування його авторитету, використання засобів масової комунікації, методики колективних творчих справ, засобів народної педагогіки.

Крім цих методів, використовуються традиційні: *бесіди* – «Знай і поважай Герб своєї Вітчизни, її Прапор і Гімн», «Патріотизм – нагальна потреба України»; *диспути* – «Що означає бути патріотом України», «Чи потрібен я державі таким, яким я є сьогодні?»; *конкурси* – «Козацька пісня»; *вечори* – «Нумо, хлопці!» (до дня Збройних сил України); *акції* – «Милосердя»; *дебати* – «Я – українець. Чи престижно це?»; *конференції* – «Захист Вітчизни, шанування її державних символів – обов'язок громадянина України»; *круглі столи* – «Земляки – національні герої, їх роль у боротьбі за волю України» [36, 127].

Застосування наведених форм і методів громадянського виховання покликане формувати в особистості курсанта когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти, що передбачають вироблення вмінь міркувати, аналізувати, ставити запитання, шукати власні відповіді, критично розглядати проблему, робити власні висновки, брати участь у громадському житті, набувати вмінь та навичок адаптації до нових суспільних відносин адекватної орієнтації, захищати свої інтереси, поважати інтереси і права інших, самореалізуватися тощо.

Результативність громадянського виховання значною мірою залежить від того, наскільки ті чи інші форми й методи виховної діяльності стимулюють розвиток самоорганізації, самоуправління курсантів. Чим доросліші вихованці, тим більші їхні можливості до критично-творчого мислення, самоактивності, творчості, самостійності, до усвідомлення власних світоглядних орієнтирів, які є основою життєвого вибору, громадянського самовизначення.

Отже, стратегія особистісного підходу в гуманізації освіти ґрунтується на новому педагогічному мисленні: ставленні до

курсанта, як до суб'єкта власного життя і власного розвитку; надання йому вільного особистісного вибору. Це означає педагогічну позицію, що будується на ставленні до людини, як до найвищої життєвої цінності, на таких гуманістичних нормах життя, як Добро, Повага, Справедливість, Крása.

Педагогічна спільнота льотної академії усвідомлює, що повноцінне формування особистості не може позитивно реалізовуватися без громадянської основи. Кожен молодий громадянин повинен дбати про незалежну Українську державу, пишатись тим, що вона є. Вирішальною життєвою цінністю курсантів має бути розбудова самостійної, соборної, демократичної Української держави. Це повинно стати аксіомою для викладачів під час навчально-виховної діяльності.

Громадянське виховання курсантів як умова підготовки фахівців цивільної авіації України

Вищі навчальні заклади України володіють величезним потенціалом у формуванні патріотизму майбутніх фахівців. Патріотизм виявляється насамперед в емоційно піднесеному ставленні до Батьківщини і виступає як найважливіша складова духовного багатства суспільства. Істинний патріотизм завжди поєднує духовність, громадянську зрілість і соціальну активність суспільства, є дієвою рушійною силою і реалізується в його діяльності на користь Вітчизни.

Громадянське виховання визначається як процес формування громадянськості, як інтегративної якості особистості, що дає змогу людині відчувати себе морально, політично й юридично дієздатною та захищеною. Воно покликане виховувати особистість чутливою до свого оточення, залучати її до суспільного життя, в якому права людини є визначальними.

Слід виокремити поняття «патріотичне виховання майбутніх працівників авіаційної галузі», як педагогічний процес взаємодії курсантів та науково-педагогічного складу, спрямований на набуття у сприятливих педагогічних умовах особистісних якостей, які характеризують шанобливе ставлення до Батьківщини, її минулого, сьогодення і майбутнього, усвідомлення своєї належності до народу, його духовних надбань, причетності до авіаційної сфери і виявляються у патріотичній діяльності.

Імплементация громадянських цінностей в систему патріотичного виховання дозволить:

- підвищити захищеність індивідів і груп від державного, бюрократичного свавілля через усвідомлення громадянами своїх прав;

- знизити загальний рівень насильства в суспільстві, забезпечити умови запобігання застосування насильства з боку влади;

- досягти максимально можливої згоди між державою і суспільством при збалансованому обліку інтересів особи, суспільства і держави на основі рівноправного співробітництва;

- формувати конструктивно національну самосвідомість на основі етнокультурного розвитку;

- знизити загрозу внутрішньодержавних конфліктів на ґрунті національного, релігійного і політичного екстремізму;

- знайти безконфліктні засоби вирішення протиріч центральної влади і регіонів.

Інтереси національної безпеки в духовній сфері полягають у збереженні і зміцненні моральних цінностей суспільства, традицій громадянськості, патріотизму і гуманізму, культурного і наукового потенціалу країни. Складність розгляду інтересів духовної безпеки в тому, що вона пронизує всі сфери життєдіяльності українського суспільства, зачіпає практично всі рівні національних інтересів. Відновлення духовного середовища проживання людини – задача комплексна. Саме можливості освіти зберігати й стверджувати змістоутворюючі координати культурної системи дозволяють розглядати її не тільки як систему професійної підготовки, але й як ефективний інструмент забезпечення духовної безпеки нації.

В результаті реалізації громадянського виховання в сфері духовних інтересів очікується:

- в соціально-ідеологічному плані – забезпечення духовно-моральної єдності суспільства, відродження істинних духовних цінностей українського народу на основі громадянськості, патріотизму, зміцнення єдності регіонів України;

- у соціально-економічному плані – відновлення цінностей трудової моралі, забезпечення зацікавленості громадян у розвитку національної економіки і на цій основі зниження соціальної напруженості в суспільстві;

– у сфері обороноздатності країни – готовність до захисту країни.

Проблема виховання почуття громадянського обов'язку у курсантів ЛА НАУ можлива засобами історичних дисциплін та спирається на загальнонаукові підходи, серед яких можна виділити діалектичний, оптимізаційний, системний, комплексний, а також програмно-цільовий. Крім того, виділяються спеціально-наукові підходи, які допомагають вирішити проблему формування громадянського виховання. До них відносяться: особистісно-діяльнісний, технологічний, інтегративно-модульний та інші.

Зміст громадянського виховання курсантів академії можна розглядати в двох аспектах: у широкому сенсі – це виховання всебічно розвиненої людини, формування і розвиток у неї комплексу якостей, необхідних громадянину України; у вузькому сенсі – формування та розвиток у майбутнього авіатора професійних, морально-етичних якостей, які необхідні для виконання службових обов'язків в різних умовах, у тому числі – в екстремальних ситуаціях, забезпечують високий рівень морально-психологічного стану підрозділів цивільної авіації (ЦА).

В умовах становлення і реформування сучасної ЦА основну увагу необхідно приділити духовно-моральній складовій, морально-психологічному стану курсантів. В даний час визнається особлива роль і наростаюче значення високої морально-психологічної готовності та здатності молоді до захисту національних інтересів і безпеки держави.

У змісті патріотичного виховання майбутніх фахівців ЦА слід виділити такі основні компоненти: державний; соціальний; професійний; психолого-педагогічний; правовий.

Головним об'єктом і, водночас, суб'єктом патріотичного виховання є курсант з власними життєвими та професійними перспективами, ціннісними орієнтаціями, особистісним ставленням до патріотичної діяльності.

Суб'єктами патріотичного виховання майбутніх авіаційних спеціалістів є також науково-педагогічний та командний склад; громадськість.

У педагогічній системі патріотичного виховання курсантів реалізуються виховна (формування позитивних якостей, ціннісних ставлень), розвивальна (розширення можливостей їх

реалізації), навчальна (отримання нових професійно збагачених знань) та службова (ціннісно спрямоване виконання службових обов'язків) функції.

Система методів патріотичного виховання курсантів: перша група – методи усвідомлення патріотичних цінностей (розповідь, роз'яснення, бесіда, дискусія, приклад); друга група – методи формування досвіду патріотичної поведінки (тренування, привчання, педагогічна вимога тощо); третя група – методи стимулювання (педагогічна підтримка) патріотичної діяльності та поведінки (заохочення, змагання).

Формами патріотичного виховання курсантів є такі: аудиторні заняття (форми патріотичного виховання в навчальний час); бесіди, диспути, вікторини, круглі столи, науково-практичні конференції, тематичні вечори, концерти та конкурси творчої самодіяльності, військово-спортивні свята, змагання, відвідування музеїв, перегляд військово-патріотичних та історичних фільмів (форми патріотичного виховання у позанавчальний час); зустрічі з видатними людьми краю, учасниками АТО, героями-авіаторами; акції; інші масові заходи (форми патріотичного виховання курсантів через зв'язок з громадськістю та сім'єю).

Виходячи з практики організації громадянського виховання в ЛА НАУ, відповідно до основної мети були визначені завдання:

- формування світогляду курсантів, основу якого складають громадянськість, патріотизм, професіоналізм, моральність і прихильність закону;

- розвиток сумлінності і активності у вирішенні практичних завдань, відповідального ставлення до виконання службових обов'язків;

- створення умов для цілісного формування особистості громадянина, розвитку громадянської свідомості та самосвідомості;

- залучення до патріотичних, правових, загальнолюдських цінностей, поглядів, переконань; традиційних українських норм моралі і моральності, до культурного та історичного минулого України, авіаційних традицій;

- формування громадянських якостей особистості на основі загальнолюдських цінностей, соціально орієнтованої

мотивації, гармонійності інтелектуальної, емоційної і вольової сфер розвитку особистості;

- створення умов, які забезпечують формування громадянської позиції, відповідно до демократичних цінностей, прав і обов'язків особистості;

- формування громадянських потреб, почуттів, інтересів особистості з урахуванням її можливостей і бажань, а також соціальних вимог;

- підготовка до особистісної та соціально ціннісної діяльності, стимулюючої прояв громадянських якостей особистості;

- забезпечення високої культури спілкування та взаємовідносин у колективі, повага до закону [18, 252].

Крім загальних цілей і завдань, як кінцевого результату громадянського виховання курсантів, і досягненні на цій основі високого рівня сформованості громадянськості курсантів, на кожному етапі професійного становлення курсантів були визначені і специфічні завдання.

Етапи формування професійних навичок курсантів в ЛА НАУ:

- перший етап (початковий) – на етапі адаптації до майбутньої професії курсанти отримують професійні знання, уміння і навички, необхідні всім авіаторам незалежно від їх майбутньої професійної спеціалізації;

- другий (перехідний) – етап самореалізації особистості в освітньому процесі навчального закладу. На цьому етапі формуються професійно важливі якості, які є складовою частиною продуктивного професійного становлення авіаційного фахівця;

- третій (визначальний) – етап самопроєктування. Формуються професійно значущі якості, продуктивний розвиток яких необхідний для ефективної професіоналізації та саморозвитку в процесі практичної діяльності.

На початковому етапі курсанти остаточно визначають обрану професію. У перші місяці навчання в академії особливе місце займає адаптація до навчання у вищій авіаційній школі. На даному етапі громадянського розвитку курсантів основна увага зосереджується на збереженні і підтримці наявних громадянських знань і навичок громадянської поведінки.

Розвитку позитивної мотивації до навчання та професії авіатора, на основі пробудження і підтримки патріотичних, етичних якостей. Виховання гордості за причетність до авіації, що має унікальні традиції, героїчну історію. Даються уявлення про етичні норми, виховання толерантності, готовності до компромісу, прояву громадянської відповідальності та розвитку громадянської гідності. Формуються первинні навички критичного мислення, здатності розвивати незалежність переконань. У світоглядному аспекті формується громадянська позиція курсантів на основі гуманістичних цінностей, розумного, виваженого ставлення до питань історії, культури, релігії. У правовому аспекті даються загальні уявлення про громадянські права та обов'язки. Виховуються усвідомлене, шанобливе ставлення до законів, вимог службових статутів, необхідності зміцнення єдиноначальності на основі дисципліни.

На другому, перехідному етапі, основна увага педагогічного колективу зосереджена на продовженні формування відповідального ставлення та позитивної мотивації до авіаційної професії, творчого ставлення до виконання службових обов'язків, сумлінності і активності у вирішенні практичних завдань як проявів громадянської відповідальності. Триває формування наукового світогляду курсантів на основі розвитку історичних знань і отримання широкого спектру соціально-гуманітарних знань, розвиток на світоглядній основі громадянської свідомості. Формування цивільних потреб, почуттів, інтересів особистості забезпечують становлення громадянської позиції, відповідної демократичним цінностям, правам і обов'язкам особистості. Здійснюється розвиток готовності курсантів до прояву громадянської мужності у процесі реалізації службових обов'язків, особистісної та соціально ціннісної діяльності, стимулюючи прояв таких громадянських якостей особистості, як громадянська активність, відповідальність, патріотизм та ін. Важливе значення на цьому етапі надається розвитку навичок самовиховання, вихованню дисциплінованості, забезпеченню високої культури спілкування та взаємовідносин у авіаційному колективі, повазі до закону, згуртуванню службового колективу.

На третьому, визначальному етапі громадянського виховання педагогічним колективом здійснюється

вдосконалення громадянських якостей, навичок громадянської поведінки курсантів. Створюються умови для цілісного формування особистості громадянина, розвитку громадянської свідомості та самосвідомості, умов, які забезпечують формування громадянської позиції, соціально орієнтованої мотивації, гармонійності інтелектуальної, емоційної і вольової сфер розвитку особистості. Триває розвиток позитивної мотивації до роботи в ЦА, готовності до виконання службових завдань, творчого ставлення до виконання службових обов'язків, сумлінності і активності у вирішенні практичних завдань на основі високого рівня сформованості громадянськості. Розвиток позитивного ставлення до громадянських цінностей, усвідомлення їх особистої і соціальної значущості, прояв поваги до своєї країни і народу. Виховується нетерпимість до протизаконної поведінки, усвідомленого вибору моральної поведінки в складних соціально-економічних умовах, емоційна готовність, в разі необхідності, переносити тягар і обмеження на військовій службі. Формується готовність до участі в управлінні державою, готовність до відстоювання своїх громадянських прав і свобод. Педагоги-наставники вчать на основі самовиховання підвищувати вимогливість до себе і товаришів по роботі, розвивати здатність підпорядковувати особисті інтереси колективним.

Процес формування громадянськості курсантів будується на: засвоєнні ними необхідного обсягу історичних, філософських, соціально-політичних, психолого-педагогічних та інших знань; поглибленні і розвитку отриманих знань за допомогою осмислення, обговорення, аналізу, порівняння, оцінки, узагальнення в ході самостійної роботи і на заняттях; застосуванні отриманих знань, розвитку навичок громадянської поведінки в процесі реалізації цивільних прав і обов'язків, виконанні професійних обов'язків, практичних завдань; контролі отриманих знань, рівня розвитку громадянських якостей і навичок громадянської поведінки за допомогою самооцінки курсантами та експертної оцінки викладачів.

У підготовці майбутніх авіаційних фахівців навчальна дисципліна «Історія та культура України» набуває особливого значення. Вона має на меті допомогти курсантам простежити

поетапне становлення духовного середовища українського народу, з'ясувати роль історії та культури у формуванні етнопсихології, дають можливість долучитися до скарбниць мудрості і досвіду, надбаних протягом тисячоліть. Отже, ця дисципліна має неабияке пізнавальне, розвивальне й виховне значення.

З утвердженням України в світовому співтоваристві як суверенної демократичної держави зростає національна самосвідомість її громадян. Це має стати невід'ємною складовою духовного відродження України, зміцнення морально-психологічного стану в країні.

Дуже важливо, щоб молоде покоління пам'ятало про традиції своїх пращурів, про тих, для кого честь і обов'язок перед Батьківщиною були головним життєвим спрямуванням, а служіння їй не тягарем, а справою честі.

Патріотичне виховання тісно пов'язане з навчально-виховною діяльністю в усіх її сферах. Найістотнішим компонентом цього зв'язку виступає така мета виховання, як формування любові до Батьківщини. Сучасний період розвитку України характеризується необхідністю запровадження нових підходів до навчання і виховання молоді, організації морально-психологічного забезпечення життєдіяльності навчальних закладів.

Любов до Вітчизни починається з поваги і любові до своїх батьків. Традиції формуються протягом століть і передаються від покоління до покоління. Для збереження їх дуже важливим є історична пам'ять. Викладач, розповідаючи курсантам про героїчні подвиги історичних особистостей, дає життєвий приклад і орієнтир на майбутнє.

Звернення до історії України, її подій і явищ, правильна оцінка їх у гуманітарній підготовці курсантів льотної академії є засобом формування високих громадянських ідеалів та історичної свідомості молодого покоління.

Вирішення проблем патріотичного виховання курсантів є пріоритетним завданням для науково-педагогічного складу академії. Національно-патріотичне виховання формується на прикладах історії становлення української державності, українського козацтва, героїки визвольного руху, досягнень у галузі політики, освіти, науки, культури і спорту. Це передбачає

створення цілісної системи патріотичного виховання молоді шляхом реалізації таких завдань, як утвердження в свідомості курсантів об'єктивної оцінки ролі українського війська в історії, спадковості розвитку Збройних Сил України у відстоюванні ідеалів свободи, починаючи від княжої доби, Гетьманщини, національно-демократичної революції 1917–1921 рр., сучасних подій російсько-української війни.

Отже, формування у молодого покоління патріотизму є основою консолідації та зміцнення держави. Патріотизм покликаний надати нового імпульсу духовному оздоровленню народу, формуванню єдиного громадянського суспільства.

Організація науково-дослідної діяльності як засіб формування ключових компетентностей курсантів у процесі вивчення історичних дисциплін

Поступове входження нашої держави в європейський простір, демократичні тенденції розвитку суспільства створюють передумови для формування компетентної особистості, яка була б не тільки споживачем інформації, а й творцем нових знань у процесі досягнення соціально корисних результатів. Компетентність виступає у ролі капіталу або цінності, яка допомагає особистості успішно конкурувати на національному або європейському ринку праці.

Сучасні тенденції розвитку держави та суспільства, комплексний характер проблем, які потребують розв'язання, формують нові завдання для освіти та науки. До актуальних соціально-педагогічних завдань сучасної освіти належать: професійна підготовка молоді до високоінтелектуальної та компетентної праці, формування активної громадянської позиції й особистої відповідальності. Кваліфікована зайнятість і участь у громадському житті можуть розглядатися як показники успішної соціалізації особистості, її громадянської зрілості.

Соціалізація особистості – процес комплексний, у якому беруть участь родина, оточення, державні й громадські установи. У сучасному житті значний вплив на формування світогляду особистості чинить медіапростір, до якого належать ЗМІ та Інтернет.

Науково-дослідна робота (далі – НДР) у вищій школі є методично обґрунтованим способом формування у студентства

уміння самостійно аналізувати явища навколишнього світу і використовувати навчальний матеріал (засвоєний на занятті або в результаті самостійної роботи) для їх пояснення. Окремо взята робота передбачає пошукову діяльність, аналіз і синтез, оприлюднення висновків.

Освіта початку XXI століття вимагає нових підходів, що базуються на зверненні до особистості студента з її потребами та інтересами, в основу яких покладено сприяння процесу навчання як вільного зростання та розвитку цієї особистості. Відповідно, основним завданням педагога є сприяння активізації пізнавальної діяльності студентів. Великий потенціал щодо цього має застосування дослідницьких методів, які передбачають співробітництво викладачів і студентів, спрямоване на формування в особистості здатності сприймати і адекватно відповідати на індивідуальні й соціальні виклики в умовах глобальної трансформації суспільства, самостійно визначати та розв'язувати проблеми в певних сферах діяльності.

За сучасних умов розвитку системи освіти виникає необхідність пошуку, розробки та реалізації нових форм і методів підготовки фахівців для авіаційної галузі.

Випускник будь-якого вищого навчального закладу, зокрема авіаційного, має бути здатним творчо застосовувати в професійній діяльності новітні досягнення науково-технічного й культурного процесів. Це, у свою чергу, вимагає інтенсифікації науково-дослідної роботи курсантів, її орієнтації на майбутню професійну діяльність.

Актуальність проблеми зумовлена тим фактом, що сучасні підходи вищих навчальних закладів України до формування системи й удосконалення змісту, форм і методів науково-дослідної діяльності студентів як одного з важливих чинників підготовки висококваліфікованих кадрів відповідного профілю характеризуються певними особливостями, що потребують вивчення й узагальнення.

Досвід переконує, що курсанти першого курсу ще не вміють вирішувати науково-дослідні завдання, і тим більше – ефективно реалізовувати в своїй діяльності принципи єдності освіти й науки.

Система НДР у ЛА НАУ здійснюється за органічно поєднаними напрямками: науково-дослідна робота в навчальному

процесі та пізнавальній діяльності. У свою чергу поняття «науково-дослідна робота курсантів» включає три взаємопов'язаних елементи.

1 Навчання курсантів елементам дослідницької діяльності; організації та методики наукової творчості.

2 Наукове дослідження, що здійснюють курсанти під керівництвом викладачів.

3 Науково-дослідна робота курсантів як елемент просвітницької пропаганди досягнень науки і техніки.

Для НДР в академії характерним є єдність цілей і напрямів навчальної, наукової і виховної роботи, тісна взаємодія всіх форм і методів наукової роботи курсантів, що реалізуються в навчальному процесі та позанавчальний час. Це забезпечує їхню участь у науковій діяльності протягом усього періоду навчання, тісно пов'язану як із науково-дослідницькою діяльністю, що проводиться підрозділами академії, так і з громадською діяльністю.

Зміст і структура НДР забезпечує послідовність її засобів і форм відповідно до логіки і послідовності навчального процесу, що зумовлює спадкоємність її методів і форм від курсу до курсу, від кафедри до кафедри, від однієї дисципліни до іншої, від одних видів занять до інших, поступове зростання обсягу і складності набутих курсантами знань, умінь, навичок у процесі виконання ними наукової роботи. Реалізована в комплексі науково-дослідницька діяльність забезпечує вирішення таких основних завдань:

– формування наукового світогляду, оволодіння методологією і методами наукового дослідження;

– надання допомоги курсантам у прискореному оволодінні спеціальністю, досягненні високого професіоналізму;

– розвиток творчого мислення та індивідуальних здібностей курсантів у вирішенні практичних завдань;

– прищеплення курсантам навичок самостійної науково-дослідницької діяльності;

– розвиток ініціативи, здатності застосувати теоретичні знання у своїй практичній роботі, залучення найздібніших курсантів до розв'язання наукових проблем, що мають суттєве значення для науки і практики;

- необхідність постійного оновлення і вдосконалення своїх знань;

- розширення теоретичного кругозору і наукової ерудиції майбутнього фахівця;

- створення та розвиток творчих колективів, виховання в стінах ЛА НАУ резерву вчених, дослідників, викладачів.

Науково-дослідницька діяльність курсантів академії здійснюється за трьома основними напрямками:

- науково-дослідна робота, що є невід’ємним елементом навчального процесу;

- науково-дослідна робота, що здійснюється поза навчальним процесом: у гуртках, проблемних групах, у тому числі – з краєзнавства, Студії історичної реконструкції, національного ландшафтної дизайну;

- науково-організаційні заходи; конференції, конкурси та ін.

Науково-дослідна робота курсантів у межах навчального процесу є обов’язковою для кожного курсанта і охоплює майже всі форми навчальної роботи: написання рефератів з конкретної теми в процесі вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу, професійно-орієнтованих і спеціальних дисциплін, курсів та за вибором; виконання практичних та самостійних завдань, контрольних робіт, що містять елементи проблемного пошуку; розробка методичних матеріалів з використанням дослідницьких методів (госаріїв, програм і методик досліджень тощо); підготовка і захист курсових та дипломних робіт, пов’язаних з проблематикою наукових досліджень кафедр.

Чітка організація НДР у навчальному процесі ЛА НАУ сприяє поглибленому засвоєнню курсантами навчальних дисциплін, дозволяє найповніше виявити свою індивідуальність, сформувані власну думку щодо кожної дисципліни. При цьому особлива увага приділяється залученню курсантів до збору, аналізу та узагальнення кращого практичного досвіду, підготовки доповідей тощо.

Відповідна робота в ЛА НАУ проводиться активно: курсанти є учасниками Всеукраїнських наукових конкурсів та предметних олімпіад, у тому числі – з історії України, виступають на Міжнародних конференціях тощо. Науково-дослідна робота курсантів академії є одним із основних

чинників якісної підготовки висококваліфікованих кадрів авіаційного профілю, який, у свою чергу, значною мірою визначає формування та розвиток активності й самостійності курсантів.

Ефективність науково-дослідної роботи курсантів залежить від скоординованості всіх компонентів системи професійної підготовки, сформованості спонукально-мотиваційної сфери курсанта, зокрема завдяки популяризації науки у курсантському середовищі, заохочення до різних видів наукової роботи.

Зміст готовності до виконання науково-дослідної роботи мають складати такі елементи, як знання, уміння, творчість, бажання. Що ж стосується рівня сформованості такої готовності, то слід наголосити на його діалектичності й відносній невизначеності, адже головну роль тут відіграє особистісний фактор (задатки, уподобання, здібності, рівень інтелектуального розвитку тощо).

Науково-дослідна робота в позанавчальний час є продовженням і складовою як професійної, так і гуманітарної підготовки курсантів, є ефективним засобом реалізації творчих здібностей обдарованої молоді, її самореалізації. Крім того вона є дієвим способом формування й розвитку пізнавальної активності курсантів. Отже, спостерігається цікавий феномен, коли науково-дослідна робота, її ефективність, із одного боку, залежить від сформованості спонукально-мотиваційної сфери курсанта, а з іншого, – сама впливає на його активність у навчанні.

До основних форм організації позааудиторної науково-дослідної роботи у ВНЗ відносять проблемні та творчі групи, наукові гуртки, дискусійні клуби, наукові лабораторії, конференції, семінари тощо. Позааудиторна науково-дослідна робота в ЛА НАУ проводиться на основі диференційованого підходу, тобто з'являється можливість приділяти увагу обдарованим курсантам, які прагнуть розвиватись у сфері науки. Водночас, важливим завданням професорсько-викладацького складу є найповніша реалізація системи заохочень усіх курсантів.

Серед особливостей проведення науково-дослідної роботи, які визначають її системний характер, можна визначити:

єдність цілей, напрямів і змісту навчальної й наукової роботи; взаємозв'язок і наступність усіх форм і методів підготовки курсантів; безперервність науково-дослідної роботи; її орієнтованість на індивідуальні можливості й запити курсантів.

Робота з формування дослідницьких умінь курсантів в ЛА НАУ ведеться поетапно, з урахуванням рівня освіченості, вікових та психологічних особливостей, що вимагають організації занять на основі інтересу, характер мотивації якого формують емоційні чинники; проблемно-пошукових із навчально-пізнавальною мотивацією (створення ситуації новизни, опори на життєвий досвід, відчуття успіху в навчанні), творчих, зі зміною мотивації на соціально-практичну (показ суспільної та особистої значущості навчання, заохочення до сумлінного виконання обов'язків, оперативний контроль).

Складовою дослідницької діяльності гуманітарного спрямування виступає робота з текстом, формування уявлень про історичні джерела, уміння їх досліджувати (описувати, аналізувати, зіставляти).

На першому курсі, коли починається вивчення систематичного курсу історії та культури України, дослідження набуває чіткості й логічності, закладаються основні вміння (встановлювати послідовність і синхронність подій, виділяти найважливіше), які поступово стають основою для формування предметних і ключових компетентностей. Аналізуючи історичні джерела, курсанти формулюють основні положення історичного розвитку та співвідносять його із загальнолюдськими та власними цінностями.

Роль українознавчого контенту у формуванні громадянської свідомості сучасної молоді ми можемо простежити в курсантських науково-дослідних роботах, адже важливо знати та враховувати погляди молодих дослідників на окреслені проблеми.

Одним із тематичних блоків реферативних робіт курсантів ЛА НАУ є питання українського державотворення. Зокрема, у науковому дослідженні «Розвиток національної ідеї та державотворення» наголошується на першочерговій ролі національної ідеології у розбудові українського суспільства. Досліджуючи «Етногенез та характерні риси української ментальності на прикладі Кіровоградщини», акцентується увага

на тому, що розбудова української державності вимагає глибокого та об'єктивного вивчення особливостей нашого народу. А знання основних рис конкретної нації виконують прогностичну функцію, дають можливість згадати минуле і зазирнути у майбутнє, адаптуватися до нього.

У роботі «Пісня як засіб відродження духовності підрастаючого покоління» вихід із кризи вбачається у зверненні до витоків української духовності. У науково-дослідній роботі «Сім унікальних чудес мого рідного краю» зазначається, що кожен громадянин повинен дбайливо ставитися до рідної землі – своєї «малої батьківщини», її історії, поважати народні традиції і звичаї, любити рідну природу. Адже нема в людини місця дорожчого, ніж те, де вона народилась, землі, на якій зросла. Тому надзвичайно важливо залучати молодь до активного пізнання рідної землі, що сприяє культурно-історичній самоідентифікації нації. У нашому сьогоденні саме село є основним носієм духовної культури українського народу, саме тут зберігаються звичаї, обряди, народна творчість і мистецтво, і мова – основна ознака ідентифікації будь-якої нації. Зі зникненням малих сіл зникають острівці духовної культури українців.

У дослідженні «Формування ціннісних орієнтирів сучасної української молоді в процесі вивчення історії України» вказується на те, що сучасна освіта має допомогти молодій людині збагнути свою глибинну сутність, виявити свою духовну основу, сформувати свій національний характер. Тому серед пріоритетних завдань молоді української держави чи не найголовнішими є збереження незалежності, захист соціальних інтересів свого народу та виховання духовно багаті особистості, патріота-громадянина.

На першочерговій ролі рідної мови у збереженні національної самобутності наголошується у роботі «Розвиток і походження слов'янської писемності». Мова для кожного народу стає ніби другою природою, що оточує його, живе з ним всюди і завжди. Без неї, як і без сонця, повітря, рослин, людина не може існувати. Як великим нещастям обертається нищення природи, так і боляче б'є по народові зречення рідної мови чи навіть неповага до неї, що є рівноцінним неповазі до батька й матері [32, 124].

На питаннях формування громадянських і патріотичних цінностей молоді акцентується увага у дослідженні «Виховання громадянськості у молоді в умовах становлення української державності та громадянського суспільства».

Таким чином, курсанти зосереджуються на питаннях українського державотворення, культурної, мовної самоідентифікації українського народу, збереженні духовних цінностей, вивченні історії рідного краю, свого родоvodu. Юні дослідники акцентують увагу на проблемах громадянського виховання в сучасній системі освіти. Молоде покоління прагне жити в Україні, вірить у її національне відродження, намагається знайти вихід з духовної, економічної, соціальної кризи.

Застосовуючи реконструктивно-утворюючі методи, курсанти набувають уміння описувати об'єкт чи явище у причинно-наслідковому контексті, зв'язках і залежностях; логічно осмислювати, синхронізувати, зіставляти знайдений та досліджений матеріал тощо.

Однією з форм виховання активності та громадянської самосвідомості, яка також передбачає дослідження, є проектна діяльність. Вона ґрунтується на безпосередньому застосуванні набутих знань, умінь, навичок у практичній діяльності. Метою проектування є формування соціальних та громадянських компетентностей через стимулювання у курсантів інтересу до розв'язування проблем суспільства. Робота над виконанням проекту вчить бачити проблеми місцевої громади, досліджувати та визначати своє ставлення до них; працювати в групі, виробляти спільні напрями та принципи діяльності й реалізовувати їх на практиці; презентувати результати та оцінювати їх. Найголовнішим при цьому є те, що курсанти шляхом практичних дій фактично розв'язують проблему. Викладач же бере на себе функції менеджера, модератора, який організовує, моделює, координує, коригує і спрямовує роботу.

Так, у ході підготовки краєзнавчого проекту «Земля козака Мамая» курсанти вчать не тільки отримувати інформацію з різних джерел, зіставляти її, а й самостійно визначати критерії для порівняння, встановлювати достовірність інформації, визначати мотиви, в тому числі й особисті, робити власні висновки тощо. Прикладом продовження дослідницької

роботи в позааудиторній діяльності може слугувати пошукова експедиція, пов'язана з малою Батьківщиною.

Завданням викладача є підготовка курсантів до самоосвіти, навчити самостійно здобувати інформацію, розв'язувати проблемні питання, спрямовувати отримані результати на практичне розв'язання проблем, розвинути комунікативні здібності. При цьому пошуково-дослідницька діяльність поступово перетворюється на науково-дослідницьку, результатом якої є формування навчальної, громадянської, соціальної та інших компетентностей курсанта.

На базі краєзнавчої експозиції, створеної в ЛА НАУ, проводяться не тільки просвітницька та виховна робота з курсантами, а й науково-практичні конференції, круглі столи, семінари.

Серед напрямків науково-дослідної роботи – історія авіації на Кіровоградщині [10; 15]. Курсанти виступають на пленарних засіданнях щорічної Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених та курсантів, присвяченій Всесвітньому дню космонавтики. Тематика досліджень стосується визначних діячів авіації та космонавтики в історії нашого краю.

Таким чином, організація пошуково-дослідної роботи курсантів в атмосфері спільного захоплення не тільки сприяє розвиткові, а й допомагає об'єднати навчання та виховання, стимулює пізнавальні потреби й творчість, сприяє формуванню особистісних якостей курсантів, їхньої системи цінностей, робить навчання особистісно спрямованим. Курсанти легко дають відповіді на класичні питання педагогіки: «Що я роблю?», «Яким чином?»; «Навіщо мені це потрібно?», «Що я відчуваю під час дослідження?». Фактично це і є емоційно-ціннісна складова ключових компетентностей особи.

Психологічний аспект дослідницького інтересу виявляється в індивідуальних особливостях курсантів, у психологічних процесах, які складаються з інтелектуального (аналітичність, критичність, вміння порівнювати й робити висновки), мотиваційного та емоційного компонентів, що перетворюють інтерес на стимул. Останній допомагає свідомо й самостійно включатися в роботу, у якій поєднуються навчальна, пошукова, дослідницька, наукова та творча діяльність,

спрямована на вироблення нових і поглиблення накопичених знань, реалізацію власних бажань, задоволення інтересів, розкриття здібностей. В основі формування особистості, її інтелектуальної самореалізації при цьому лежить розвиток мотиваційної сфери – вияв внутрішньої потреби курсантів у підготовці до успішного застосування знань.

Досвід показує, що в процесі організації науково-дослідної роботи необхідно дотримуватися наступних правил:

- зміст дослідження повинен поєднуватися з навчальною метою, вимогами програми, нагальними потребами суспільства. При цьому не слід ігнорувати історичне коріння та надбання минулого;

- НДР – обов’язково керований процес, бо, приступаючи до роботи, курсант має про неї лише загальне уявлення. Педагог навчає методики дослідження, надає консультації в процесі виконання роботи, продумує разом з курсантами структуру, шляхи розв’язання проблем, оцінює отримані результати;

- позитивний результат дає лише поєднання керованої діяльності із самостійною творчістю (опрацювання джерел, робота в бібліотеках та архівах, тощо), на яку слід спрямовувати курсанта-дослідника.

Активна, розумно спланована співпраця керівника і дослідника у соціально-педагогічному процесі, ознаками якого є цілеспрямованість, етапність, багатofункціональність, гармонізація функцій контролю і самоконтролю, внутрішніх та зовнішніх мотивів, виховання й самовиховання забезпечує ефективний розвиток особистості, а її введення у сферу науки – формування конструктивних взаємовідносин у науковому середовищі.

Набуті курсантами навички та знання додають соціальної впевненості та відкривають шлях до успішної діяльності у суспільстві та власному професійному майбутньому. Участь курсантів у науково-дослідницькій діяльності можна вважати певною сходинкою на шляху їхнього інтелектуального, професійного зростання, а також початковою школою формування наукового світогляду.

Отже, створені в льотній академії необхідні соціально-педагогічні, процесуальні, матеріально-технічні умови для

науково-дослідницької діяльності курсантів сприяють становленню компетентної особистості, здатної практично використовувати свої знання в суспільстві.

Використання краєзнавчих матеріалів у процесі викладання історичних дисциплін

У сучасному українському суспільстві відбуваються соціально-демократичні перетворення. Вони суттєво змінюють пріоритети та цінності людей. Складність, а часом і непередбачуваність цих перетворень не можуть зупинити розвиток суспільства, а отже, і розвиток освіти, в якій чільне місце посідає викладання історії та культури України. Сучасна історія не повинна бути лише історичною дисципліною. Вона є синтезом гуманітарних наук і відтворює життя людини та народу загалом.

Осмислення історії всієї України можливе лише через пізнання історії своєї малої батьківщини: села, міста, краю. Краєзнавство – це наука про націю, про людину в її зв'язках з мовою, історією, культурою. Завдяки краєзнавству курсанти глибше усвідомлюють історію, розуміють своє місце в суспільстві.

Основна мета краєзнавчої роботи – підвищити рівень знань, умінь курсантів з історії, поглибити історичну пам'ять про минуле рідного краю і тим самим підтвердити припущення про сприяння позааудиторної краєзнавчої діяльності оновленню змісту історичної освіти, що зрештою приводить до формування національної свідомості курсантів, виховує громадянина незалежної України [17, 96].

Вироблення нових підходів до вивчення краєзнавства – актуальна проблема сучасної дидактики. Курсанти льотної академії в рамках навчального курсу «Історія України» вивчають тему «Історія рідного краю».

Підсумком роботи з вивчення матеріалу є презентації, реферати, альбоми, буклети, прокладання екскурсійного маршруту. Цей напрям краєзнавчої діяльності є складним і відповідальним, тому що основний метод його вивчення – пошуково-дослідницький. Він вимагає наявності не певної системи знань, а й навичок, практичних умінь роботи з першоджерелами, архівними документами.

Досвід показує, що формуванню цілісної історичної свідомості сприяє поєднання вивчення історії України з історією власної родини. Саме такий підхід дає можливість курсантам знайти відповіді на запитання: Хто ми ? Чий діти ? Яких батьків ? Курсанти поглиблюють свої знання з історії родоvodu на основі: циклу бесід, круглих столів, конференцій («Історія родини – історія України», «Ой роде наш красний»); експедицій («Мої родичі – видатні діячі краю», «Наш сімейний альбом», «Лине голос мій в далеку Україну»).

Виховний вплив такого виду краєзнавчої роботи неоціненний: курсанти усвідомлюють свою причетність до історії роду, те, що вони є носіями не лише генів родини, а також її культурної спадщини, що вони є зв'язуючою ланкою між минулими й прийдешніми поколіннями. З цією метою організуємо захист дослідницьких робіт з теми «Історія роду – історія краю й України». Курсанти беруть участь у створенні презентацій «Роде наш прекрасний», «Пам'ять родоvodu».

Для того щоб курсанти глибше вивчили усну народну творчість і мистецтво краю, пропонуються віртуальні краєзнавчі «експедиції»: «Пісенні скарби», «Фольклор як історичне джерело», «Особливості усної народної творчості краю», «Легенди мого краю», «Прислів'я, приказки, загадки». За результатами курсанти створюють альманахи, в яких зібрані неперевершені зразки різножанрової усної народної творчості, зокрема альманах «Життєдайна криниця». Вивчаючи матеріальну культуру свого краю, курсанти беруть участь в екскурсіях до музеїв, після чого готують реферати, виступи з відеоілюстраціями, в яких відтворюють зразки знарядь праці, ремесел, одягу та їх елементи. Проводяться виставки предметів побуту, вікторини «Народні ремесла» [16, 248].

Щоб глибше донести до курсантів значення краєзнавства у вивченні історії, організуємо зустрічі із живими творцями та свідками нашої історії: учасниками Революції Гідності, учасниками АТО.

Груповий метод, або кооперативне навчання – це спосіб спільного розв'язання проблем. Він має величезні переваги перед іншими методами, тому що: група має одну мету і всі курсанти повинні досягти її, покладаючись один на одного; одночасно існує індивідуальна відповідальність за виконання

завдання; кожен реалізує своє природне прагнення до спілкування і розвиває комунікативні вміння: слухати інших, з'ясовувати, перевіряти, розпитувати. Ці вміння допомагають уникнути конфліктів, розв'язати проблему, підвищують комунікабельність, довіру один до одного, навчають керувати.

Такий метод групової навчальної діяльності сприяє формуванню в курсантів позитивного ставлення до пізнання, забезпечує високу загальну активність колективу. Кооперативне навчання – це метод активного навчання, тобто такого, який дає найвищі результати, розвиває у курсантів активну життєву позицію.

Прикладом кооперативного навчання, як важливої форми освоєння краєзнавства, є практичні заняття, які проходять у формі семінару-дискусії, семінару-конференції, засідання наукового товариства, прес-конференції тощо.

Поєднання позааудиторної краєзнавчої роботи з опануванням навчальної програми є важливим засобом реалізації оновлення історичної освіти. Застосування різних форм та методів навчання сприяє залученню курсантів до пошуково-дослідницької роботи, допомагає розвинути їхній творчий та інтелектуальний потенціал.

Спеціалізовані аудиторії історії України та історії української культури стали методичним центром, де розробляються і здійснюються навчальні, суспільні, художні й міждисциплінарні проекти, відбувається обмін досвідом з організації освітньої, пошукової, дослідницької роботи. Усе оснащення кабінетів підпорядковане вирішенню освітньо-виховних завдань навчання – забезпеченню умов для формування головних історичних компетентностей, для реалізації завдань виховної складової історичної освіти, розвитку творчих можливостей курсантів.

Навчально-інформаційні стенди, що становлять зовнішнє облаштування кабінетів, створювалися на основі навчальних програм з історії України та історії української культури. Постійно поповнюється відеотека та колекція мультимедійних презентацій. Підготовка та оформлення презентацій допомагає курсантам осмислити та систематизувати знання, розширює можливості для реалізації творчих здібностей кожного. Саме такі презентації роблять заняття сучасними, що відповідає потребам і запитам курсантів.

Використовуючи джерельну, пошукову базу кабінетів, курсанти активно займаються науковою діяльністю, що набуває таких форм: написання робіт на республіканські, обласні, краєзнавчі та українознавчі конкурси, надання робіт на регіональні наукові конференції студентів, аспірантів та молодих учених, участь у творчих художніх конкурсах краєзнавчої та суспільної тематики, участь у міжнародному конкурсі з українознавства. Якісна джерельна база та наявність літератури, досвід в організації пошукової і наукової роботи дають змогу учасникам цих конкурсів набувати досвід для подальшої життєвої самореалізації.

Формуванню громадянсько активної особистості сприяє виховна робота, що організовується на базі краєзнавчих кімнат. Вона має різні форми – зустрічі з видатними діячами, заходи до знаменних дат у житті країни та рідного краю, літературні вітальні й художні вернісажі, етнографічні вечори й виставки, конкурси світлин і газет, плакатів і малюнків, театралізовані заходи і тематичні вечори відпочинку.

Музейна експозиція історичного краєзнавства в Льотній академії НАУ як об'єкт освітньої діяльності

Одним із пріоритетних завдань освіти сучасної України є виховання громадянина-патріота, готового самовіддано розбудувати Україну як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу, дбати про її національну безпеку, сприяти єднанню українського народу, громадянському миру і злагоді в суспільстві. Особливого значення в наші дні набуває питання оптимізації героїко-патріотичної роботи серед студентської молоді.

На допомогу приходить краєзнавство, що є тим підмурівком, на якому будується історична наука. Що міцнішим він буде, то вагомішою у суспільному житті стане історія. Краєзнавство – це один з найважливіших і наймогутніших чинників навчання, виховання й розвитку особистості, очищення суспільства.

Метою організації краєзнавчої роботи в ЛА НАУ є виховання шанобливого ставлення до історії малої Батьківщини, бажання досліджувати її, берегти пам'ять про неї.

В стінах академії курсанти не тільки здобувають високий професіоналізм. Навчальний заклад сприяє повноцінному розвитку молоді людини, її самореалізації, а відтак, формуванню творчої, самостійної, гуманної особистості. Це досягається за рахунок розв'язання конкретних завдань. Одне з них – багатопланова діяльність *музейного комплексу історичного краєзнавства*, основними напрямками якої є просвітницька та виховна робота [28, 195].

В академії понад вісім років діє музейна експозиція. 2010 року було відкрито світлицю декоративно-ужиткового мистецтва нашого краю. Експозиція орієнтована на популяризацію художніх традицій Кіровоградщини. Побудова її визначалася подвійною функцією кабінету як навчальної аудиторії та музейної експозиції. У структурі музейної кімнати виокремлено два модулі.

Модуль 1 – колекція творів декоративно-ужиткового мистецтва. В ній представлені гончарство, дереворізьблення, соломоплетіння, витинання, тістопластика, вишивка, килимарство, писанкарство, художній розпис, клаптикове шитво, батик тощо.

Модуль 2 – історія символіки Кіровоградщини в творчості народних митців-краян. Навчально-інформаційні стенди становлять частину зовнішнього облаштування експозиції [30, с. 117].

Упродовж 2011–2015 рр. створено ще кілька музейних об'єктів: «Національна культура: від витоків до сьогодення», «Великий син великого народу. Єлисаветградський край на життєвому шляху Кобзаря» [13], «Друга світова війна в історичній долі нашого краю», «Авіатори Кіровоградщини – герої Другої світової війни» [15], «Ближче до Норвегії, разом з Норвегією: КІА НАУ – NORD Університет» [25]. 14 жовтня 2015 р. відбулося відкриття музейної кімнати «Україна більше за життя». Площа експозиції умовно розділена на оглядові зони: козацтво на теренах нашого краю; загиблі воїни-земляки – учасники антитерористичної операції.

Ця частина виставки складається з п'яти історій життя Героїв, полеглих за святу справу в ім'я України. В музейній кімнаті експонуються стенди з портретами та біографічними довідками загиблих воїнів-земляків, артефакти з місця бойових

дій, особисті речі бійців, їхні однострої, частини обмундирування, різноманітні світлини, посвідчення, грамоти, нагороди тощо.

В академії питанню героїзації осіб, які віддали життя за нашу державу та вшануванню їх пам'яті приділяється особлива увага. На прикладі їхніх героїчних вчинків викладацький склад виховує відважних, гордих, сміливих, вільних і щасливих громадян незалежної країни, заради квітучого майбутнього якої тисячі патріотів віддали своє життя [41, 3].

Експозиція постійно оновлюється, змінюється. Вона використовується як простір для дискусій, різноманітних заходів, що мають на меті допомогти відвідувачам в усвідомленні шляхів порозуміння та спільного творення нової України.

В музейному комплексі проводяться різноманітні тематичні заняття. Ці традиційні форми доповнюються науково-практичними конференціями і семінарами, презентаціями нових творів майстрів-земляків, зустрічами з представниками художнього цеху, влаштуванням виставок. Ці заходи покликані стати запорукою виховання свідомого громадянина незалежної України. Вони спрямовані на задоволення інформаційних потреб курсантської молоді, сприяють всебічному розвитку та духовному збагаченню особистості. До таких творчих акцій залучаються Кіровоградська обласна універсальна бібліотека ім. Д. Чижевського, Кіровоградський обласний художній музей, Кіровоградський обласний краєзнавчий музей, мистецький факультет ЦДПУ ім. В. Винниченка та інші культурно-освітні осередки міста.

Музейні кімнати історичного краєзнавства є складовою навчально-методичного комплексу з вивчення історії України та історії української культури, а також національно-патріотичного виховання, краєзнавчої науково-дослідної та пошукової роботи, що здійснюється курсантським колективом під керівництвом викладача.

В оформленні музейних кімнат використані інтерактивні творчі методи «експозиційного мислення», що зосереджені на відвідувачах і принципі їх залучення, етапах процесу творення виставок, сегментації аудиторій та ін. Більша частина експонатів знаходиться поза скляною вітриною, доступна для огляду. Технічне оснащення дозволяє проводити віртуальні відео-

конференції. За допомогою телевізора, проектора та екрана екскурсанти можуть переглянути презентацію чи фільм. Це сприяє кращому засвоєнню матеріалу екскурсії, оскільки використовуються динамічні засоби – рух і звук [44, 350].

Краєзнавча експозиція пропонує широкий спектр послуг. Це й музейні уроки-екскурсії, майстер-класи (виготовлення ляльки-мотанки, вишивки, витинанки тощо).

Щороку серед курсантів проводиться конкурс екскурсоводів, до якого вони ретельно готуються. Щоб підготовка здійснювалась цілеспрямовано, методично правильно, сприяла розвитку всіх головних компетентностей курсантів, викладачем – автором експозицій – розроблені методичні рекомендації, у яких вказано перелік вимог до підготовки та виступу кожного курсанта, оформлення підсумкової роботи, використання наочної інформації, що експонується на стендах.

Слід виділити ключові умови, за якими проводиться подібна робота.

1 Кандидати на роль екскурсоводів повинні обиратися з категорії найбільш підготовлених, встигаючих курсантів.

2 Екскурсійний матеріал має бути невеликий, присвячений конкретній історичній темі, стислий за хронологією та тематикою, оскільки проведення екскурсії по всій музейній експозиції курсантам, як правило, не під силу.

3 Попереднє самостійне вивчення курсантом-«екскурсоводом» відповідної літератури та джерел.

4 Перевірка викладачем рівня підготовки курсанта до самостійного проведення екскурсії шляхом індивідуальної бесіди, консультацій, різного роду опитувань.

Екскурсії музейним комплексом проводять курсанти – переможці конкурсу екскурсоводів. Застосовуються різні методики проведення екскурсії: 1) екскурсовод-курсант – це вчитель аудиторії; 2) якщо серед екскурсантів присутні особи, які є спеціалістами з тих чи інших питань, у такому разі екскурсовод ставить запитання, а екскурсант дає професійну відповідь. Отже, слухачка аудиторія розуміє, що для екскурсовода її думка є цінною.

Після завершення екскурсії гостям пропонується заповнити анкети: «Що спонукає Вас відвідувати музей?».

Серед основних мотивів найчастіше називають: духовність; унікальність виставки; позитивні емоції від перегляду; дозволя, задоволення; соціалізація.

Складовими успіху роботи музейних кімнат історичного краєзнавства можна вважати: активну участь курсантського колективу в оформленні, упорядкуванні та функціонуванні експозиції; підтримку з боку адміністрації академії; співпрацю з громадськими організаціями.

Під час створення експозиції враховувалося питання цільової аудиторії музею. У кожній категорії (учнівські класи, студентські групи та ін.) є свої потреби. Наприклад, студенти та школярі прагнуть дізнатися нової інформації, відмінної від тієї, що вони отримують на занятті. Прийнято вважати, що музей у навчальному закладі відвідують винятково свої студенти чи учні середніх шкіл. Двері будинку муз в академії відкриті й батькам, й студентству з інших навчальних закладів та всім охочим.

У створенні музейного комплексу приймали участь курсанти – члени волонтерської Студії історичної реконструкції, національного ландшафтного дизайну і туризму, що діє в академії з 2014 року. За своїм змістом робота Студії поділяється на дві основні групи:

- 1) та, що цілком ґрунтується на краєзнавчому матеріалі;
- 2) загальноісторична з використанням місцевого матеріалу.

Перша дає можливість курсантам здобути систематичні знання з історії краю, в другій краєзнавчий матеріал включається тільки на основі логічних зв'язків.

Дослідницька спрямованість у роботі Студії є необхідною умовою її успішної діяльності. Тому особлива увага приділяється самостійному опрацюванню курсантами матеріалів з історії краю. Заняття вимагають диференційованого підходу до курсантів, врахування їхніх інтересів, навичок і можливостей. Організація діяльності Студії здійснюється за кількома напрямками: поповнення колекції творів декоративно-ужиткового мистецтва з різних куточків нашої області; встановлення імен та дослідження біографій наших краян – військових льотчиків Героїв Радянського Союзу; збирання інформації про загиблих воїнів-земляків – учасників АТО.

Участь у роботі Студії активізує курсантів, створює можливість індивідуального сприйняття музейної інформації, виховує шанобливе ставлення до історії, культури минулого і сучасного, навчає толерантності, формує навички самостійної системно-аналітичної діяльності з різними джерелами інформації, науково-дослідницькі здібності, уміння писати та захищати творчі роботи з краєзнавчої тематики [29, 175].

Розроблено заходи у формі науково-пізнавального семінару з практичними елементами, що має три варіативні частини, які курсанти обирають на власний смак.

До першої частини входять краєзнавчі екскурсії у різні куточки нашої області. Друга частина пропонує знайомство з фольклорними дійствами, обрядами та участь у їх постановці. Третя частина являє собою творчу форму: створення оригінальних виробів власними руками під час майстер-класів, що проводять знані майстри Кіровоградщини: витинанки, ляльки-мотанки, гончарство (дрібна пластика), соломоплетіння, писанкарство, площинна килимова лялька тощо.

Поглиблене вивчення курсантами краєзнавчих об'єктів передбачає використання різноманітних форм і методів діяльності: робота з документами, архівними матеріалами, експонатами; зустрічі з учасниками АТО, родинами загиблих Героїв, народними умільцями краю; тематичні походи та експедиції; краєзнавчі конференції, круглі столи; конкурси, фестивалі, пересувні виставки; етнографічні заходи «Знавці історії рідного краю»; театралізовані постановки; бесіди та дискусії, історичні дійства, які є реконструкціями певних історичних періодів.

Саме завдяки пізнанню курсантами свого родоводу, усвідомленню ними свого коріння, у них пробуджується почуття національної гідності та честі. Ця робота ведеться планомірно і цілеспрямовано: на заняттях історії України, історії української культури, під час позааудиторної роботи. Лише в такій єдності різних форм і методів можна досягнути історію, зрозуміти її суть, всю глибину, значущість. На засіданнях Студії курсанти вчать діловому спілкуванню – умінню правильно вести бесіди, дискутувати, доводити свої думки тощо.

Особлива увага приділяється курсантам, які обрали складний і відповідальний напрям краєзнавчої діяльності – пошуково-дослідний. Він вимагає не тільки певної системи знань, а й навичок, практичних умінь працювати з першоджерелами, архівними документами.

Робота починається з вибору теми, яка є найбільш цікавою або найменш вивченою і потребує доопрацювання й узагальнення. Потім визначаються цілі і завдання написання роботи, очікувані результати. Наступний етап – підготовка плану вивчення певної теми. Завершальний етап роботи – це власне, те, заради чого досліджувалося питання – поглиблене опанування наукової краєзнавчої літератури, участь у відповідних краєзнавчих експедиціях, написання та захист реферату, тез та апробація досліджень на науково-практичних конференціях, круглих столах, семінарах тощо. В результаті курсанти здобувають глибокі знання з проблеми, яка їх цікавить, набувають навички проведення наукового дослідження, мають змогу поділитися цими знаннями з іншими.

Пошуково-краєзнавча діяльність має чітко визначений системний характер: кожна наступна робота має зв'язок із попередньою, продовжує розпочатий пошук, піднімаючи його на вищий щабель. Наприклад, одна з перших наукових робіт курсантів, підготовлена на конкурс-захист, була присвячена історичним пам'ятникам, пов'язаним із заснуванням та розбудовою нашого краю, друга – пам'ятникам часів Другої світової війни на території області. Така послідовність роботи надає можливість постійно поповнювати експозиції, повніше використовувати матеріали пошукової діяльності активу Студії, підтримувати сталий інтерес до минувшини рідного краю, і забезпечує успіх наукової роботи курсантів, адже ситуація успіху є необхідною умовою творчої праці, коли курсант отримує не лише задоволення від творчого пошуку, а й визнання значущості своєї діяльності.

Етнографічна робота здійснюється послідовно. Так, спочатку курсанти досліджували значення українських оберегів, потім – особливості оберегів Кіровоградського регіону, художні особливості та традиції вишиванок, пов'язаних із ними весільних традицій, великодніх свят тощо.

Важливу роль у краєзнавчій роботі курсантів відіграє джерельна база та література. Гордістю музейного комплексу є змістовна бібліотека. Усвідомлюючи високу місію книги як надійного джерела інформації і знань, створено фонд з наукової, навчальної, довідкової і художньої літератури мистецької та історичної тематики. Серед зібраних книжок – мемуари, збірки віршів поетів-краян, періодичні видання з історії рідного краю. Бібліотека постійно поповнюється методичними посібниками Видавництва ЛА НАУ, яке друкує матеріали про діяльність музейного комплексу краєзнавства [19; 23; 24].

Працюючи з різними джерелами знань, курсанти закріплюють інформаційну, логічну, аксіологічну компетентності, повагу й довіру до друкваного слова. Підбірка літератури допомагає ознайомитись із видатними людьми, які творили історію нашого краю і є цінним джерелом для пошукової та наукової роботи курсантів, для підготовки як до занять з краєзнавства, так і позааудиторної та виховної роботи. Особливо цінують курсанти книжки та видання, подаровані авторами, із якими організовуються зустрічі, творчі вечори, літературні читання та конференції.

Яскравою і неповторною сторінкою життя Студії є виїзні засідання. Екскурсії є наймасовішою формою краєзнавчої роботи, вони допомагають створити правильне відображення минулого, безпосередньо пов'язати знання про нього з конкретними історичними речами, пам'ятками. Інтерес курсантів до вивчення теми під час екскурсій є особливо значним.

Навчальна екскурсія (від лат. *excursio* – вилазка) – це форма навчально-виховної роботи, яка дозволяє організувати безпосереднє вивчення історичних явищ і подій у музеях та історичних місцях. Метою екскурсій є пізнання історії, формування світогляду, виховання патріотизму.

Екскурсії виконують важливі функції наочності, оскільки факти, висновки, узагальнення пов'язані з безпосереднім спостереженням курсантами справжніх історичних об'єктів та експонатів – у цьому специфіка пізнавальної діяльності та емоційного сприйняття навчального матеріалу через екскурсії. Таким чином, пізнання історичного минулого через сприйняття й осмислення пам'яток і речей минулих часів, а також дійсної сучасності – сутність навчальної екскурсії.

Науково-педагогічні можливості навчальної екскурсії полягають у тому, що вона дозволяє: активізувати пізнавальну діяльність, удосконалити розвиток мислення та уяви, стимулювати зацікавленість молоді історичним минулим свого народу, конкретизувати історичні поняття, залучити різноманітні джерела історичних знань, найкращим чином репродукувати історичні обставини та реконструювати минуле, встановити зв'язок між давнім і сучасним життям, розширити кругозір, підвищити культурний рівень курсантів, сприяти патріотичному й естетичному вихованню молоді.

Навчальні екскурсії не обмежуються лише накопиченням у курсантів наочних уявлень. Їх кінцева мета – розкриття сутності історичного явища, його закономірностей, освоєння складних питань.

Після екскурсії курсанти складають звіти про те, що дізнались нового, що можуть доповнити до пізнаного з інших джерел. Так формується не лише джерельна база експозиції, а й дослідницькі здібності кожного курсанта. Узагальнення цієї роботи відбувається у формі проектів.

Для курсантів, які об'єктом краєзнавчої роботи обрали історію села Високі Байраки, запропоновано взяти участь у реалізації Проекта створення музейно-туристичного комплексу під відкритим небом «Земля козака Мамая». З цією метою розроблена пам'ятка послідовності вивчення об'єкта [26].

Серед форм впровадження Проекта слід відзначити: прокладання екскурсійного маршруту «Стежками козака Мамая», квести екскурсіводів-музеєзнавців, вікторини, конкурси-захисти дослідницьких рефератів, виставки курсантської творчості, краєзнавчо-мистецькі акції, тематичні флешмоби.

Діяльність Студії історичної реконструкції, національного ландшафтного дизайну і туризму висвітлюється на сайті Академії, де створений окремий розділ – «Музейний комплекс». Студія надає сприятливі умови щодо самореалізації та гармонійного розвитку своїх учасників; її діяльність спрямована на гуманізацію та демократизацію курсантської спільноти.

Виховання особистості в академії спрямоване передусім на розвиток патріотизму – любові до свого народу, до України. Адже інтегрування України у загальноєвропейську спільноту, її

стабільність і могутність, реальне існування як незалежної держави, багато в чому залежить від свідомого вибору молодого покоління, сьгоднішніх студентів, від їх патріотизму, національної і громадянської позиції, духовної зрілості.

Особливості адаптації педагогічного досвіду у сфері громадянської освіти в ЛА НАУ

Громадянська освіта – це освіта, спрямована на формування знань, умінь і навичок, потрібних громадянину для життя в державі та спілкування зі світовою спільнотою. Формування людини-громадянина довгий час вважалося проблемою держави, але за нинішніх умов глобалізації світу життя повністю відкинуло цю тезу. На перший план виходить поняття «громадянин людської спільноти». Світ став «тісний» й інтеграційні процеси довели велике значення співпраці та співжиття громадян різних держав.

В останні десятиріччя розроблено багато програм з навчання громадянської освіти, проводяться конференції, семінари, видано чимало методичної літератури. Громадянська і політична соціалізація є передумовою високого рівня розвитку суспільних відносин та їхньої стабільності.

Україна також активно включилася в процеси розвитку громадянської освіти. В Льотній академії НАУ навчальні дисципліни, зокрема історичного спрямування, що викладаються на кафедрі професійної педагогіки та соціально-гуманітарних наук, мають на меті підготувати молодих громадян України до життя за умов демократії: сприяти формуванню особистості, якій притаманні демократична громадянська культура, усвідомлення взаємозв'язку між ідеями індивідуальної свободи, правами людини та її громадянською відповідальністю, готовність до участі в житті суспільства. Пізнаючи основи громадянської освіти, курсанти набувають знання про досягнення демократії у світі та про особливості становлення демократії в нашій державі, досвіду громадянських дій, демократичної поведінки та спілкування, у них формуються вміння, необхідні для відповідальної участі у суспільно-політичному житті своєї країни.

Одним із наслідків становлення громадянина в нашій державі є процес створення громадянського суспільства, в

якому необхідно забезпечити правову діяльність держави, обмежити її втручання у приватну та суспільні сфери життя людини, створити реальні правові можливості існування в суспільстві розвинених економічних, соціальних, релігійних та інших відносин поза межами втручання держави. Важливим є розвивати місцеве самоврядування, сформувати громадянську свідомість, високу політичну культуру, перетворити загальнолюдські цінності в індивідуальні переконання громадян.

Так склалось історично, що наша держава стала на шлях побудови демократії дещо пізніше ніж низка європейських країн, тому ми при побудові власної громадянської позиції спираємось на досвід більш досвідчених і обізнаних. Зокрема, вивчаємо їх досвід і напрацювання, поєднуємо його з почуттям власної гідності і патріотизмом.

Окрім навчальних дисциплін, що викладаються у вищих навчальних закладах, важливим є і те, чим молодь займається після занять, яким чином проводить свій вільний час, як організовує свою роботу. Зокрема, пріоритетне значення у ЛА НАУ займає процес формування курсанта-лідера.

Основні завдання лідера – згуртувати курсантів, правильно організувати їх роботу, що є основою курсантського самоврядування.

Важливе місце у діяльності курсантського самоврядування посідає волонтерський напрямок: організація благодійних акцій, надання допомоги підопічним, серед яких – сім'ї загиблих Героїв-учасників АТО. Одним із завдань самоврядування є забезпечення курсантам можливості брати участь у різноманітних конкурсах та проявляти себе у позааудиторних заходах.

Для того, щоб курсанти краще оволоділи громадянськими знаннями і навичками і сформували власну громадянську позицію, в КЛА НАУ проводяться різноманітні акції, конкурси, тренінги та розвиваючі квести. Такі проекти сприяють розвиткові та зростанню обізнаності про становлення громадянського суспільства в інших державах.

Розвиваючи громадянську позицію курсантів, не можна не звернути увагу на ставлення до навколишнього світу, природи. Проблеми взаємодії людини і природи приділяється важливе

значення як і у виховному процесі, так і поза межами навчального закладу. Курсанти беруть активну участь у міжнародних конкурсах екологічного спрямування. Вони неодноразово залучалися до висадження молодих дерев. Екологічні акції виховують шанобливе ставлення до природи та любов до навколишнього світу, що позитивно впливає на становлення і розвиток власної громадянської позиції.

Характеризуючи особливості практичного застосування досвіду у поширенні громадянської освіти у ВНЗ України, слід звернути увагу на методи та прийоми роботи на заняттях. Зокрема, широкого застосування зажила проектна технологія, що вдало практикується у вивченні історичних дисциплін. Вона допомагає курсантам проявляти себе, формувати власну точку зору та навчитися її відстоювати, оскільки запропоновані теми сприяють становленню повноцінного громадянина. Працюючи над проектом створення молодіжної громадської організації, курсанти можуть проявити себе як журналісти, як творці статуту; вони залучаються до збору інформації, знайомляться із чинним законодавством України щодо молодіжних організацій, і, звичайно, представляють свої інтереси безпосередньо через вираження власних потреб та вимог [34, 263].

Актуальним методом викладання, що використовується в громадянській освіті, є рольова гра, деякі її положення досить вдало залучаються при вивченні теми «Україна на сучасному етапі розвитку». Гра «День виборів президента» спрямовується на ознайомлення з виборчим законодавством, з організацією і проведенням голосування, набуття виборцем, практичних навичок участі в процедурі голосування. Беручи участь у грі, курсант може відчувати себе повноцінним громадянином, який реалізовує свої політичні права через вибори.

Під час вивчення теми «Україна і світ» розглядаються шляхи України до світового співтовариства, становище нашої держави на тлі глобальних політичних трансформацій та основи її геополітики. Курсанти знайомляться з діями, які зробили вагомий внесок у світову культуру, сприяли співпраці України з міжнародними організаціями. Досить вдало використовується педагогічний прийом «займи позицію», де кожен має можливість відстоювати власну думку та аргументовано її доводити.

Історичні дисципліни відіграють ключову роль у патріотичному вихованні. Вони вчать любити свою державу, поважати її звичаї та традиції, знати свою історію та пишатися нею, розуміти значення власної держави у світі, усвідомлювати себе як частину цієї держави. Працюючи над дослідженням історичних пам'яток та ролі української еліти, курсанти самостійно знаходять інформацію, створюють презентації, виставки, що також сприяє розвитку творчого потенціалу молоді та становленню їх громадянської позиції.

Під час занять та в позааудиторний час викладач намагається навчити і виховати гідного громадянина нашої держави, який розуміє сутність громадянського суспільства, вміє висловлювати власну точку зору і гідно представляти інтереси власної держави у світі, який здатен самостійно мислити, отримувати інформацію з різних джерел, аналізувати її, критично оцінювати, вміти реалізувати громадські та індивідуальні права та обов'язки, використовувати механізми захисту прав людини.

Ми бачимо випускника ЛА НАУ таким, який розуміє суть громадянського суспільства та його основні функції, вміє оцінювати світовий досвід і формувати власну громадянську свідомість, який стане гідним представником держави Україна у світі.

Організація міжнародного співробітництва як напряму позааудиторної діяльності в ЛА НАУ з метою підвищення ефективності громадянської соціалізації курсантів

Формування громадянськості студентської молоді сьогодні визнано важливим напрямом державної політики в галузі виховання. Однак утвердження громадянських цінностей у суспільстві, формування вільної особистості, яка має стійку громадянську позицію, усвідомлює життєві орієнтири, повинно реалізовуватися через принципово новітні підходи внаслідок особистої прихильності людини до них, що підкреслює значущість удосконалення технологій громадянської соціалізації нової генерації молоді, зокрема курсантів ЛА НАУ, як повноправних громадян.

В сучасній вищій школі для становлення громадянина використовується переважно когнітивний підхід, тому певна

сума знань громадянознавчого змісту не перетворюється на духовні орієнтації особистості, а залишається лише на рівні інформації у пам'яті молодого людини, що актуалізує необхідність використання потенціалу позааудиторної діяльності як найбільш дієвого процесу формування громадянськості. Проте і позааудиторна робота щодо громадянської соціалізації студентства має вдосконалюватися, зважаючи на процеси становлення інформаційного суспільства.

Це акцентує увагу на питанні громадянської соціалізації курсантів льотної академії у позааудиторній діяльності як у межах навчального закладу, так і на рівні територіальної громади й міжнародних стосунків та зв'язків, що є особливо важливим за умов формування глобальної культури людства.

Система позааудиторної діяльності створює необхідні умови для ефективного становлення молодих громадян, дає можливість залучати курсантів до розв'язання різних суспільних проблем, формувати нові стосунки, нову систему спілкування, що, у свою чергу, зумовлює нові обов'язки і значно вищі вимоги до діяльності. Позааудиторна виховна робота має найдієвіші можливості у соціально-педагогічній практиці в ході громадянської соціалізації з огляду на її високу технологічність в організації, управлінні й контролі. На жаль, сьогодні виховний потенціал соціальних інститутів недостатньо реалізується в процесі соціалізації молоді через відсутність у суспільній свідомості розуміння значущості позааудиторних заходів. Саме така діяльність має всі можливості для виведення курсанта за межі навчального закладу, причому не лише у найближчий соціум – місцеву громаду, що, безумовно, є необхідною умовою їх успішної соціалізації, а й у різноманітніше соціальне середовище на рівні міста, регіону, держави, і, нарешті, на міжнародний рівень взаємодії.

Формування у курсантів досвіду ефективної і свідомої участі в житті не тільки льотної академії, а й міста, регіону, держави можливе завдяки безпосередній громадській діяльності, соціальній поведінці, а також – змодельованим ситуаціям, що дає змогу реалізувати громадянські права і свободи як у місцевій громаді, так і в суспільстві в цілому. Організація активної громадянської практики засобами позааудиторної діяльності спочатку всередині академії, потім на

позааудиторному рівні, надає курсантам можливість набути навичок самоорганізації, оволодіти засобами ефективного вирішення проблем, навчитися формулювати свої інтереси, легітимно їх оформлювати та делегувати своїх представників для викладення цих інтересів, відстоювати їх публічно, оволодіти мистецтвом пошуку компромісів із владою, вільно орієнтуватися в основних питаннях сучасної політики й критично ставитися до інформаційних потоків.

Вихід на міжнародний рівень організації позааудиторної діяльності обумовлений сучасними процесами глобалізації, характерними для інформаційного суспільства, коли набуття громадянського досвіду на рівні навчального закладу міста, країни вже не відповідає вимогам формування громадянськості. Сьогодні неможливо замкнутися в окремо взятій державі. Особливостями нашого часу є діалог культур, глобалізація, інтеграція у відносинах між народами в різних сферах життя. Міжнародне співробітництво є одним із пріоритетних напрямів державної політики України у системі вищої освіти, що зазначено у відповідних нормативно-правових актах. У прийнятій Радою Європи Хартії з освіти проголошується необхідність та важливість для кожної країни виховання, підготовки, інформування, практики та діяльності, спрямованих на передачу знань, навичок та усвідомлення, а також на розвиток ставлення та поведінки, розширення можливостей здійснювати й захищати свої демократичні права та відповідальність у суспільстві, цінувати багатоманітність, відігравати активну роль в демократичному житті з метою просування й захисту демократії та верховенства права [48].

Міжнародне співробітництво в системі освіти визначається як універсальна форма взаємодії освітніх іноземних партнерів двох або кількох країн, суб'єктами яких є освітні установи, державні та неурядові організації, приватні особи. Особливістю міжнародного співробітництва є його невідчужуваний характер, що обумовлює існування рівності партнерів та співпраці. Міжнародне співробітництво включає в себе налагодження міжнародних зв'язків із закордонними освітніми, громадськими установами та організаціями, а також співпрацю між їхніми представниками. В льотній академії

головний акцент ставиться на співробітництві, наслідком якого є спільна активна діяльність курсантів на міжнародному рівні.

Ефективний досвід використання позааудиторної діяльності для налагодження міжнародного співробітництва молоді накопичено в європейських країнах. Європейська політика у галузі громадянської освіти – «Європа без кордонів і бар'єрів» – реалізується через спільні проекти та програми, які спрямовані на підтримку міжнародного співробітництва навчальних закладів через обмін студентами, співпрацю викладачів. Так, вихід студентів на міжнародний рівень європейські держави реалізували через проект «Освіта для демократичного громадянства». Основними формами діяльності для досягнення мети – виховання активних і відповідальних учасників розбудови суспільного життя у власних країнах і загалом у євроспільноті – стали проекти, що ґрунтувалися на спільній діяльності та ініціювалися не лише місцевими спільнотами, а й міжнародними.

ЄС реалізовує великомасштабну програму «Громадяни для Європи» та молодіжний проект «Молодь в дії», завданнями яких є сприяння суспільної активізації молоді, розвиток солідарності, досягнення міжкультурного порозуміння серед молоді різних країн, сприяння співпраці молоді на європейському рівні.

Проекти ЄС не обмежуються тільки країнами-членами Євросоюзу. Прикладом співпраці з країнами, що задекларували свій поступ до засвоєння та розвитку демократичних цінностей є реалізація проекту «Громадянська освіта – Україна». Одним із його компонентів була підтримка саме позааудиторних заходів, спрямованих на становлення громадянськості студентів [31, 249].

Сучасні студенти мають можливість (особливо після введення безвізового режиму) подорожувати в країни сталої демократії, в наслідок чого вони стають свідками економічного благополуччя західних країн, політичної стабільності, абсолютної цінності прав людини, що призводить до порівняння з власною країною. Набуття досвіду міжнародного співробітництва стане необхідним кроком до подолання таких негативних проявів порівнювання, як почуття меншовартості, зневіри у потенціалі своєї країни та її народу, бажання виїхати на постійне проживання до інших країн.

Міжнародний досвід може стати стимулом для усвідомлення проблем своєї країни та прагнення змінювати її на краще; сприяти вмінню бачити не лише недоліки своєї держави, а й її досягнення на шляху до розбудови демократії; свідченням того, що кожна країна має свій досвід демократії, свої особливості як її становлення, так і розвитку; давати розуміння загальних демократичних цінностей та прагнення їх поділяти і, водночас, розуміння цінностей демократії для власної країни. Саме це й викликає у громадян почуття солідарності, коли є усвідомлення, вміння та прагнення захищати переваги своєї країни.

Налагодження міжнародного співробітництва українських студентів з однолітками країн сталої демократії або ж з країнами, які у короткий термін пройшли шлях демократичних перетворень та стали членами ЄС, сприяє зміцненню громадянськості студентів. Отримання досвіду спілкування з однолітками з країн, в яких процеси демократизації на тому ж рівні, що у власній країні або ж нижчі, дозволяє студентам усвідомити переваги власної країни, сприятиме формуванню громадянської гідності.

Сьогодні відбувається широка взаємодія різноманітних суспільних сил у процесі вирішення глобальних проблем людства, що обумовлює необхідність виходу за межі інтересів окремих народів до усвідомлення пріоритетності інтересів загальнолюдських. Роста взаємозалежність і взаємозацікавленість різних держав, зміцнюється між ними співробітництво та одночасно розгортається демократизація суспільного життя в усіх країнах світу. Саме це актуалізує необхідність розширення меж позааудиторної діяльності у вищій школі.

Для забезпечення ефективності громадянської соціалізації курсантів льотної академії розроблені заходи щодо розширення їхнього громадянського досвіду. В процесі розвитку громадянських ціннісних орієнтацій, узагальнення та систематизації знань щодо особливостей розбудови громадянського суспільства як в Україні, так і за кордоном, набутті реальних практик громадянської активної діяльності усередині навчального закладу відбувається формування необхідних умінь з метою залучення курсантів до міжнародної співпраці.

Позааудиторна діяльність ґрунтується на демократизації усіх аспектів вузівського життя, розвитку курсантського самоврядування, набутті курсантами досвіду громадянської активності. Насичення позааудиторної діяльності всередині академії громадянськими практиками, що передбачають включення курсантів у контекст міжнародної проблематики (екологічної, соціальної тощо) сприяє розширенню меж розуміння громадянськості, що є підготовчим етапом до реальних міжнародних зв'язків із зарубіжними представниками.

Одним із перспективних напрямів формування громадянської компетентності курсантів у позааудиторній роботі ми вважаємо впровадження діяльності *Європейських клубів*.

У грудні 2014 р. льотна академія НАУ долучилася до *Проекту «Україна – Норвегія»*, метою якого є зменшення впливу негативних соціальних наслідків економічних реформ та реформ оборонного сектору України для звільнених у запас кадрових військовослужбовців і членів їх сімей та сприяння розвитку співпраці між двома країнами. Даний проект реалізується в Україні з 2003 року й за час свого існування став одним із наймасштабніших міжнародних проектів на території України. Під час візиту делегації академії у м. Будо було підписано Меморандум про наміри із Університетом Нурланда. З метою реалізації основних положень Меморандуму в льотній академії у лютому 2015 року створено *Клуб українсько-норвезького партнерства* [12, 2]. Засідання Клубу за участі курсантів проводяться за різноманітною тематикою:

- «Шлях на Північ»: пізнаємо Норвегію.
- Історія встановлення дипломатичних відносин між Королівством Норвегія і Україною.
- Досвід Королівства Норвегії у протидії міжнародному тероризму.
- Політика Королівства Норвегія щодо гуманітарної підтримки України.
- Революція Гідності. Норвегія разом з Україною.
- «Нашого цвіту по всьому світу»: історія та сьогодення української громади в Норвегії.
- Норвезько-українська співпраця в галузі освіти.
- Діяльність норвезько-української торговельної палати.

- Нобелівська інтелектуальна еліта й Україна: Нобелівські лауреати – вихідці з України.

- Звичай і традиції відзначення свят в Норвегії та Україні.

- Спільна перемога: відзначення Дня перемоги над нацизмом, Дня ветеранів у Норвегії та Україні.

- Пам'ять поколінь: декоративне мистецтво Норвегії і України.

- Гілки одного дерева: дерев'яна архітектура Норвегії і України.

- День національних страв. Традиційне харчування норвезького та українського народів.

- Музичний смак Норвегії: норвезька музика в Україні.

- Бйорнстєрне Бйорнсон – норвезький «приятель» українців.

- Великі мандрівники Норвегії – відкривачі нових земель.

- «Дівчина з руської країни, що в короні сяє»: Єлизавета Норвезька.

- Олаф II Святий в історії Норвегії та Київської Русі.

В рамках діяльності Клубу спільно з курсантами проводяться круглі столи: «Історія авіації в Норвегії», «Україна-Норвегія: основні напрямки наукових досліджень в космічній галузі (до Всесвітнього дня космонавтики)», «Можливості та обмеження для норвезького бізнесу в рамках угоди про вільну торгівлю між Україною та Королівством Норвегія», «Досвід Норвегії у розвитку інформаційного суспільства».

До Міжнародного дня рідної мови 21 лютого організуються тематичні лекції «Норвезька мова – душа її народу». Члени Клубу готують флеш-моб «Говоримо норвезькою».

До днів пам'яті Небесної сотні спільнота ЛА НАУ знайомиться з діяльністю норвезько-української громадської організації «Maidan Norway».

До Дня Конституції Королівства Норвегія 17 травня в ЛА НАУ проводяться різноманітні історико-культурологічні акції з метою ознайомлення курсантів академії з традиціями та сучасним станом українсько-норвезьких відносин [40, 359].

Клуб має на меті залучення курсантів ЛА НАУ до участі в реалізації науково-дослідних проектів з проблематики українсько-норвезького партнерства. Участь у діяльності «Клубу» надає молодій людині цікаві знання, можливість

саморозвитку і самореалізації, захоплює віртуальними подорожами до Норвегії.

Система позааудиторної діяльності навчального закладу за умов інформаційного суспільства та демократизації людства не може обмежуватися лише виховною роботою всередині вищої школи. Позааудиторна діяльність за межами академії включає розширення громадянського досвіду курсантів послідовно на місцевому, регіональному та державному рівнях, а також засвоєння вмінь та навичок налагодження зв'язків та співробітництва із закордонними представниками освітніх, громадських організацій в Україні. Вихід курсантів у відкритий соціум сприяє їхньому включенню у систему громадянських відносин, коли курсанти отримують можливість реалізовувати власну громадянську позицію через особисту суспільну діяльність. Участь у громадянському житті суспільства знайомить курсантів із практиками суспільно-політичної активності, надає їм досвід взаємодії та співпраці з громадськістю, засобами масової інформації, неурядовими організаціями як вітчизняними, так і зарубіжними.

Позааудиторна діяльність за межами ВНЗ передбачає організацію досвіду взаємодії з представниками зарубіжних країн в Україні. Завдяки спеціально організованим видам діяльності із зарубіжними представниками в межах України, молодь опиняється у реальній життєвій ситуації, коли вона повинна вступати у соціальну взаємодію з представниками інших країн, і, відповідно, знаходити з ними спільну мову, приймати спільні рішення, відстоювати власні погляди, демонструючи громадянську гідність та враховуючи культурні, національні, цивілізаційні особливості своїх співрозмовників. Достатньо важливим є також ознайомлення курсантів із громадянським суспільством європейських країн, його структурою, проблемами та шляхами їх вирішення. В результаті такої діяльності виникають можливості поглибити знання не лише про інший народ, а й глибше усвідомити та зрозуміти себе, свою історію, свою країну, подолати стереотипи й упередженості, позбутися психологічних бар'єрів, а найголовніше – більш чітко зрозуміти об'єднанчі чинники сутності громадянськості у різних країнах з урахуванням національних, історичних та культурних відмінностей.

Громадянське загартування завершиться під час набуття молодими людьми досвіду громадянської діяльності у міжнародному просторі через безпосередню співпрацю перш за все з однолітками європейських країн.

Необхідним є залучення до організації міжнародної співпраці студентів – лідерів самоврядування. Сучасна студентська молодь вільно орієнтується в інформаційному просторі мережі Інтернет, володіє іноземними мовами, зацікавлена у встановленні зв'язків із закордонними однолітками, що й робить її незамінним помічником викладачів у процесі координації міжнародної діяльності. Окрім того, залучення студентів як повноправних партнерів в процесі організації позааудиторної діяльності, зокрема такого її напрямку як міжнародне співробітництво, сприяє усвідомленню у студентів причетності до вдосконалення спільного життя навчального закладу та, як наслідок, формуванню відповідальності. Надання можливості студентам реальної участі в житті ВНЗ сприяє як демократизації середовища в цілому, так і становленню їхньої активної життєвої позиції.

Основними напрямками міжнародного співробітництва курсантів льотної академії визначено наступні: організація листування з іноземними однолітками; участь у міжнародних студентських культурно-освітніх обмінах, конкурсах, проектах, програмах, семінарах, конференціях, форумах, організованих закордонними та вітчизняними модераторами.

Розглянемо докладніше основні напрями. Організація інтернет-контактів з іноземними однолітками сприяє налагодженню зв'язків, які можуть бути розширені у формі студентських обмінів. Це створює для курсантів можливість зрозуміти специфіку та особливості культурного, історичного розвитку іншої країни та народу, що сприяє формуванню глобальної свідомості, опануванню загальнолюдських цінностей, причому як для українських, так і для іноземних студентів. Завдяки віртуальним контактам стає можливим здійснити подорож у будь яку країну, ознайомитися з її досвідом розбудови сучасного суспільства, зокрема громадянського. Інтернет-контакти виступають як перша сходинка до створення єдиного поля взаєморозуміння між закордонними однолітками, подолання стереотипів та упереджень.

Участь у міжнародних конкурсах щодо формування громадянськості курсантів надає можливості для обміну міжнародним досвідом, практиками, ідеями щодо розбудови громадянського суспільства в Україні та дозволяє інформувати закордонну громадськість про український досвід демократичних перетворень та сприяти формуванню позитивного іміджу України на міжнародній арені.

Культурно-освітні студентські обміни – це дієвий механізм зближення різних культур, коли стає можливим подолання психологічних бар'єрів, діалог культур допомагає зламати звичні міжнаціональні стереотипи. Програми обмінів обов'язково включають знайомство з історією, культурою, традиціями приймаючої країни, міста, регіону тощо. Також під час обмінів відбуваються тренінги, проектна діяльність, які мають на меті організацію міжкультурного діалогу, обмін думками щодо розвитку громадянського суспільства обох країн, демократизації суспільства, вирішення глобальних проблем людства.

Освітні подорожі роблять можливим знайомство курсантів з розвитком громадянського суспільства країн сталої демократії, налагодження та розвиток партнерських зв'язків між українськими та закордонними освітніми закладами, сприяння інтеграції української молоді до європейського та світового культурного середовища. Представлення України міжнародній спільноті сприятиме формуванню громадянської гідності та солідарності української молоді, кращому розумінню власне своєї країни та її особливостей тощо.

Міжнародні студентські обміни є механізмом, який суттєво впливає на зміни в суспільстві і визначає майбутні взаємини між країнами, це інструмент будови і зміцнення громадянського суспільства. Вони сприяють набуттю досвіду взаємин з представниками європейської культури, міжкультурному діалогу, взаєморозумінню, визначенню спільних культурних та історичних коренів націй.

Участь у міжнародних проектах, семінарах, конференціях, форумах дозволяє курсантам отримати можливість спілкуватися з представниками різних країн. Проблеми, які обговорюються під час конференцій, форумів торкаються таких питань, як права і свободи людини, захист довкілля, демократичні перетворення,

євроінтеграційні процеси, вирішення яких на міжнародному рівні сприятиме формуванню у курсантів вміння відстоювати інтереси власної країни з урахуванням інтересів інших національних спільнот.

Задля кращого ознайомлення курсантів з Королівством Норвегія в льотній академії впроваджується проект «Ближче до Норвегії, разом з Норвегією». Під час роботи над проектом курсанти мають змогу проявити свій творчий потенціал, виступити в ролі жителів цієї європейської держави, ознайомитись з творчою спадщиною Норвегії. Презентація держави відбувалася під звуки народних пісень цієї країни, декламування віршів та розповідь про історичну минувшину.

Залучення курсантів до міжнародних проектів відкриває перед ними широкі можливості долучитися до закордонного досвіду вирішення важливих громадських проблем: авіаційних, екологічних, соціальних тощо, які мають практичні напрацювання їх демократичного вирішення, що є вкрай необхідним для нашої молоді. Міжнародні семінари для студентів завжди організуються у формі тренінгів, що створює найкращі умови для задоволення потреб студентів у спілкуванні, у самовираженні, у пізнанні світу.

Громадянсько загартована особистість здатна чинити опір викликам сучасності, не розгубитися, з почуттям власної гідності та гідності громадянина своєї країни відстоювати цінності, набуті нею раніше, як важливі та необхідні; згуртовуватися для подолання перешкод на шляху розбудови своєї країни; нести відповідальність за майбутнє своє і свого народу; не пасувати перед труднощами, а займати активну громадянську позицію.

Виїзд курсантів за межі країни створює такі ситуації, які актуалізують необхідність їх самовизначення як громадян певної країни. Сам виїзд за кордон сприяє порівнюванню курсантами своєї країни з іншою, з громадянського погляду, що дозволяє вибудувати у свідомості ціннісні ієрархії.

При безпосередньому контакті українських студентів із представниками інших політичних ідентичностей їхній патріотизм зосереджується на критично важливих аспектах громадянськості – чому ми пишаємося своєю належністю до України? Патріотизм студентів досягає вищого рівня, якщо вони

отримують можливість демонструвати ціннісне ставлення до Батьківщини у міжнародній спільноті, при цьому визнаючи проблеми і труднощі своєї країни. Саме це є імпульсом до прагнення розвивати, змінювати на краще політичну, соціально-економічну ситуацію у власній країні. Студенти починають цінити те краще, що є у власній країні, критично ставитися до негативного, вміти адекватно оцінювати зарубіжний позитивний досвід розбудови стабільної демократичної держави та прагнути засвоїти й застосувати його набуток, враховуючи специфіку власної країни. Такий патріотизм передбачає наявність розвинутого почуття відповідальності перед собою, країною, суспільством та готовності взяти на себе обов'язок громадянина перед своєю Батьківщиною за її майбутнє.

Сама ситуація оточення представниками інших держав вимагає від особистості позитивного сприйняття самого себе як громадянина іншої країни. Залучення до міжнародного спілкування курсантів академії спричиняє рефлексію їхньої громадянської гідності. З одного боку, відбувається усвідомлення всієї різноманітності представників інших громадянських ідентичностей, а з другого, водночас, їхня унікальність і цінність, у тому числі й власна. Таким чином, молодь почувається представниками гідної поваги держави, а також є здатною проявляти повагу до гідності громадян інших держав.

Виїзд за кордон актуалізує почуття солідарності серед юнаків, як представників однієї спільноти – українців, які разом опинилися у незвичній соціальній ситуації, серед «інших». Уже на цьому рівні виникає необхідність прояву взаєморозуміння та взаємодопомоги від курсантів – представників різних регіонів України, соціальних верств, етнічних та релігійних груп. Також вихід на міжнародний рівень одночасно сприятиме усвідомленню себе членами європейської спільноти, що передбачає розвиток громадянської солідарності не лише на рівні українського громадянства, а й на міжнародному через взаємодію молоді з різних країн, посилення взаєморозуміння між ними.

Міжнародний досвід сприяє загартуванню громадянських якостей лише за наявності соціально-педагогічного супроводу курсантів. Вихід на міжнародний простір дає поштовх до

співпраці українських освітян із педагогами інших країн, що сприяє вирішенню не лише одного завдання – громадянської соціалізації української молоді, – а й спільної для всіх мети – громадянської соціалізації молодого покоління Європи.

Підвищення ефективності громадянської соціалізації студентства можливе за умов використання всього потенціалу позааудиторної діяльності, що є необхідним в умовах інформаційного суспільства. Організація міжнародної співпраці курсантів академії як напряму системи позааудиторної діяльності обумовлена існуючими практиками міжнародних зв'язків сучасних студентів. Громадянський досвід, який курсанти отримують на рівні ВНЗ, а закріплюють за його межами на всіх рівнях – від місцевої громади до держави, вихід на міждержавний рівень стане верхньою сходинкою громадянського загартування молоді. Воно завершується реалізацією власних громадянських ініціатив курсантів, що сприятиме процесу їхнього входження у доросле життя і, відповідно, подальшій успішній громадянській соціалізації.

4.2 Інноваційна педагогічна діяльність в історичній освіті як рушійна сила національно-патріотичного виховання курсантів льотної академії

Інноваційні технології і методи навчання у підготовці майбутніх фахівців авіаційної галузі

На сьогоднішній день інноваційність є однією з домінуючих тенденцій розвитку людства взагалі та сфери освіти зокрема. Поняттям «інновація» позначають нововведення, новизну, зміну. Стосовно педагогічного процесу інновація означає введення нового в цілі, зміст, форми і методи навчання та виховання; в організацію спільної діяльності викладача і студента. Педагогічна інновація – це результат творчого пошуку оригінальних нестандартних рішень різноманітних педагогічних проблем. Інновації є результатом наукових пошуків, передового педагогічного досвіду окремих викладачів і цілих колективів.

Існують декілька обставин, що спричиняють потребу в інноваційній спрямованості педагогічної діяльності в умовах розвитку освіти.

По-перше, розбудова суверенної держави викликала необхідність докорінної зміни системи освіти, методології і технології організації навчально-виховного процесу у навчальних закладах різного типу.

По-друге, виконання соціального замовлення сучасного етапу розбудови нашої держави – особистості, здатної засвоювати й творчо розвивати культуру, потребує постійного пошуку нових організаційних форм, індивідуального підходу до особистості, нових технологій навчання і виховання. В цій ситуації суттєво зростає роль і авторитет педагогічного знання, яке може стати теоретичною базою для нових пошуків, інновацій.

По-третє, змінився характер ставлення викладачів до факту засвоєння і застосування педагогічних нововведень. Якщо раніше інноваційна діяльність обмежувалася використанням рекомендованих зверху нововведень, то сьогодні вона набуває дослідницько-пошукового характеру: викладач обирає нові програми, використовує нові прийоми і способи педагогічної діяльності.

По-четверте, створилася реальна ситуація конкурентоздатності закладів освіти, спричинена їх входженням у ринкові відносини, створенням нових типів навчальних закладів, у тому числі й недержавних.

Підготовка авіаційних фахівців в умовах творчого характеру навчального процесу

Соціальні та економічні зміни, які відбуваються сьогодні в державі, потребують значної уваги до підвищення якості підготовки національних кадрів з вищою освітою. Джерело розвитку вищої освіти міститься у творчості викладачів, у їх інноваційній діяльності, яка знайшла своє відбиття в розробці та введенні елементів нового змісту освіти, нових освітніх технологіях, зміцненні зв'язку практики з наукою, зверненні до світового педагогічного досвіду тощо. Однією з найактуальніших освітянських проблем є мотивація зацікавленості студентів у набутті професійних і наукових знань та розвитку їх творчих здібностей.

Ступенева система вищої освіти надає широкі можливості для задоволення різноманітних освітніх потреб особи та суспільства. Вона забезпечує підвищення рівня знань, гнучкість

загальноосвітньої, загальнокультурної і професійної підготовки фахівців та інтеграцію їх у світове суспільство.

Важливим елементом сучасної фахової підготовки є не тільки формування вмінь та навичок, необхідних фахівцю з даної професії, озброєння знаннями щодо певної галузі, але й розвиток творчих здібностей, здатності до творчого мислення.

Як навчити студента творчо мислити? Для цього необхідно створити умови, при яких сучасний навчальний процес буде носити творчий характер: розробка інноваційних технологій, методик, прийомів, які б забезпечували креативний (творчий) розвиток особистості; своєчасне виявлення індивідуальних творчих здібностей студентів; цілісний безперервний процес поєднання теоретичних знань та практичних навичок.

Інноваційні процеси в освіті потребують принципово нових форм і механізмів взаємодії теорії та практики. Інноваційна діяльність, пов'язана з відмовою від стереотипів у навчанні, вихованні й розвитку особистості, виходить за межі діючих нормативів, створює нові нормативи особистісно-творчої, індивідуально спрямованої діяльності викладача, розробляє педагогічні технології, що реалізуються в цій діяльності.

На етапі розробки інноваційних технологій, методик, прийомів, які забезпечують креативний розвиток курсантів ЛА НАУ у процесі викладання історичних дисциплін використовуються:

- різноманітні види лекцій – традиційні, проблемні, міжпредметні, інтегровані, лекції-дослідження, лекції-екскурсії;

- різноманітні види практичних занять – традиційні, семінари-дискусії, семінари-дослідження і таке інше;

- нестандартні заняття з розвитку творчих здібностей курсантів, конструкторських навичок;

- колективна форма навчання, робота курсантів у проблемних групах, зокрема Студії історичної реконструкції, в системі науково-дослідницької роботи курсантів;

- нові інформаційні технології, навчальні комп'ютерні програми;

- модульно-рейтингова система контролю за рівнем засвоєння курсантами знань, умінь, навичок з використанням різнорівневих завдань;

– творчі, науково-дослідницькі роботи курсантів.

На етапі виявлення індивідуальних творчих здібностей курсантів більше уваги приділяється розвиткові цих здібностей. Процес підготовки висококваліфікованих фахівців у ЛА НАУ розпочинаємо з розвитку творчих здібностей та дослідницьких навичок курсантів в галузі обраної професії. Процес професійної підготовки курсантів до творчої роботи умовно поділяється на етапи: розвиток творчих здібностей; формування професійних вмінь та навичок; формування експериментальних навичок дослідження.

Розвиток творчих здібностей та професійну підготовку до творчої діяльності необхідно проводити на протязі всього періоду навчання в усіх видах навчальних занять як загальноосвітніх так і спеціальних дисциплін.

У процесі розвитку творчих здібностей курсантів необхідно уважно стежити за розумним співвідношенням розвитку логічного та творчого (інтуїтивного) підходів при розв'язуванні дослідницьких завдань. Спираючись тільки на логічне мислення неможливо сформувати фахівця, здатного до творчого вирішення проблем. Інтуїцію, навички подолання інертності мислення слід формувати за допомогою системи спеціально підібраних вправ та завдань.

На нашу думку, розумовий творчий процес повинен характеризуватися особливими чинниками, серед яких окреме місце належить інтелектуальній інтуїції. Її слід розглядати як механізм вирішення завдань, які вимагають креативного підходу, якщо подібне завдання не може бути розв'язане шляхом логічних висновків. Така ситуація виникає тоді, коли для розв'язання творчих завдань у курсантів недостатньо знань. Це положення можливо використовувати при розробці методики (вправ) розвитку наукової інтуїції. Завдання, які вирішують курсанти не повинні мати алгоритмів розв'язання. Там, де є алгоритм, там відсутня творчість, так як курсант спирається на логіку.

Інтуїтивне рішення проблеми виникає як під час спілкування, роботи з реальними предметами та об'єктами, так і в умовах розумового експерименту.

Наукова інтуїція тісно пов'язана з творчим уявленням. Розвиток творчого уявлення – це необхідний елемент формування творчих здібностей фахівців.

Рівень та глибина знань залежать від здібності курсантів будувати образні моделі явищ, які досліджуються. Вірно сформована образна модель дозволяє курсанту не тільки глибоко проникнути в сутність явища, яке досліджується, але й дає можливість знаходити різні підходи до розв'язання завдань дослідницького характеру. Тобто, основним завданням ВНЗ є формування висококваліфікованого фахівця, а ним може стати тільки творча особистість, яка поєднає в собі міцні теоретичні знання та практичні навички.

Навчання творчому мисленню є одним із пріоритетних напрямків реформування вищої освіти України. Викладачам належить розвинути у студентів універсальні здібності до самостійних навчальної та дослідної діяльності. Індивідуально диференційоване проблемне навчання у складі традиційного сьогодні є доступним і подекуди достатнім навчанням студентів творчому мисленню. Умовою успішності проблемно-традиційного навчання є різнобічне, зі всіма складовими, забезпечення навчально-виховного процесу у ВНЗ. Відновлення якісного та різнобічного забезпечення навчального процесу за опори на вітчизняний досвід вбачається нагальним завданням вищої освіти України.

Особистісно орієнтоване навчання на заняттях історичних дисциплін

Освіта ХХІ ст. – це освіта для людини. Пріоритет надається гуманістичними цінностям.

Основна вимога сьогодення до вищої школи – це створення і введення у практичну дію механізму розвитку гуманізації освіти. Гуманістична освіта відрізняється від тієї традиційної, до якої ми звикли. Всебічний розвиток особистості неможливий в принципі, оскільки людина у своєму розвитку характеризується проявом індивідуальних особливостей, неповторністю індивідуальних можливостей і внутрішніх прагнень. Тому кожна особистість має право на розвиток саме тієї сфери своєї індивідуальності, яку вона виявляє схильність розвивати, того в собі, до чого у неї «лежить душа».

Ось чому основне завдання освіти – формування особистості. У зв'язку з цим педагоги і психологи все краще усвідомлюють гостру потребу в створенні та реалізації

особистісного підходу до студента як одного з принципів організації навчально-виховної роботи, що обґрунтовується сучасною психологією і педагогікою. Такий підхід має сприяти більш цілеспрямованому, гармонійному розвитку особистості студента як громадянина і творчого, професійно діючого працівника.

Авторитарно-дисциплінарна модель навчання змінюється на особистісно орієнтовану, суттєвою ознакою якої є навчання і виховання особистості на засадах індивідуалізації, а також завдання вироблення у вихованців бажання і вміння завжди бути необхідними і корисними своєму народові, Батьківщині.

Під особистісно орієнтованим навчанням розуміється органічне сполучення навчання як відповідного діяльності суспільства, та навчання як індивідуально значущої діяльності окремого суб'єкта, в якій реалізується досвід його життєдіяльності.

Особистісно зорієнтоване навчання – це навчання, яке враховує індивідуальні задатки, здібності й можливості кожного учасника педагогічного процесу, використовує сучасні педагогічні та інформаційні технології не лише для оволодіння кожним певною сумою знань, умінь і навичок, а й, що найважливіше, сприяє розвитку особистості кожного учасника педагогічної взаємодії.

У свідомості педагога має відбутися переорієнтація на особистість студента та свою власну. Для викладача важливо визначити особисті способи засвоєння нових знань студентом і застосувати на занятті різноманітний дидактичний матеріал, який давав би студентіві змогу обирати особистісно значущі для нього способи навчання.

Організація навчання в ЛА НАУ починається з чіткого усвідомлення кожним викладачем бажаного рівня навчальних досягнень курсантів. Ми маємо прагнути до формулювання чітких, зрозумілих, реальних, вимірювальних очікуваних результатів як окремого заняття, так і вивчення теми, розділу чи курсу. Тому визначення очікуваних результатів навчання є обов'язковою і важливою процедурою, оскільки без неї ефективно застосування тієї чи іншої моделі навчання (форм, методів, технологій, засобів тощо) та оцінювання якості освіти неможливе. А очікуваним результатом навчання завжди є те,

чого викладач навчив курсантів, для формування і розвитку чого було створено умови під час навчання. Завжди є відповіді на запитання: «Чи виробили курсанти власну думку, власне ставлення до тих або інших подій чи явищ?».

Варто починати планування заняття саме зі ставлення курсантів до того, що вивчається, і до способів пізнання та діяльності, які необхідно опанувати. Якщо викладач чітко сформулює для себе, чому курсантам важливо здобути знання, уміння та навички з данної теми, як вони можуть знадобитися їм у житті, то таким чином педагог визначить для себе обсяг, глибину дійсно важливого для курсантів змісту. Знаючи цей обсяг, можна обрати метод, засіб чи технологію навчання, які допоможуть досягти ефективного засвоєння знань і умінь. Пам'ятаючи відповідь на запитання «Навіщо курсантам потрібні ці знання, уміння, навички?», легко знайти цікаві прийоми мотивації навчальної діяльності курсантів на занятті.

Розв'язуючи цю проблему, варто звернути увагу на використання інтерактивних технологій навчання, таких, що стимулюють пізнавальну активність і самостійність, розвивають творче мислення, сприяють саморозвитку особистості, здійснюють особистісно орієнтований підхід у вивченні всіх дисциплін, зокрема історії та культури України.

Особистісно зорієнтовані технології навчання: навчання у співробітництві, метод проектів, різнорівневе навчання, індивідуалізований стиль навчання; технології повного засвоєння знань, колективного навчання, різнорівневого навчання, модульного навчання.

Особистісно зорієнтована технологія навчання історії та культури України передбачає:

- створення і використання спеціального банку даних, що розкриває особливості розвитку індивідуальності кожного в умовах навчально-виховного процесу з історії та культури;

- розробку карти вивчення особистості в навчальному процесі з врахуванням специфічних цілей і завдань авіаційного вищого навчального закладу;

- виявлення і фіксацію динаміки цілісного особистісного розвитку кожної особистості курсанта через аналіз когнітивної, мотиваційно-споживчої, емоційно-вольової сфери як основних складових у їх взаємозв'язку й динаміці.

Розвиток курсанта як особистості й суб'єкта діяльності на заняттях історії обов'язково містить у собі: розвиток інтелекту; розвиток емоційної сфери; розвиток стійкості до стресів; розвиток упевненості в собі й прийняття себе; розвиток позитивного ставлення до світу й прийняття інших; розвиток самостійності, автономності; розвиток мотивації самоактуалізації, самовдосконалення.

Викладач є готовим до реалізації особистісно зорієнтованого навчання, якщо:

- сприймає мету розвитку особистості курсанта в процесі навчання вітчизняної історії та культури як соціально й професійно значущу;

- методологічними поглядами його є особистісно зорієнтовна парадигма, логіка якої потребує будувати навчальний процес з історії в напрямі «від курсанта» (обирати зміст, методи, форми навчання історії, спираючись на природну схильність курсантів до пізнання, актуалізувати їхні потреби, інтереси, суб'єктний досвід задля їх самореалізації);

- володіє новими підходами до відбору та структурування змісту сучасної історичної освіти, в основі яких історія – це процес розвитку й самореалізації людства загалом і кожної людини зокрема;

- уміє засобами, методами, формами історичної освіти забезпечити процес культурного та духовного самовизначення курсанта (відчуття себе людиною, громадянином, особистістю, що творить власне життя, орієнтуючись на загальнолюдські та національні цінності).

Активізація пізнавальної діяльності курсантів – одна з головних умов свідомого засвоєння ними навчального матеріалу. Курсант повинен не просто засвоїти певну систему знань, а й навчитися аналізувати, порівнювати, узагальнювати причинно-наслідкові зв'язки. Тому на заняттях раціонально запроваджувати інтерактивні технології, здійснюючи особистісно орієнтований підхід. Сучасне суспільство вимагає демонстрації знань, умінь та інтерактивного їх застосування. Освіта в найкращому випадку дасть можливість виробити внутрішній потенціал для самостійного навчання. Такий підхід озброює людину і допомагає вистояти за непередбачуваних обставин, вижити в мінливому світі. Виховані таким чином індивідуальності дадуть змогу суспільству бути гнучким, винахідливим і готовим до будь-якого випробування.

Історичні дисципліни покликані спонукати курсанта стати активним учасником навчання, не лише сприймати інформацію, а й самому виявляти ініціативу в розв'язанні складних завдань, бути добре ознайомленим із процесами і потребами навчання, бути сповненим почуттями самоцінності й самовпевненості завдяки своїм здобуткам.

Мета вивчення історії – пробудити національну і духовну свідомість, виховати людину, яка вміє самостійно мислити, яка зможе зробити свій внесок у розвиток суспільства та держави і буде озброєна необхідними для цього знаннями й уміннями. Видатний історик України М. Грушевський відзначав, що історія, як наука, є невтомним переоцінюванням історичних прецедентів, історичних дій, типів і індивідуальностей із становища сучасного моменту, його завдань і поглядів, його соціальних і моральних вимог, і таким же переоцінюванням, перемірюванням сучасних подій – включено до своєї власної індивідуальності діяльності, мірою та вагою історичних прикладів, взірців і прецедентів минулого [1]. І якщо сьогодні ми говоримо про рівень духовності нашого суспільства, то саме історія відіграє в цьому процесі становлення духовності суспільства, виховання громадян надзвичайно важливу роль.

Історія є досить багатогранною і специфічною наукою, її широкий спектр дає змогу: поринути у минуле, ознайомитись із ним, проаналізувати, дати свою оцінку, зіставити і порівняти; зібрати й вивчити всі докази та документи, написані й ненаписані; зрозуміти подію із середини, зрозуміти мислення людей, які творять історію; і, найголовніше, переосмислити. Відоме застереження: «Хто не знає минулого, той не вартий свого майбутнього». Ми повинні знати минуле, щоб не припускатися помилок у майбутньому. Ця наука виробила свій унікальний підхід, мету і методи. Її можна застосовувати для розв'язання проблем моралі й політичного життя, для висвітлення дуже вразливих питань, які завжди породжують емоційно-ціннісне ставлення, тільки необхідно толерантно піднімати ці питання.

Сучасні дослідження в галузі освіти доводять, що найпоширеніші лекційні й опитувальні методи традиційного навчання не підходять для більшості студентів. Якщо вони по-різному сприймають інформацію, то й підходити до них треба по-різному, застосовуючи різноманітні методи викладання.

Кожного студента можна навчити, і він досягне успіху в житті, але не за день і не в той самий спосіб. Сучасному викладачеві потрібні не тільки досконалі фахові знання, а й глибокі практичні педагогічні та психологічні вміння, адже молодь по-різному сприймає і осмислює навчальний матеріал.

Тож, курсантів необхідно залучати до активної участі у навчальному процесі. Досягти цього можна, змінивши не лише мету, а й методи навчання. Щоб заохотити всіх курсантів до навчання, треба застосовувати різноманітні підходи, враховуючи їхні психологічні особливості. Для висвітлення цього питання слід звернутися до праці В. Курилів «Методи викладання історії», де розглядається система «4 МАТ» Берніс Маккарті [6, 59–62]. Ця система будується на індивідуальних особливостях кожного студента, примушуючи його функціонувати навіть у незвичайних умовах (дивись табл.4.1).

Таблиця 4.1 – Переваги особистісно орієнтовного навчання порівняно з традиційним

Традиційне навчання	Особистісно орієнтоване навчання
I. Мета заняття, спроби її досягнення	
Студенти не мають уявлення про шляхи досягнення кінцевих результатів. Низька активність студентів.	Студенти разом з викладачем визначають мету, вміють сформулювати її самостійно, планують структуру заняття, загальний план теми (спільний план), індивідуальні плани, графік самообліку.
II. Самовиявлення студентів	
Викладач в готовому викладі подає знання студентам, їхні дії обмежені.	Самореалізація студентів (відповіді на кожному занятті). Студент відповідає групі, викладачеві, виконує самостійну роботу з наступним контролем.
III. Спілкування студентів	
Викладач подає інформацію, студент слухає або не слухає. Не відбувається	Студент ознайомлюється з навчальним матеріалом через різноманітні джерела, виконує індивідуальний план. На занятті

зворотного зв'язку.	пояснює матеріал іншим, студенту-партнеру, викладачеві, працює в динамічних парах.
---------------------	--

Система «4 МАТ» ґрунтується на двох основних передумовах (див. табл. 4.2):

– люди мають певні, властиві тільки їм здібності до навчання, які базуються на діяльності правої чи лівої півкулі головного мозку;

– запровадження і застосування численних навчальних методів, які базуються на цих здібностях, можуть поліпшити якість викладання і навчання. Усі ми відчуваємо, міркуємо, діємо, приділяючи більше уваги одним аспектам, ніж іншим. І саме це формує стиль нашого навчання, складну модель індивідуальності, виробленні з часом, зумовлює те, що ми бачимо і як ми бачимо. Відмінності в наших здібностях до навчання залежить від багатьох чинників: від того, хто ми є, як оцінюємо себе самі, на що звертаємо увагу, про що нас запитують і чого від нас чекають.

Таблиця 4.2 – Оцінювання вивченого на основі теорії «4 МАТ»

<p><i>Динамічному</i> курсантові подобаються:</p> <p>інтегрований підхід до навчання; відкриті запитання (завдання); гнучкі вимоги; проекти, в яких він сам себе пізнає через працю.</p> <p><i>Не подобаються:</i> завдання у наказовій формі, яка не дозволяє робити вибір; постійне повторення матеріалу, обдумування, пасивне навчання.</p>	<p><i>Винахідливому</i> курсантові подобаються:</p> <p>групові завдання; групове оцінювання; неточні оцінки; самооцінювання; спостереження без перешкод; час на обдумування зробленого.</p> <p><i>Не подобаються:</i> тести з обмеженим часом; дебати; звичайне завдання.</p>
--	---

<p><i>Прагматичному</i> курсантові подобаються:</p> <p>оцінювання вмінь і навичок; практичне застосування вивченого.</p> <p><i>Не подобаються:</i></p> <p>вивчати матеріал на пам'ять; письмові завдання; групова робота; оцінювання з іншими курсантами з виявленням почуттів; не хоче, щоб давались відповіді, сам досягне того, що треба.</p>	<p><i>Аналітичному</i> курсантові подобаються:</p> <p>відгуки на тести і завдання; письмові тести; писати есе, тести, які вимагають вибору відповідей; концепції та ідеї, збирання інформації.</p> <p><i>Не подобаються:</i></p> <p>грати роль; лише довідатись, зараховано його роботу чи ні – він хоче точних балів; суб'єктивне тестування, групове оцінювання.</p>
--	--

Згідно з цією системою студенти поділяються на чотири типи:

- 1) студенти з добре розвиненою увагою;
- 2) аналітичні студенти;
- 3) студенти з прагматичним мисленням;
- 4) динамічні студенти.

Завдання викладача вітчизняної історії та культури України полягає у тому, щоб перетворити навчальний процес заняття на цілісний цикл, де працюють права і ліва півкулі головного мозку загалом. Для цього необхідно чергувати завдання різної складності, різних типів, різного інтелектуального та динамічного навантаження. Відповідно змінюється методика викладання. Заняття все більше набувають характеру діалогу і менше – монологу: відбувається більш інтерактивний взаємний обмін різноманітними фактами, а не просто подання інформації. Викладач відчуває також більшу відповідальність за мотивацію навчального процесу, тобто необхідність підвищення зацікавленості у курсантів.

Синергетичний підхід до викладання історичних дисциплін

Розвиток і становлення нового соціального організму освіти передбачає перегляд класичної педагогічної парадигми, засвоєння нових, методологічних засад творення вищої школи

XXI століття, провідне місце серед яких посідають ідеї синергетики та синергетичного стилю мислення. Синергетика – методологічний ключ, який дає змогу здійснювати аналіз педагогічної практики відповідно до сучасного стилю розвитку соціокультурного процесу. Найчастіше такий стиль називають постмодерністським. Освіта – стрижневий канал соціокультурної динаміки, із використанням якого сьогодні пов'язують основні надії на подолання глибокої і комплексної кризи усталеності, що поглиблюється соціальною, культурною, екологічною нестійкістю. Оскільки освіта є соціальним механізмом самоорганізації, то закономірним є інтерес до синергетики, до реалізації синергетичного потенціалу сучасної вищої школи.

Синергетика (від грец. *synergos* – спільна, кооперативна дія) – галузь міжпредметних досліджень процесів самоорганізації, які відбуваються у складних системах. Синергетика як галузь наукового знання визначає основні принципи самоорганізації, критерії побудови саморозвивального середовища, встановлює умови стійкого розвитку у мінливому світі.

Реформування національної освітньої системи збігається сьогодні із загальною світовою тенденцією до зміни основної парадигми освіти та кризи класичної моделі освіти. Традиційна система навчання зорієнтована на навчальний предмет, а не на особистість студента, на репродуктивний характер діяльності, вербальні методи навчання, жорстку регламентацію навчального процесу, наочно демонструє свою неспроможність виконати завдання, які постають перед сучасною освітою.

Більшість складних систем, які існують у природі і здатні до самоорганізації, за синергетичним баченням світу є відкритими. Шляхи розвитку систем, що самоорганізуються, не визначені, бо між ними постійно відбувається обмін енергією, речовинами та інформацією, тому для них характерна постійна мінливість. Традиційна система освіти, яка спирається на принципи класичної науки, не може ефективно відігравати роль засобу освоєння людиною світу.

Глибокі зміни суспільних, культурних і освітніх цінностей потребують глобального перевороту у свідомості кожного викладача, в його системі ціннісних орієнтацій, синергетичного

підходу до змісту освіти через демократичні та гуманістичні принципи, підвищення загальнопедагогічної і професійної культури, рефлексію своєї діяльності.

Вищі навчальні заклади відповідно до свого статусу покликані готувати майбутню інтелігенцію, людей розумової праці. Саме тому синергетичний та особистісно орієнтований підхід до навчання і розвитку студентів надзвичайно суттєвий для навчального закладу нового типу. Відповідно зростає і потреба у використанні таких педагогічних технологій, які були б адекватними цілям особистісно орієнтованої освіти і розвитку студентів.

Виходячи із зазначеного, педагогічний колектив ЛА НАУ ставить перед собою завдання працювати над підготовкою випускників льотної академії, здатних:

- адаптуватися в мінливих життєвих ситуаціях, самостійно здобувати необхідні знання, вміло використовуючи їх на практиці для розв'язання різноманітних проблем, щоб упродовж усього життя мати можливість посісти в них своє місце;

- критично мислити, вміти бачити проблеми, що виникають у реальній дійсності, знаходити шляхи раціонального їх розв'язання, використовуючи сучасні технології, чітко усвідомлювати, де і яким чином здобуті знання можуть бути використані в навколишній дійсності, бути здатними генерувати нові ідеї, творчо мислити;

- грамотно працювати з інформацією (вміти відбирати необхідні для розв'язання певної проблеми факти, аналізувати їх, висувати гіпотези розв'язання проблем, робити необхідні узагальнення, співставлення з аналогічними або альтернативними варіантами рішень, встановлювати статистичні закономірності, робити аргументовані висновки для виявлення і розв'язання нових проблем);

- бути комунікабельними, контактними в різних соціальних групах, вміти працювати спільно в різноманітних галузях та ситуаціях, відвертаючи будь-які конфліктні прояви або вміло виходячи з них;

- самостійно працювати над розвитком власної моральності, інтелекту, культурного рівня.

Поставлені завдання можна реалізувати, визначившись із пріоритетами в сфері педагогічних технологій та враховуючи інтереси розвитку особистості.

Найбільш адекватними щодо поставленої мети є, на наш погляд, наступні: методи навчання у співпраці (кооперативне навчання); метод проєктів; модель навчання у дискусії; проблемне навчання; інтерактивне навчання.

Названі види педагогічної взаємодії дають змогу трактувати навчальний процес як цілісну співпрацю двох рівноправних учасників – курсанта та викладача, у якому основною метою є процес розвитку особистості, а основними формами навчання є групові та індивідуальні. Однак варто пам'ятати, що метод навчання сам по собі не може бути ні гарним, ні поганим, тому що необхідна їх система. Методи навчання, за допомогою яких досягають очікуваних результатів, постійно змінюються і враховують динаміку, зрілість та організованість курсантського колективу. Адже педагогічна майстерність приходить лише до того викладача, який шукає і знаходить оптимальну відповідність методів закономірностям вікового та індивідуального розвитку курсантів.

Важливими для педагога, на нашу думку, є принципи, що допомагають здійснити гуманізацію міжособистісних взаємовідносин з курсантами:

1 Від самого початку й упродовж навчального процесу викладач демонструє курсантам повну довіру.

2 Допомагає їм у формулюванні й уточненні мети та завдань, які стоять як перед групою, так і перед кожним курсантом зокрема.

3 Виходить з того, що в курсанта є внутрішня мотивація до самонавчання.

4 Виступає для курсантів джерелом різного досвіду, до якого завжди можна звернутися по допомогу у разі труднощів, що виникають у навчанні.

5 Виступає у цій ролі для кожного курсанта.

6 Розвиває в собі здібність відчувати емоційний настрій групи та сприймати його.

7 Є активним учасником групової взаємодії.

8 Відверто виявляє в групі свої почуття.

9 Прагне до досягнення емпатії, яка дозволяє розуміти почуття та переживання кожного [38, 252].

Вища школа ХХІ століття – це школа культури життєвого самовизначення, культури життя. Побудувати життя як

культурне, духовне явище – значить побудувати його за законами віри, надії, любові, філософії серця. Саме цьому сприяє синергетичний підхід до освіти, основні положення якого можна сформулювати так: ми живемо серед нестійких процесів із порушенням симетрії між минулим і майбутнім; майбутнє є простором можливостей, а сьогодення – як напружений процес відбору; система освіти може бути як статичною, закритою, так і відкритою, динамічною, залежно від того, наскільки повно вона відображає динаміку способів освоєння світу; у відкритій системі кожна людина розглядається як неповторна індивідуальність, що інститує й організує свій унікальний процес освоєння світу.

Продукти і результати такого процесу і є справжніми цінностями педагогічної праці.

Акмеологічна модель навчання курсантів як засіб формування успішної особистості

Проблема професійного росту людини, її успішності є центральною для освіти. За твердженням Р. Кіосакі, кожен із нас приходить у життя з природженою здатністю жити успішно й щасливо. А ми повинні збагатити цю здатність знаннями і навичками, які допомогли б нам її реалізувати якомога ефективніше [5, 127].

Акмеологічна модель навчання, в основі якої лежить принцип вершинності, тобто спрямування в майбутнє, сприяє формуванню цілеспрямованості особистості та реалізації індивідуальних якостей кожної молодої людини.

Акмеологія – галузь наукового знання, об'єктом вивчення якої є людина в динаміці самоактуалізації її творчого потенціалу. Основним механізмом досягнення «акме» в різних сферах життєдіяльності є самоосвітня активність особистості. Результатом самоосвітньої діяльності є її саморозвиток і самовиховання, які сприяють самореалізації людини як спеціаліста, громадянина.

Для створення основи акмеологічного зростання курсантів ЛА НАУ викладач має спочатку вивчити потенційні можливості кожного, їхні інтереси. Це дає змогу пропонувати курсантам цікаві доступні завдання із поступовим ускладненням так, щоб кожний індивід зміг реалізувати свої можливості й окреслити перспективу подальшого росту.

Для того, щоб під час навчання особистість досягла власної акме-вершини, слід сформувати її акмеологічну компетентність, акме-мотивацію та акме-здібності. Акмеологічна компетентність – готовність і здатність особистості будувати свій психічний і професійний розвиток із постійним ускладненням завдань і зростанням рівня досягнень, що найповніше реалізують природні ресурси, які має людина.

Акмеологічна компетентність включає: навчальну – здібності, пов'язані з необхідністю подальшої освіти у соціальних умовах, що постійно змінюються; дослідницьку – здібності, пов'язані з аналізом та оцінкою поточної соціальної ситуації; компетентність соціального вибору – здібності, пов'язані з умінням здійснити вибір і прийняти рішення в конкретній соціальній ситуації, під час зіткнення з конкретними соціальними проблемами; компетентність соціальної дії – здібності, пов'язані із завданнями щодо реалізації зробленого вибору, прийнятого рішення; комунікативну – здатність до спілкування з іншими людьми, передусім при розв'язанні соціальних проблем.

При акмеологічному підході організації навчання домінує проблематика творчих здібностей, особистісних якостей. Виділяють такі компоненти творчих здібностей:

- мотиваційно-творча активність (допитливість, творчий інтерес, почуття захопленості, емоційний сплеск, радість відкриття; прагнення до творчих досягнень, до лідерства, до отримання високої оцінки; почуття обов'язку, відповідальності; особиста значущість творчої діяльності; прагнення до самоосвіти, самовиховання);

- самоорганізаційні здібності (здатність бачити мету, планувати діяльність і раціонально використовувати час; здатність до самоконтролю, до об'єктивного самооцінювання; старанність; схильність до рефлексії та корекції, до вольових зусиль);

- комунікативні здібності (здібність акумулювати та використовувати творчий досвід інших, здатність до співпраці, до організації колективної навчально-творчої діяльності тощо) [11, 393].

Акмеологічний підхід вимагає постійного вдосконалення форм навчання. Тобто поруч із традиційними (практичні заняття,

лекції тощо) для активізації позиції курсанта варто практикувати інноваційні форми навчальної діяльності – наприклад, ділову, організаційно-діяльнісну й організаційно-розумову.

Так, навчальна діяльність головним чином спрямовується на самостійність, дослідницьку роботу, вивчення індивідуальних програм, творчих, зі зміною мотивації на соціально-практичну (показ суспільної та особистої значущості навчання, заохочення до сумлінного виконання обов'язків).

Проблемно-пошукові методи поєднуються навчально-пізнавальною мотивацією (створення ситуації новизни, опори на життєвий досвід, відчуття успіху в навчанні).

Робота з формування акмеологічної свідомості особистості у процесі вивчення історії та культури України складається з трьох етапів.

1 Мотивація навчальної діяльності.

2 Формування ціннісних орієнтацій і відносин.

3 Формування стійкої здатності до самостійного вибору, самовдосконалення, самореалізації.

Формуванню акмеологічної компетентності особистості сприяють активні методи навчання, адже вони допомагають виробленню у курсантів комплексу позитивних ділових якостей: уміння встановлювати особисті контакти та обмінюватися інформацією, переборювати протидію оточуючих, цінувати час. Курсанти на таких заняттях вчать чітко та переконливо викладати свої думки, бути лаконічними, але зрозумілими.

Часто проблеми, обговорені під час заняття з тієї чи іншої теми, стають предметом аналізу і в позааудиторний час. Наприклад, проведення круглих столів, конференцій тощо. Проблема ситуація завдяки цим формам роботи розглядається під різними кутами. Та її складність має бути такою, щоб курсанти самостійно могли створити алгоритми дій і за потреби з допомогою викладача розв'язати її.

Одним із механізмів самовдосконалення є рефлексія. Вона дозволяє розширити підходи до проблеми творчої самореалізації особистості в процесі навчальної діяльності, оскільки навіть найкращі курсанти не завжди усвідомлюють глибину власних знань.

Слід враховувати, що процес самореалізації особистості пов'язаний і з характером життєвих обставин. Однак значна

частина життєвих досягнень залежить від власних настанов, ціннісних орієнтацій, сили волі, мотивації, здібностей особистості тощо. Тому формування позитивного внутрішнього настрою, виховання потреби в самореалізації є важливим етапом навчання. У свідомості курсанта це має такий вигляд: «Все, що я пізнаю, я знаю, для чого мені потрібно і де я можу ці знання застосувати».

Основними критеріями результативності застосування акмеологічного підходу до викладання історичних дисциплін, на нашу думку, є: рівень самостійності курсантів на занятті; стійкий пізнавальний інтерес; знання курсантами фактичного матеріалу й рівень його засвоєння тощо.

Завдяки використанню акмеологічного підходу до викладання історичних дисциплін зростає роль викладача як модератора навчального процесу. Зокрема, викладач повинен створювати ситуацію власного успіху, реалізуючи її у професійній діяльності, та досягати власної акме-вершини у процесі взаємодії з курсантами. Таким чином відбувається двостороннє самовдосконалення: кожна молода людина досягає власної вершини на занятті, а викладач має можливість творчого вираження.

Отже, реалізація акмеологічного підходу допомагає поглибити рівень засвоєння та пізнання (знання, розуміння, застосування, аналіз, синтез, оцінка) курсантами навчального матеріалу; змінити роль курсантів з пасивної на активну для самостійного прийняття ними рішень щодо процесу навчання; посилити вплив педагога як партнера.

Формування основних компетентностей курсантів засобами історичної освіти

Аспекти та методи формування соціальної компетентності

Розвиток громадянського суспільства визначається підготовкою освічених, високоморальних, конструктивних і практичних людей, здатних до співпраці, міжкультурної взаємодії, які мають глибоке почуття відповідальності за долю країни, її соціально-економічне процвітання. Крім того, на нинішньому етапі розвитку суспільних процесів в Україні пріоритетного значення набувають міжособистісні відносини їх учасників.

Значну роль у формуванні соціальної компетентності молоді відіграє курс історії та культури України. Саме він покликаний сприяти формуванню особистості, якій притаманні демократична громадянська культура, усвідомлення взаємозв'язку між ідеями індивідуальної свободи, прав людини та її громадянської відповідальності.

Тому важливо дослідити теоретичні та методичні аспекти формування соціальних компетентностей курсантів ЛА НАУ на заняттях історичних дисциплін.

Актуальність цього питання обумовлена, у першу чергу, соціальним замовленням щодо підготовки курсантів до свідомої активної участі у громадському житті Української держави, до самостійної орієнтації та адаптації в умовах швидких змін суспільного життя, а отже, формування у курсантів життєво необхідних компетентностей для подальшої соціалізації.

Проблема змісту та структури соціальної компетентності є одночасно й актуальною, і складною для вирішення. Беремо за основу таке визначення: соціальна компетентність – це система знань, умінь, ставлень, ціннісних орієнтацій і поведінкових компонентів (відповідного стилю спілкування), необхідних для життя в соціумі. Це інтегрована здатність особистості, що містить розмаїття підкомпетентностей, таких як духовна, громадянська, професійна зрілість; комунікативна, мовна, побутова компетентність тощо. Таким чином, соціальна компетентність інтегрує також інші види компетентностей.

Значний потенціал у формуванні соціальної компетентності відіграє співробітництво викладача й курсантів на заняттях, у дослідницькій і позааудиторній діяльності. Тому потрібно прагнути до створення комфортних умов навчання, за яких кожен курсант відчуває свою успішність. Особливу увагу слід приділяти розвитку уміння мислити, опрацьовувати інформацію, самостійно формулювати судження із чіткою структурою аргументації.

Соціальна компетенція має три аспекти: *інформаційний* (когнітивний, знанневий); *поведінковий* (поведінка, вміння, навички); *ціннісно-оцінний* (морально-етичний) (див. табл. 4.3).

Інформаційні аспекти соціальної компетентності розвиваються в процесі самоосвіти під час написання творчих і наукових робіт, тестового контролю знань тощо.

Для формування *поведінкових аспектів* соціальної компетентності найбільш дієвими є активні й інтерактивні методи, такі як робота в групах, парах, соціологічні опитування, інтерв'ю.

Основою соціальної компетентності є *ціннісний аспект*, тому на заняттях слід учить курсантів знаходити моральний контекст в усіх історичних явищах і подіях [43, 256].

Таблиця 4.3 – Компоненти соціальної компетентності

<i>Компонент соціальної компетентності</i>	<i>Напрямок набуття курсантами знань, умінь, навичок, цінностей та ставлень особистості</i>
Когнітивний (знаннєвий)	Знання: про правила комунікації; про суспільство та суспільні закони; про процеси прийняття суспільних рішень; про основи співпраці й спілкування з іншими та розв'язання конфліктних ситуацій.
Ціннісний	Здатність: відчувати власну гідність, шанувати права людини; до співробітництва; визначити власну позицію; до соціальної відповідальності; бути принциповим; усвідомлювати потребу захищати права і власні інтереси, не порушуючи прав інших; бути толерантним.
Поведінковий	Уміння: визначати мету комунікації, застосовувати ефективні стратегії спілкування залежно від ситуації, емоційно налаштуватись на спілкування з іншими; продуктивно співпрацювати з різними партнерами, виконувати різні ролі в групі та команді;

	застосовувати технології трансформації та конструктивного розв'язання конфліктів, досягати консенсусу, брати на себе відповідальність.
--	--

Моральні цінності, які є основою світогляду, формуються не тільки на заняттях, а й у виховній позааудиторній роботі. Зустрічі з учасниками АТО, пошукова краєзнавча робота допомагають курсантам усвідомити важливість таких понять, як патріотизм, справедливість, формують високі моральні цінності. Соціальна компетентність – це складна інтегрована характеристика особистості, що забезпечує її самореалізацію. Для самореалізації в соціумі особистості потрібно володіти відповідними знаннями про види та структуру комунікації, шляхи її здійснення, мати відповідні соціальні мотиви та поведінкові алгоритми.

Компетентнісний підхід реалізується через такі складові, як зміст освіти, організацію навчально-виховного процесу (НВП), зміну кінцевих результатів НВП (див. табл. 4.4).

Таблиця 4.4 – Реалізація компетентнісного підходу

<i>Зміст освіти</i>	<i>Навчально-виховний процес (НВП)</i>	<i>Зміна кінцевих результатів НВП</i>
Загальнолюдські цінності; гуманізація; гуманітаризація профільність; продуктивність; введення нових засобів добування інформації; індивідуалізація; диференціація.	Компетентнісно орієнтований підхід; діяльнісний підхід; творчий підхід; інтерактивні та активні методи навчання; розвивальні технології; набуття методологічних знань; орієнтація на самостійну	Загальнонавчальні компетентності; предметні компетенції; соціальний досвід; подальший розвиток компетентностей через розширення та поглиблення досвіду.

	пізнавальну діяльність як основу формування самоосвітньої компетентності.	
--	---	--

Методи формування соціальної компетентності

Навчання й виховання кожного конкурентного курсанта повинне відбуватися на основі його природних здібностей, а отже, основним стимулом навчання має стати інтерес курсанта, задоволення його потреб у пізнанні, самопізнанні й розвитку. Для цього поряд з лекційними та семінарськими формами роботи на заняттях вітчизняної історії та культури потрібно широко використовувати активні методи навчання та інтерактивні педагогічні технології (див. табл. 4.5).

Таблиця 4.5 – Формування соціальної компетентності на заняттях історії та культури України

<i>Педагогічні технології</i>	<i>Методи і прийоми</i>	<i>Форми навчання</i>
Технології блочно-модульного навчання; технології комунікативного навчання; технології інтенсивного навчання на основі схемних модулів навчального матеріалу; технологія проблемного навчання; технологія	Прийом актуалізації суб'єктивного досвіду курсанта (опора на його життєвий досвід або на отримані раніше знання); методи діалогу та полілогу; прийоми створення ситуацій колективного та індивідуального вибору; ігрові методи; рефлексивні	Дидактична гра; практична робота; лекція; круглий стіл; конференція; засідання Студії історичного краєзнавства; участь у роботі Клубу україно-норвезького партнерства.

профільної диференціації.	прийоми та методи; методи діагностики та самодіагностики.	
---------------------------	--	--

Інтерактивне навчання – це навчання, яке ґрунтується на активній взаємодії учасників навчального процесу. По суті, це одна з моделей комунікативних технологій, якій притаманний двосторонній обмін інформацією. При цьому викладач не стільки дає знання, керує процесом їх здобуття, скільки стимулює дослідницько-пізнавальну діяльність курсантів, скеровує її на набуття практичного досвіду, формування ключових компетентностей.

Таким чином, формуючи соціальну компетентність курсантів, варто практикувати як традиційні, так і інноваційні технології. Серед методів навчання: вербальні (бесіда, лекція); пояснювально-ілюстративні (демонстрація наочностей); практичні (вправи, дослідження, самостійна робота курсантів над проблемою, метод проектів); інтерактивні (рольові та дидактичні ігри). Робота над певною проблемою розвиває у курсантів здатність до критичного мислення, яке завдяки його основним функціям (аналітичності, асоціативності, логічності, самостійності) можна вважати підґрунтям для використання інтерактивних методів.

Соціальна компетентність формується, якщо регулярно ставити перед курсантами проблемні питання, для відповіді на які потрібно активізувати не лише здобуті знання, а й залучити власний життєвий досвід, приклади з художньої літератури.

Під час обговорення на заняттях певної проблеми доцільно влаштовувати дискусії, проводити усні чи письмові дебати. Ці форми організації навчального процесу дозволяють не лише обговорити важливі питання, вислухати думку всіх бажаючих, а й прийняти групове рішення з одночасним тренуванням учасників у відповідних комунікативних уміннях та навичках (риториці, здатності працювати в команді, толерантності, навичках критичного та логічного мислення).

Ще одним ефективним методом формування соціальної компетентності на заняттях є рольові ігри, моделювання

історичних подій і суспільних процесів. Гра – це одночасно й сукупність норм, що забезпечують стабільність буття, і школа соціалізації, готовність до непередбачуваних життєвих ситуацій. Саме ця особливість гри дає змогу курсантам знайти спосіб поєднання емоційного та раціонального компонентів особистості, примирити тенденцію до самоствердження з тенденцією підкорення соціальним обмеженням.

Проведення на заняттях узагальнення й систематизації знань дидактичних ігор, тематичних вікторин дає змогу курсантам застосувати свої знання та уміння в нестандартних умовах, презентувати себе як інтелектуально розвинену й творчу особистість.

Важливу роль у процесі формування на заняттях історії та культури України соціальної компетентності курсантів відіграють особисті якості педагога як активного партнера курсантів у навчально-виховному процесі.

Таким чином, формування соціальної компетентності курсантів через застосування інтерактивних технологій на заняттях дає можливість досягнути таких *результатів*: виходу курсанта на позицію активного партнера навчання; досягнення багатовекторних зв'язків в обміні інформацією між курсантом і викладачем; заохочення творчості учасників; активізації індивідуальних розумових процесів курсантів; поєднання теорії та практики.

Але найголовнішим здобутком є формування самодостатніх, підготовлених до свідомої та ефективної діяльності в різних сферах життя людей.

Формування інформаційно-комунікативної компетентності

Реформа освіти в Україні передбачає переорієнтацію її змісту на виховання компетентної особистості, яка не лише володіє певною системою знань, а й уміє адекватно діяти в певних життєвих ситуаціях, застосовуючи набуті знання на практиці й беручи на себе відповідальність за свою осмислено-перетворювальну діяльність.

Стосовно навчальної дисципліни «Історія та культура України» під інформаційно-комунікативною компетентністю розуміється володіння навичками пошуку, систематизації історичної, соціально-економічної, культурологічної інформації,

опрацювання і переведення матеріалу з однієї знакової системи в іншу (текст, таблиця, схема, карта), участь в обговоренні вузлових моментів дискусії, формулювання власної позиції щодо обговорюваних питань і використання історичних відомостей для її аргументації, вміння публічно представляти результати своєї соціально-пізнавальної роботи, відбираючи адекватні форми і методи презентації.

Сьогодні соціуму потрібні випускники, готові до входження в подальшу життєдіяльність, здатні практично розв'язувати життєві й професійні проблеми, що постають перед ними. Особливі можливості для розв'язання цього завдання дає історія з огляду на такі міркування.

По-перше, її специфіка полягає в тому, що зміст курсу спирається на роботу з різними носіями інформації (історичними документами, спогадами, мемуарною літературою, нормативно-правовими актами та ін.).

По-друге, вивчення історії передбачає можливість існування різних, деколи діаметрально протилежних точок зору на одне й те саме явище. Цей процес неможливий без уміння спілкуватися, формулювати власну позицію, приймати доводи протилежної сторони, вести діалог.

Будуючи власну стратегію педагогічної діяльності, викладач використовує в роботі інформаційно-комунікаційні технології. Вони дають можливість по-новому залучати на заняттях історії текстову, звукову, графічну і відеоінформацію. Це допомагає формувати в курсантів вищий рівень самоосвітніх навичок, умінь робити висновки, узагальнювати, класифікувати, переводити інформацію з однієї системи в іншу. Наприклад, курсантам пропонується виконати індивідуальні завдання: підготувати презентацію з певної теми, в якій порівняти погляди різних дослідників на проблему; створити асоціативний куш із певного поняття або теми; виконати творчу роботу за наведеними в електронному вигляді історичними джерелами.

Система формування інформаційно-комунікативної компетентності в ході вивчення вітчизняної історії та культури поділяється на етапи:

Етап I

Зміст діяльності: робота з історичним документом, складання плану, кросворду, формулювання питань до документа.

Цілі: ознайомлення курсантів з принципами історичного дослідження, стимулювання їх до творчої діяльності, опанування навичок самостійної роботи.

Приєм зіставлення відіграє важливу роль у процесі засвоєння нових понять, фактів, явищ. Використання прийому зіставлення поняття, факту, явища, предмета, що вивчається, з уже відомим об'єктом дає можливість побудувати самостійне дослідження.

Етап II

Зміст діяльності: складання розгорнутих планів, тез, опорних конспектів, оформлення (запис) спогадів учасників історичних подій, написання творчих робіт.

Цілі: розвиток розумової діяльності, оволодіння навичками історичного дослідження, аналізу, синтезу матеріалу, створення умов для самовизначення курсантів, їх самовираження.

Приєм доказу передбачає аналіз явища і його причинно-наслідкових зв'язків, аргументацію власної точки зору. Він спрямований на формування в курсантів уміння оцінювати соціально-політичні явища в житті суспільства.

Етап III

Зміст діяльності: робота з науково-довідковою літературою, складання таблиць, графіків та ін., навчання оцінювати об'єктивність інформації, набуття вміння аргументувати свою думку, розробляти проекти тощо.

Цілі: розвиток уміння працювати з рекомендованою літературою, критично осмислювати матеріал, використовувати метод історичного дослідження. Створення мотиваційних умов для науково-дослідницької діяльності. Формування здатності до самонавчання.

Приєм узагальнення має важливе значення для виконання курсантами різних видів дослідницьких і творчих завдань. Творчий характер навчання за дослідницького підходу вимагає від курсантів побудови на цій основі ланцюга індуктивно-дедуктивно-індуктивних міркувань, що допомагають сформулювати правильний висновок.

Приєм висунення гіпотез передбачає доказ гіпотези або аргументоване обґрунтування її неправомірності.

Прийом планування охоплює низку етапів, серед яких обов'язковими є такі: визначення теми дослідження та її формулювання; виокремлення питань для розкриття досліджуваної проблеми; складання списку літератури; опрацювання інформації (конспектування, складання тез, анотацій, рецензій).

Етап IV

Зміст діяльності: туристично-краєзнавчий напрямок (екскурсії, походи тощо); культурно-просвітницький напрямок (конкурси, історичні вечори, зустрічі з цікавими людьми тощо).

Цілі: виховання почуття патріотизму, розвиток творчих здібностей, формування інформаційно-комунікативної компетентності курсантів.

Прийом перенесення знань у нову ситуацію: самостійно запропонували ідею; самостійно підготували; самостійно проаналізували [42, с. 156].

Колоквіум, семінар, дискусія, прес-конференція, круглий стіл, письмові та усні дебати – це живий творчий процес, який не може бути запрограмований в усіх деталях.

Навчальне співробітництво викладача і курсанта є ефективним, якщо в процесі пізнання історії та культури України курсант відчуває своє «Я». Я – особистість у минулому, Я – особистість нині, Я – особистість у майбутньому.

Роль проблемно-полілогічного навчання у формуванні соціально адаптованої особистості курсанта

Головна мета української освіти – створення умов для розвитку і самореалізації кожної особистості як громадянина України, формування поколінь, здатних навчатися впродовж життя, створювати і розвивати цінності громадянського суспільства. Формування особистості та професіонала, патріота України, який усвідомлює свою приналежність до європейської цивілізації й чітко орієнтується в сучасних реаліях і перспективах соціокультурної динаміки, підготовлений до життя і праці в ХХІ столітті – основні засади історичної науки, яка покликана підготувати курсантів до адаптації в суспільстві, створення умов життєвого успіху. Тим більше, що сьогоднішній день суспільства дуже складний і неоднозначний.

Важливу роль у процесі розвитку особистості відіграє вища школа. Прогрес в окремих напрямках її роботи може здійснюватися лише як інноваційний процес: заміна старих і неефективних засобів новими і більш ефективними для даних умов, використання нових технологій.

Діяльність курсантів має бути організована як задоволення не тільки пізнавальної потреби, а й інших потреб саморозвитку особистості, зокрема потреб у самоствердженні (самовиховання, самоосвіта, самовизначення, свобода вибору); самовираженні (спілкування, профорієнтація, саморегуляція, колективна діяльність); самоактуалізації (досягнення особистих та соціальних цілей, підготовка до адаптації у соціумі, соціальні потреби).

Завдання формування творчої, соціально адаптованої особистості полягає у наступному: формування історичних знань; розвиток історичного мислення; виховання особистісних рис громадянина України; формування загальнолюдських духовних цінностей; сприйняття ідей гуманізму та демократії, патріотизму і взаєморозуміння між народами на основі усвідомлення історичного досвіду; підготовка до свідомої активної участі особистості в житті суспільства.

Серед ефективних методів, які сприяють формуванню на заняттях історії розвиненої соціально адаптованої особистості, вагому роль відіграє *проблемно-полілогічний метод навчання*, що передбачає активну участь курсантів у процесі проблемно-аналітичної роботи над матеріалом теми. Його застосування обумовлене необхідністю збагачення курсантів такими знаннями, ідеями та переконаннями, які орієнтують їх на вироблення у себе свідомої соціальної позиції, що характеризувалася б у майбутньому громадянською активністю, соціальною відповідальністю, демократичною і гуманістичною спрямованістю.

Які ж важелі у педагогічній діяльності дають можливість викладачеві через заняття Історії та культури України сприяти адаптації курсантів у суспільстві?

Ось деякі з них: збагачення навчального змісту особистісно орієнтованим цікавим матеріалом; бачення в курсантові особистості; задоволення потреби вихованців у спілкуванні з викладачем під час навчання; збагачення мислення

інтелектуальним почуттям; формування допитливості та пізнавального інтересу; формування адекватної власним можливостям самооцінки; утвердження прагнення до саморозвитку, самовдосконалення; використання різних способів педагогічної підтримки, прогнозування ситуації; виховання відповідального ставлення до навчальної праці, зміцнення почуття обов'язку.

Проблемно-полілогічний метод дає змогу кожному знайти своє місце на занятті, відчувати впевненість у собі, висловити свою точку зору, подискутувати, порівняти минуле і сучасність, що розвиває в курсантів творчий підхід до історичного процесу. Курсанти, аналізуючи вітчизняний та світовий історичний досвід, залучаються до свідомої участі у суспільному житті.

Важливу роль у проблемно-полілогічному навчанні відіграє підготовчий етап, метою якого є *по-перше*, мотивація навчання. Чому? Насамперед тому, що мотиви містяться у самій навчальній діяльності й пов'язані зі змістом навчання (прагнення дізнатися про нове, оволодіти знаннями, виявити сутність явищ), із процесом навчання (бажання проявити активність, подолати перешкоди у розв'язанні проблеми). *По-друге*, під час підготовчого етапу відбувається формування навичок самостійної роботи з підручником, мапами, вміння самостійно знаходити потрібну інформацію і не лише переказувати її, а й виділяти в ній головну думку. *По-третє*, заняття історії передбачають формування понятійного апарату, який під час розв'язання поставленої проблеми дає змогу характеризувати історичну особу, позицію, процес. *По-четверте*, застосування проблемно-полілогічного методу сприяє і поглибленню міжпредметних зв'язків, що є доречним на всіх етапах формування розвиненої соціально адаптованої особистості на заняттях історії.

На другому етапі курсанти повинні самостійно шукати шляхи розв'язання проблемних завдань і ситуацій через встановлення причинно-наслідкових зв'язків, визначення спільних та відмінних рис. Відповіді курсантів мають бути аргументованими, спиратися на історичні документи, а висновки – містити власні судження за умови толерантності в оцінюванні історичних осіб, явищ, подій та процесів як однагруппниками, так і різними авторами. Тому для викладача

важливо: навчити курсантів бачити в темі структурні підрозділи; дати їм зразок розгорнутого плану розгляду історії певного періоду; сформувати навички пошуку причинно-наслідкових зв'язків, спільних та відмінних рис, розуміння історичних понять; навчити курсантів аргументувати, висловлювати спочатку прочитані, а далі – власні судження; складати таблиці й схеми; давати стисло характеристику історичним особам; постійно закріплювати й розвивати в курсантів уміння раціонального ведення конспектів.

Усі ці завдання реалізуються з опорою на навички курсантів, якими вони оволоділи на підготовчому етапі проблемно-полілогічного навчання.

Велике значення мають асоціативні відчуття курсанта. Особливо ті, які вже сформувалися в нього до вступу у вищу школу. Працюючи над складанням персонологічного портрета тієї чи іншої історичної особи, події, залучаючи до цієї роботи як окремого курсанта, так і всю групу, викладач насамперед повинен мати персонологічний портрет курсантів, який синтезується у психолого-педагогічний портрет групи, що стає основою для індивідуалізації навчання, розвитку і виховання курсантів.

Проблемно-полілогічне навчання в процесі вивчення історії дає змогу формувати такі ціннісні орієнтації як: позитивна оцінка прогресивних досягнень сучасного людства в різних сферах суспільного життя, які розкривають безмежність його творчого потенціалу і можливості подальшого поступу; негативне ставлення до таких соціальних явищ як війни, міжнародні та міжнаціональні конфлікти, тоталітаризм, фашизм, мілітаризм і шовінізм, голокост, антисемітизм, ксенофобія, порушення прав людини та приниження людської гідності, недотримання норм міжнародного права, національний і соціальний егоїзм, міжнародний тероризм, тощо; вболівання за людські культурні та матеріальні втрати, яких зазнало людство упродовж історії, за ті біди, яких воно зазнає внаслідок загострення глобальних проблем, за майбутнє людства; переживання за майбутнє України, прагнення, щоб вона подолала свої сьгоднішні труднощі та посіла гідне місце у світовому співтоваристві; прагнення сприяти розв'язанню глобальних та інших проблем людства, України і свого регіону,

інтелектуально, морально, професійно зростати, що дасть змогу жити та діяти відповідно до вимог сьогодення.

Третій етап – це сама проблемно-полілогічна діяльність курсантів та викладача на заняттях історії. На цьому етапі перед викладачем стоять наступні дидактичні завдання: групове розв’язання проблемних ситуацій; індивідуальне виконання пошуково-практичних робіт за попередніми шаблонами; проблемні історичні діалоги на задану тему; нестандартні заняття з максимальною самостійною роботою курсантів; самоаналіз, рецензування та самооцінка знань курсантів; тематичний сюжетно-рольовий розгляд теми; самостійне здобуття частини знань на занятті, в читальному залі, вдома; введення елементів історичного прогнозування; удосконалення форм контролю знань курсантів під час тематичного оцінювання [37, 161].

При цьому дидактично-пізнавальна проблема ставиться не лише на початку заняття, а й на кожному його етапі. Моделюючи проблемну ситуацію, слід так подати навчальний матеріал, щоб він сприяв реалізації особливого виду розумової взаємодії, «вводив» курсанта у проблемну ситуацію і викликав у нього потребу розв’язання пізнавальної проблеми. Запитання та завдання, як правило, дають курсантам можливість висловити свою думку, подискутувати. Так, заняття з теми «Українська революція 1917–1918 рр.» і «Україна в боротьбі за збереження державної незалежності 1918–1920 рр.» можна провести у формі рольової гри. Курсанти виступають від імені М. Грушевського і М. Міхновського (Центральна Рада), П. Скоропадського (Гетьманат), В. Винниченка і С. Петлюри (Директорія), В. Антонова-Овсієнка (РНК) і А. Денікіна («біла» армія). В центрі уваги турніру – проблема влади. Відстоюючи переваги того чи іншого періоду в історії Української революції, курсанти повинні усвідомити причини приходу до влади саме більшовиків і з’ясувати, чи закономірним був цей процес.

Стандартна спонука до такої діяльності – запитання: «Як би Ви вчинили, якби були...?». Одним із результатів її використання є свідоме ставлення до політичних процесів курсантів як громадян. Другий позитивний аспект цієї форми роботи – у закріпленні толерантного ставлення до позиції інших

і розвитку вміння відстоювати свою думку. Не слід забувати, що в такій роботі беруть участь не окремі курсанти, а групи курсантів. Виступаючий акумулює як свою позицію, так і точку зору групи, при цьому група формується з урахуванням рівня розвитку та особливостей міжособистісних стосунків. Вибирається лідер. Опоненти ставлять запитання, на які відповідає лідер, використовуючи допомогу групи. Опоненти мають право доповнювати, вносити поправки і пропонувати свою точку зору. Тобто «турнір» проходить у вигляді полілогічної дискусії.

При проблемно-полілогічному навчанні значущим у формуванні соціально адаптованої особистості є такий методичний прийом як драматизація історичної події. Під час вивчення теми «Війна радянської Росії з Українською Народною Республікою і проголошення незалежності УНР» драматизується історична подія «Бій під Крутами». Курсанти повинні дати відповідь на проблемне питання: «Чому протягом тривалого часу події під Крутами замовчувалися в офіційній історичній науці?». До драматизації події слід залучити курсантів, які не лише мають навички декламування чи ораторського мистецтва, а й зможуть передати трагізм ситуації та незламний дух героїв бою під Крутами 16 (29) січня 1918 р.

Залучення історичних джерел для реалізації проблемно-полілогічних завдань є необхідною умовою. Завдання слід давати диференційовано. Курсанти, які мають високий рівень знань та опанували практичні вміння самостійно працювати над історичними джерелами, отримують завдання проаналізувати документи та визначити основні позиції більшовиків, автономістів і самостійників у питанні самовизначення українського народу. Другій групі курсантів, які здатні до виконання роботи перетворювально-репродуктивного характеру, дається завдання порівняти різні точки зору на питання автономії України. Третя група, в якій можуть виконувати завдання репродуктивного характеру, аналізує документи і робить висновки щодо відмінностей у підходах до долі України різних політичних сил.

Метою викладача є не так дослідження навчального матеріалу за допомогою історичних джерел, як розвиток певних здібностей, умінь і навичок пізнавальної активності та

самостійності курсантів. А це саме той метод, який працює на формування активної соціально адаптованої особистості.

Проблемно-полілогічне навчання передбачає і процес проектування. Наприклад, під час розгляду теми «Зовнішня політика України» питання «Глобальні проблеми сучасності» слід пов'язати з моделюванням роботи ООН. Це передбачає: розширення знань курсантів про діяльність міжнародної організації ООН щодо розв'язання глобальних проблем людства; виховання толерантного ставлення до думки опонента; усвідомлення значущості міжнародної спільноти і кожного особисто у мирному розгляді питань міжнародної політики.

Для загальної резолюції конференції команди проектують шляхи розв'язання глобальних проблем людства. Кожен курсант може знайти свій спосіб дій, при цьому засвоєння знань відбувається більш глибоко та усвідомлено. Одним із підготовчих етапів до проведення заняття є написання курсантами творів-роздумів на тему «Світ, яким я його бачу». Пропонується і таке завдання: «Якби я став депутатом Верховної Ради України, міським головою, що я зробив би для розв'язання екологічної проблеми в нашому місті, регіоні, Україні?».

Проблемно-полілогічний метод застосовується і під час проведення занять з історії української культури, де поєднуються величезний суспільствознавчий та духовний потенціали культури, даючи підґрунтя для формування соціально адаптованої особистості. Одне із таких – тема «Культура і духовне життя в Україні 1917–1921 рр.». Вивчення курсантами цієї теми дасть можливість свідомо пояснювати зміст головних духовних чеснот людини, характеризувати прояви духовності та бездуховності в людському житті, зіставляти взаємини людини і суспільства в ході різних історичних періодів та процесів.

Отже, проблемно-полілогічне навчання на заняттях історії відіграє важливу роль в адаптації курсантів у суспільстві через: формування цілісного бачення людини і суспільства у їхніх взаємозв'язках із природою на основі узагальнення та систематизації різних знань суспільно-гуманітарного профілю; виховання у курсантів таких соціальних рис та якостей, як патріотизм, громадянськість, соціальна активність та

ініціативність, соціальна відповідальність, толерантність, широта і критичність мислення, вміння гармонізувати свої відносини і співпрацювати з різними людьми у різних сферах суспільного життя; орієнтацію курсантів на утвердження ними у своїй діяльності й житті нашого суспільства загальнолюдських та національних гуманістичних і демократичних цінностей; збагачення курсантів знаннями і вміннями, які стали б достатньою передумовою продовження ними суспільно-гуманітарної самоосвіти з метою поглиблення знань у певній галузі сучасного суспільствознавства чи спеціалізації у певній сфері суспільної діяльності.

Формування хронологічних знань курсантів в контексті становлення громадянської позиції

Зміцнення в державі громадянського суспільства, інтеграція України у світову та європейську спільноту неможливі без реформування освіти, утвердження ідеалів гуманізму, свободи особистості, демократії, соціального і духовного прогресу, установки на пріоритет загальнолюдських і національних цінностей.

Кожен народ органічно продовжує себе через систему знань, у тому числі і хронологічних, генерує національну ідею як консолідуючий чинник розвитку суспільства і нації в цілому. Саме в цій системі знань особливе місце посідає формування хронологічних знань, через які передається національний дух, ментальність, характер вчинків пращурів, пізнання їхньої спадщини, як позитивний так і негативний досвід попередніх поколінь. Знання історичної хронології допомагають створити національно-свідому, життєво компетентну, високоінтелектуальну, творчу, здатну до саморозвитку і самовдосконалення особистість, носія національних цінностей і досвіду українського етносу. Найоптимальніше розпочинати роботу в даному напрямку на першому курсі та систематично продовжувати створення за допомогою хронології позитивного іміджу українських земель і здобувати соціальний досвід на прикладі дат вітчизняної історії, які можуть проілюструвати перспективність чи безперспективність прийнятих рішень.

Процес формування хронологічних знань може бути підпорядкований набуттю курсантом вмінь ототожнювати себе з

державою, що допоможе виховати активного громадянина, відповідального за свої вчинки.

Перед викладачами традиційно постає завдання створення таких методичних умов, за яких формування у курсантів історичних хронологічних уявлень буде найбільш ефективним. Тому дослідження проблеми формування хронологічних уявлень як одне із найважливіших результатів навчання історії у вищій школі є актуальним і з точки зору сучасної методичної наукової думки, і освітньої практики.

Осмислення вітчизняної історії, поліетнічність українського суспільства, розмаїття культур, релігій та традицій в умовах демократії стають справжніми викликами для молодшої людини на шляху до громадянської свідомості та вибору життєвої позиції. Курсант потребує орієнтирів та дороговказів, які допоможуть йому краще зрозуміти себе і суспільство, в якому він живе, визначити життєві та соціальні пріоритети, діяти свідомо та відповідально.

Які можливості формування хронологічних знань курсантів в контексті становлення громадянської позиції на заняттях історії, у чому виховний аспект вивчених дат, як створити певні соціально-педагогічні умови для успішного навчання і виховання людини та громадянина? Пошуками шляхів вирішення даної проблеми можуть бути: розробка модулів для кожного заняття, де планується вивчення хронології громадянознавчого змісту, творчі зустрічі, диспути, заходи змагального характеру, історична реконструкція події.

Сучасна українська вища школа має чималий досвід викладання традиційними методами (лекції, семінари, бесіди, самостійна робота з підручником, написання доповідей та ін.). Потенціал цих прийомів досить значний і вони дозволяють подати різноманітну інформацію, акцентувати увагу на ключових датах теми, зробити загальні висновки. Проте, традиційні методи та прийоми неорієнтовані на активну взаємодію курсанта і викладача та курсантів між собою, самостійне і спільне прийняття рішень, тому пріоритетну роль посідають активні методи, що стимулюють творчість, ініціативу, самостійне й критичне мислення, базуються на принципі багатосторонньої взаємодії.

Застосування інтерактивних форм і методів покликане формувати в особистості когнітивні та поведінкові норми, що включають у себе: вміння міркувати, аналізувати, ставити запитання, шукати власні відповіді, критично та всебічно розглядати проблему, робити власні висновки, брати участь у громадському житті, орієнтуватися і адаптуватися в нових соціальних умовах, а також захищати свої інтереси, поважати права інших, самореалізуватись.

Практика свідчить: що пропонується постійно, системно і ненав'язливо, те добре сприймається, запам'ятовується і, зрештою, успішно застосовується курсантами. Коли навчання активне, курсант постійно перебуває у стані пошуку, хоче отримати відповідь на запитання, потребує інформації, щоб вирішити проблему, або розмірковує разом з іншими над способом виконання завдання.

Цікавим прийомом роботи з формування громадянської позиції на заняттях історії може слугувати завдання «Хронологічні загадки», в якому пропонується дослідити історичні документи та тексти: прочитати уривок історичного тексту і, використовуючи запропоновані дати, скласти логічні пари «дата-подія». Виконавши завдання, курсанти дають відповідь на запитання «Як ці дати можуть проілюструвати історичний процес на українських землях?».

Формування активної громадянської позиції курсантів у процесі їх взаємодії з соціальним середовищем передбачає створення певних соціально-педагогічних умов. Неодмінною умовою становлення активної громадянської позиції є врахування індивідуальних особливостей курсантів. Адже будь-який вплив на особистість здійснюється через її індивідуальні особливості, темперамент, своєрідність характеру, здібності, інтереси, нахили, що дозволяє вибирати найбільш ефективні шляхи взаємодії особистості з навколишнім світом. Таким чином, знання викладачем психологічних та індивідуальних особливостей кожного курсанта сприяє визначенню конкретних виховних завдань, вдалій побудові організації різноманітної діяльності, де б курсант міг виявити свої можливості, здібності, творчий потенціал, набути почуття власної гідності та значущості, самовизначитись та самореалізуватись.

Залучення курсантів у вивчення подій громадського життя сприяє розширенню їхнього світогляду, дозволяє набути практичних навичок взаємодії у соціальному середовищі. Тут вони отримують свій перший досвід прийняття самостійних рішень щодо суспільно важливих питань. За таких умов стає можливим їх самовизначення як рівноправних членів місцевої громади.

Ось чому наступною умовою формування громадянської позиції курсантів є педагогічна компетентність, тобто спеціальна психолого-педагогічна підготовленість викладача, знання та вміння, які необхідні для ефективної реалізації певного навчального і виховного процесу. Важлива роль у навчальному та виховному процесі належить викладачеві, який спрямовує свої дії на активне осмислення курсантами етичних знань у відповідних поведінкових ситуаціях, на усвідомлення ними своєї соціальної сутності, на практичне закріплення духовно-моральних надбань у повсякденному житті, на вміння жити у співтоваристві з іншими, залишаючись одночасно повноцінними, вільними, відповідальними особистостями.

Певна психолого-педагогічна та фахова підготовка викладача передбачає його здатність поставати в ролі представника інтересів і культури суспільства і водночас захисника та провідника життєвих інтересів вихованців. Окрім того, викладач повинен не тільки знайти ефективні форми організації навчального і виховного процесу, а й залучити до нього громадськість на правах учасників спільної діяльності. Таким чином, важливою умовою громадянського становлення курсантської молоді є партнерська взаємодія курсантів, викладачів та громадськості.

Однією з важливих соціально-педагогічних умов громадянського виховання молоді є системність і послідовність організації цього процесу. Тобто, процес громадянського виховання потребує обґрунтованої системи, яка розробляє перспективи взаємодії курсанта, викладача та громадськості і передбачає безперервність навчального і виховного процесу.

Під час формування громадянської активності курсантів набувають особливого значення симуляційні ігри, тобто створення ситуацій, коли курсанти копіюють процеси, що відбуваються в суспільстві. Така ігрова діяльність має

прогресивно-соціальну спрямованість, яка зорієнтована на вироблення відповідних навичок та вміння досягати успіху у всіх сферах життєдіяльності особистості.

Отже, процес формування активної громадянської позиції курсантів буде ефективним за таких соціально-педагогічних умов врахування індивідуальних особливостей кожного з них: системність; послідовність і безперервність виховного процесу; партнерська взаємодія курсантів із суб'єктами соціального впливу; психолого-педагогічна і фахова підготовка викладача; формування мотивації до громадянської активності; застосування інноваційних форм та інтерактивних методів у роботі; добровільний та особистісно-мотиваційний характер участі курсантів у навчанні.

Основною метою національного виховання на сучасному етапі є передання вихованцям соціального досвіду, успадкування ними духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування незалежно від національної приналежності особистісних рис громадянина Української держави, духовності, трудової, моральної, розумової, естетичної, правової, фізичної та екологічної культури. Певна річ, що національне виховання в системі освіти здійснюється з урахуванням пізнавальних можливостей та психологічно-вікових особливостей курсантів.

Любов до Вітчизни має бути активною, діяльною. Набуття досвіду патріотичної поведінки найлегше відбувається в процесі поступового залучення людини до справ і турбот Батьківщини. Адже не так просто виховати людину, спроможну відверто захоплюватися навколишніми пейзажами, соковитістю рідної мови, розмахом народних обрядів і свят.

У Загальній декларації прав людини зазначено, що кожна людина має обов'язки перед суспільством, у якому тільки і можливий вільний і повний розвиток особистості [2]. Громадянин, який хоче жити у демократичному суспільстві, який хоче бути господарем власного життя, завжди засвідчує свою громадянську позицію. Така позиція потребує насамперед відповідального ставлення до виконання громадянських обов'язків. Наприклад, брати участь у виборах – це не тільки право громадян, а й дуже відповідальний обов'язок. Щоб

зробити правильний вибір, виборець має бути добре обізнаним з проблемами України і знати, що пропонують народу кандидати.

Не менш важливим є вміння висловити свої погляди, підтримати справедливе рішення чи протестувати проти помилкового й несправедливого. Участь в управлінні державою, почуття любові до Батьківщини починається з невеличких справ на загальне добро рідного міста чи села. Громадянська позиція курсантів виявляється в їхньому прагненні брати участь в обговоренні та розв'язанні спільних проблем.

У змісті громадянського виховання особистості своє належне місце займають такі складові: патріотизм як почуття любові до свого народу, до України, турботи про їхнє благо, готовність захистити та відстояти українську державну незалежність; правосвідомість як усвідомлення своїх прав, свобод, обов'язків, ставлення до законів, до державної влади; національна свідомість, що базується на ідентифікації та вибирає в себе віру в духовні сили своєї нації, її майбутнє, волю до праці на користь народу; уміння осмислювати моральні та культурні цінності, історію, звичаї, обряди, символіку.

Прийоми формування хронологічних знань курсантів громадянської наповненості можна класифікувати за різними параметрами й ознаками:

1) за метою – поглибити знання курсантів з історії української державності й громадянства, культури народу, його традицій, розвинути творчі здібності й таланти курсантів, виявити рівень сформованості патріотичних і громадянських якостей тощо;

2) за формою – навчальні, ігрові, змагальні, індивідуальні, гурткові, та ін.;

3) за методом – роз'яснювально-ілюстративні (бесіди, розповіді, повідомлення, диспути, зустрічі, тематичні конференції та ін.), дослідно-пошукові (експедиції, екскурсії, вивчення історичних джерел, опрацювання зібраних матеріалів тощо), репродуктивні (хронологічні диктанти);

4) за місцем проведення – навчальний заклад, громадські місця, в домашніх умовах тощо [27, 122].

Водночас їх можна умовно поділити на: суспільно корисні – ознайомлення громадськості з ювілейними датами (історичні есе); пізнавально-розвивальні – вікторини, турніри, диспути,

музейно-етнографічна робота, екскурсії на різні теми та ін.; пізнавально-розважальні – вечори цікавої хронології, таємниця однієї дати, ярмарки національних перемог.

Громадянське навчання і виховання за своїм змістом передбачає формування не тільки національної, а й загальнолюдської свідомості. Громадянська освіта, переважно, спрямовує розвиток особистості на засвоєння необхідних знань і вмій для життя людини в умовах демократії в межах конкретного суспільства.

Громадянська освіта виступає одним з основних засобів формування громадянської культури особистості, яка в сучасних геополітичних умовах повинна формуватися не тільки на основі національної культури та національних цінностей, а й з урахуванням цивілізаційної спадщини всього людства.

Сутність ціннісних ідей полягає у спрямуванні особистості на осмислення її ролі в житті суспільства, спонуканні до активної дії над собою з метою набуття якісних змін, що дозволяють їй, у свою чергу, суттєво змінити соціальне оточення, адаптувати його до власних потреб і життєвих цілей.

Курсанти мають усвідомити, що громадянська освіта – це система знань, умій і практичних дій, які дають змогу людині і громадянину жити й орієнтуватися в демократичному суспільстві. Формування хронологічних знань на заняттях історії поєднує в собі: громадянські знання, на основі яких формуються уявлення про форми і способи функціонування громадянина в полі демократичної держави; громадянські вміння та досвід участі в соціально-політичному житті суспільства і практичного застосування отриманих знань; громадянські чесноти-норми, установки, цінності та якості, притаманні громадянину демократичного суспільства.

Розвиток критичного мислення в контексті компетентісно орієнтованого навчання курсантів

Однією з важливих цілей навчання історії у вищій школі є формування критичного мислення, яке являє собою єдність історичних і методологічних знань, способів розумових дій та настанов особистості на їх застосування в процесі пізнання та осмислення конкретних історичних фактів, явищ і процесів. Щоб розвивати критичне мислення, необхідно залучати

студенство до діяльності, яка передбачає застосування принципів та методів історичного пізнання.

Проблема розвитку основних життєвих компетентностей, навичок критичного мислення курсантів льотної академії є надзвичайно актуальною, оскільки частина сучасної молоді не володіє такими логічними операціями, як аналіз, синтез, класифікація, узагальнення, порівняння.

Критичне мислення – складний процес пізнання, пов'язаний із використанням певних прийомів опрацювання інформації для отримання бажаного результату. До основних рис критичного мислення відносять наступні вміння: здатність робити логічні висновки, приймати обґрунтовані рішення; уміння давати оцінку позитивних і негативних рис як отриманої інформації, так і самого розумового процесу; спрямованість на результат.

Активізація мислення, оволодінню навичками дослідницької роботи, поглибленню розуміння історичних подій, процесів, явищ сприяє робота з різноманітними історичними джерелами: документальними, візуальними, речовими.

Важливою умовою вибору джерела є відповідність його змісту цілям і завданням навчання історії, доступність, зв'язок з програмовим матеріалом. Поетапність роботи над історичними документами з урахуванням їх особливостей робить процес навчання більш осмисленим, розвиває історичне і критичне мислення.

Навчити мислити історично – це означає розвивати навички самостійної роботи, створювати відповідну мотивацію, активно використовувати проблемні методи навчання, проблемні завдання для розуміння логіки історичного процесу. Досвід використання на заняттях історичних джерел засвідчив необхідність дотримання певних принципів: ретельний підбір, різноманітність, створення можливості для порівняння, інтерпретації. Робота з історичними джерелами розвиває навички самостійного набуття знань, прагнення до самоосвіти, саморозвитку. Важливим компонентом історичної освіти є використання візуальних історичних джерел, до яких належать: світлини, плакати, листівки, таблиці, схеми, діаграми, картини, відео тощо.

Технологія формування основних компетентностей курсантів на основі розвитку критичного мислення на заняттях історії складається з трьох стадій: виклику; осмислення; обмірковування (рефлексії). Кожній стадії властиві специфічні мета, методи, форми, результат.

Результатами взаємодії викладача і курсанта є сформовані соціальна, комунікативна, інформаційна компетентності.

Основними методами навчання є:

– *на стадії виклику*: «Асоціювання», «Мозковий штурм», «Запитання-відповідь», «Припущення на основі запропонованих слів» тощо;

– *на стадії осмислення*: «Знайди проблему», «Читання з нотатками», «Таблиця передбачень», «Пошук аргументів і суперечностей», «Обмін інформацією після читання», дискусія, дебати;

– *на стадії рефлексії*: «Взаємне опитування», «Мікрофон», «Незакінчене речення», проєкт, есе.

Результатами навчання на основі технології розвитку критичного мислення є:

– *на стадії виклику*: соціальна компетентність (власна активність курсанта, забезпечення мотивації діяльності, вміння використовувати власний досвід); комунікативна компетентність (вміння обговорювати проблеми); інформаційна компетентність (уміння класифікувати, застосовувати власний досвід);

– *на стадії осмислення*: соціальна компетентність (пізнавальна активність, співробітництво, адаптація до змін); комунікативна компетентність (уміння доводити власну точку зору, адаптуватися в мовному середовищі, адекватно ставитися до критики); інформаційна компетентність (уміння використовувати різні джерела інформації, інформаційні технології, самостійно опрацьовувати інформацію);

– *на стадії рефлексії*: соціальна компетентність (здатність працювати у команді, розв'язувати проблеми, робити вибір та приймати рішення, сформованість адекватної самооцінки, підвищення соціального статусу курсанта через розвиток здібностей); комунікативна компетентність (уміння висловлювати власну точку зору, презентувати, розвиток культури мовлення, критичного ставлення до себе);

інформаційна компетентність (уміння аналізувати та критично ставитися до інформації, здатність розуміти інформацію) [35, 127].

Перелічені методи вимагають від курсантів відповідального ставлення до прийняття рішень, виявлення, доведення, обґрунтування своєї позиції щодо проблеми, здатності передбачати наслідки своїх рішень. Необхідним є залучення курсантів до розгляду проблеми з різних точок зору.

Навчитися аргументувати свою думку, спираючись на опрацьований фактичний матеріал, вільно інтерпретувати факти, події, явища допомагають наступні методи.

Метод «Академічна дискусія». Під час розгляду відповідної теми визначається проблема, стосовно якої курсанти можуть мати щонайменше дві обґрунтовані позиції. Курсанти об'єднуються у групи по 4 особи. Кожна група визначає свою позицію. Пари в групах записують докази на їх користь, після чого в рамках групи створюються нові пари та обмінюються фактами. Пари в групах розпочинають дебати, презентуючи свої позиції.

Метод «Обмінятися проблемами». За допомогою цього методу формується вміння критично опрацьовувати та осмислювати навчальний матеріал. Під час заняття чи в ході самостійного опрацювання тексту курсанти, працюючи в групах, визначають головні проблеми теми. Потім кожна пара у групі готує запитання, на які відповідає інша пара.

Метод «Сократівське опитування». Метод допомагає курсантам з'ясувати значення невідомих слів та засвоїти елементи аргументації для подальшого використання при висловлюванні власних думок. Набір питань може бути різним і залежить від мети, яку педагог ставить перед собою та курсантами.

Розв'язуючи проблемні завдання, курсанти повинні зрозуміти важливість оцінювання значення історичних подій для країни і світу, прийняття іншої точки зору за наявності переконливих аргументів, толерантності. Суперечності в оцінюванні історичних подій обов'язково повинні спонукати курсантів до самостійного аналізу історичної ситуації й висновків.

Принципи розв'язання проблемних завдань з вітчизняної історії

Принцип активності передбачає обов'язковий розгляд історичної реальності загалом, незалежно від бажань, уподобань, установок дослідника, вимагає розглядати кожне явище в його різноманітності й суперечливості.

Принцип історизму передбачає вивчення історичного явища з точки зору того, коли, де, внаслідок яких причин це явище виникло, яким воно було спочатку і яким чином розвивалося у зв'язку зі зміною загальної обстановки і внутрішнього змісту, як змінювалася його роль, які оцінки йому давали на різних етапах, яким воно стало зараз, що можна сказати про перспективи його розвитку.

Соціальний підхід передбачає врахування соціальних інтересів, всієї сукупності соціально-стратифікаційних відносин.

Принцип множинності підходів передбачає розгляд історичного явища або процесу під різними кутами зору, з різних позицій.

Технологія критичного мислення заснована на творчому співробітництві курсанта та викладача, на розвитку у курсантів аналітичного підходу до будь-якого матеріалу. Ця технологія розрахована не на запам'ятовування матеріалу, а на постановку проблеми і пошук її розв'язання.

Отже, для описаної технології характерні переважання інтерактивних методів, формування комунікативної культури, акцент на парну та групову форму роботи, що розвиває соціальні навички. Критичне мислення курсантів розвивається шляхом: засвоєння навичок виявлення і заперечення припущень, перевірки фактичної точності й логічної послідовності; розгляду контексту; вивчення альтернатив; формування дослідницьких навичок (спостерігати, описувати, порівнювати, визначати, асоціювати, узагальнювати, прогнозувати, застосовувати).

Формування основних компетентностей на основі критичного мислення сприяє розумінню і продуктивній взаємодії між людьми; полегшує розуміння інших поглядів; допомагає курсантам використовувати знання в ситуаціях з високим рівнем невизначеності, протистояти інтелектуальному шахрайству.

Використання методик розвитку критичного мислення курсантів на заняттях історичних дисциплін

Використання у викладанні методики критичного мислення передбачає три головні стадії:

– евокацію – постановку навчальної мети заняття, ознайомлення з нею кожного курсанта, розвиток навичок власного цілепокладання;

– усвідомлення смислу – дослідження проблеми курсантами;

– міркування – інтерпретацію, застосування нових знань, поширення засвоєного на новий контекст.

Існує кілька прийомів і методів розвитку критичного мислення. Починаючи вивчення нової теми з історії та культури України, необхідно увагу приділити значенню опанування пропонованої теми, її місце в загальноісторичному процесі. Це дає можливість кожному курсантові сформулювати мету заняття для себе самостійно, адже в такому випадку одержуємо найзначніші стимули для її досягнення. Умовно назвемо один із можливих методів формулювання мети заняття за участю курсантів «методом власного цілепокладання».

Зміст методики під назвою «мозковий штурм» полягає в тому, що викладач спонукає курсантів до активного пригадування всього, що їм відомо із запропонованої теми заняття. Одним із найдієвіших інструментів викладача під час проведення заняття є постановка запитань до курсантів. Існують різноманітні типи запитань, що стимулюють активну розумову діяльність і викликають інтерес курсантів. Різні типи запитань утворюють ієрархію, нижчий щабель якої посідають буквальні запитання та запитання на ерудицію. Запитання, розраховані на вироблення оцінок та суджень, розглядаються як запитання найвищого рівня. Виділяються такі типи запитань.

1 Буквальні запитання – такі, що розраховані на репродуктивне відтворення вивченого матеріалу. Як правило, відповіді на такі запитання легко знайти в підручнику, конспекті тощо. При викладанні історії педагог досить широко використовує цей тип запитань з метою перевірки засвоєння попереднього матеріалу. Різні типи «закритих» тестів (тестів на вибір правильної відповіді з кількох запропонованих варіантів) теж належать до букввальних запитань.

2 Запитання на перетворення. Вони спонукають курсантів подати інформацію в іншій формі. Суть цього типу запитань полягає в тому, щоб стимулювати реструктурування та трансформування інформації в нові форми. Наприклад, викладач може запропонувати курсантам намалювати в уяві ситуацію, сцену чи подію, яку вони вивчають, та описати, що вони бачать. Використання цього типу запитань на заняттях історії стимулює пізнавальну діяльність, сприяє розвитку образного мислення, мовлення, викликає у курсантів значний інтерес. Насамперед це уявні мандрівки історичними місцями. Проведення такої «мандрівки» вимагає підготовчої роботи, яка передбачає підбір додаткових матеріалів, роботу з наочною тощо.

3 Запитання на витлумачення, розраховані на пошук зв'язків між ідеями, фактами, визначеннями та цінностями. На заняттях історії – це запитання, що вимагають встановлення подібності й відмінності. Чим менш яскраво виражені причинно-наслідкові зв'язки, тим цікавіше курсантам їх знаходити. Можна широко застосовувати метод постановки запитань і завдань на дію вибору, що дають можливість розвитку подій.

4 Запитання на застосування здобутих знань надають курсантам можливість розв'язувати або досліджувати логічні завдання, які виникають під час навчання.

Близькими за змістом до вищезапропонованого типу завдань є завдання, які називають «перерваною послідовністю». Цей метод полягає в роботі із заздалегідь підготовленими картками у вигляді коротких тез причин, події, перебігу, результатів. Курсанти складають із запропонованих карток логічні ланцюжки.

5 Запитання на синтез спонукають до творчого розв'язання питання та неординарного мислення.

Під час вивчення історії використання питань такого типу зазвичай сприяє значній активізації групи. Вони викликають інтерес у більшості курсантів, адже за допомогою таких питань ніби створюються нові сценарії історичного розвитку. Відповіді на такі питання вимагають не тільки наявності ґрунтовних знань, а й уміння їх інтерпретувати, знаходити можливі шляхи виходу з тієї або іншої ситуації тощо. Так, вивчаючи тему

«Українська революція 1917–1921 років» поставимо перед групою наступну проблему: «Як ви гадаєте, яким міг би бути економічний, політичний, суспільний розвиток України у разі збереження її незалежності й зосередження влади в руках Центральної Ради?».

6 Оцінні запитання вимагають від курсантів вироблення певних суджень на зразок: добре – погано; правильно – неправильно. Запитання такого типу досить складні: інколи історичну подію, особу історичного діяча доволі важко оцінити однозначно, адже це може призвести до спрощеного їх розуміння. І все ж використання таких питань можливе й необхідне. Наведемо приклади.

Тема заняття – «Київська Русь IX–XII ст.». Курсанти знайомляться з діяльністю князя Святослава, рисами його характеру. Особливу увагу звертаємо на досягнення князя. Наводяться слова Святослава, звернені до руських воїнів: «У нас немає звичаю рятуватись, тікаючи до батьківщини, або жити переможеними». Але одночасно згадуємо й негативні наслідки його політики.

Завдання курсантам: підтвердіть або спростуйте за допомогою історичних фактів правильність і справедливість суджень щодо Святослава.

Одним із найважливіших методів роботи, що може використовуватись викладачем як під час перевірки засвоєного, так і з метою вивчення нового матеріалу, є гра. Організуючи гру як метод перевірки знань, можна користуватись художніми творами й документальним матеріалом. Наприклад, гра «Вгадай подію». Для проведення гри група поділяється на кілька підгруп. Для завдання беремо уривки з художніх творів або з документів, у яких подія яскраво змальована, але не названа. Пропонуємо запитання: «Про яку історичну подію йдеться в уривку? Які історичні діячі є героями цього документа (уривка) ?».

Гра як метод перевірки знань може бути організована й по-іншому. Наприклад, із цією метою може використовуватись робота в парах: одному курсантові пропонується завдання змалювати кількома реченнями історичний портрет діяча, не називаючи його імені. Другий курсант має відповісти про якого історичного діяча йдеться.

Усе поширенішими стають методики групового навчання. Груповими є навчання, коли курсанти працюють разом, у парах чи невеликих групах, спільно розв'язують проблему, аналізують спільну тему або приходять до порозуміння заради створення нових ідей, нових комбінацій або чогось зовсім нового.

Значну роль у розвитку критичного мислення на заняттях історії можуть відігравати графічні організатори, які дають можливість порівняння, узагальнення, формують навички самостійної роботи. Насамперед це порівняльні таблиці. Такі таблиці можуть використовуватися з метою порівняння поглядів різних авторів на одну й ту саму подію, історичного діяча тощо. Так, характеризуючи С. Петлюру, можна запропонувати курсантам скласти порівняльну таблицю, у якій відобразити точки зору на постать цього історичного діяча кількох авторів. У такому випадку обов'язково обговорити і з'ясувати, із чим, на думку курсантів, пов'язані розбіжності в оцінках, із якою оцінкою історичного діяча й чому вони погоджуються.

Встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, подібності й відмінності можна шляхом складання найрізноманітніших схем. Графічні організатори на заняттях історії доцільно використовувати і під час самостійної роботи курсантів з новими текстами (з підручника, з додатковим матеріалом).

Застосування методики поєднання структурно-логічних схем із картами розуму («MIND MAP»)

Важливою метою системи української освіти є надання умов для формування та самореалізації особистості як відповідального громадянина України для подальшого розвитку громадянського суспільства.

Діяльність викладача спрямована на всебічний розвиток студента з метою виховання свідомого громадянина та допомоги в його адаптації до життя в суспільстві. Виходячи із цього актуальною є розробка та втілення методики поєднання структурно-логічних схем із картами розуму («Mind Map») задля досягнення високого рівня знань студентів, становлення їх відповідальної громадянської позиції як свідомих громадян України.

Проблеми імплементації громадянської освіти були і будуть актуальними у світлі розвитку Української держави. Громадянське суспільство є таким, що потребує найбільшої уваги до своїх молодих громадян.

Найновіші технології, в першу чергу, ІТ, які мають високий потенціал у впливі на засвоєння знань з громадянознавчих предметів молоддю, є передовими і у поєднанні із наробками класичних методик є інновацією у створенні нового погляду на утворення громадянської спільноти. Існує потреба у нових ефективних методологічних розробках, застосування яких дозволить виховати відповідальних, свідомих громадян України через інноваційні технології навчання.

Один із таких інноваційних підходів – використання структурно-логічних схем із картами розуму на заняттях історії та культури України.

Навчання історії займає одне з провідних місць у справі формування світогляду курсантів ЛА НАУ. В умовах модернізації сучасної вищої школи підвищуються вимоги до якості підготовки курсантів, збільшується обсяг знань. У цих умовах молода людина стикається з величезним потоком інформації, яку вона має можливість здобути з різних джерел. Складність і об'ємність матеріалу, який повинен засвоїти курсант, істотно ускладнює його цілісне сприйняття і осмислення. Матеріал запам'ятовується тим краще, чим більше він пов'язаний з якимись іншими фактами в різних контекстах і під різними кутами зору.

Створення схем є вдалим способом для запам'ятовування і відтворення інформації курсантами з перевагою різних видів пам'яті, яка дозволяє почути, побачити і, припускаючись певних дій, запам'ятати необхідну інформацію і відтворити її у власному монологічному висловлюванні. Застосування схем є своєрідним планом для побудови монологічного висловлювання, а також допомагає у короткий час запам'ятати максимум необхідної інформації, особливо у поєднанні з ІТ-технологіями.

При використанні розробленої методики потрібно дотримуватися таких принципів.

1 *Принцип системності*, в якій всі елементи тісно пов'язані між собою і стають певною єдністю. Історія України – системна наука. Вона дає цілісне уявлення про державу, політичний, соціально-економічний розвиток суспільства упродовж багатьох століть.

2 Пізнання історії показує, що вона як система не залишається незмінною. Важливим методологічним принципом у цьому контексті є *принцип розвитку*.

Спочатку формується передумова, потім можливість чогось нового, нарешті, за наявності відповідних умов, можливість перетворюється на дійсність. Так відбувається розвиток взагалі і зокрема державно-правових явищ. Щоб відобразити українську державу в русі, історико-правове знання має бути рухомим, організованим у систему, що розвивається. Воно розвивається з найбільш простих форм. Потім відбувається перехід до більш складних категорій, що відповідають більш високим ступеням історії. Принцип розвитку орієнтує історичне пізнання на досягнення становлення державності, відбувається сходження його від елементарних форм організації до більш складних і розгалужених.

3 Принцип розвитку тісно змикається з *принципом історизму*, згідно з вимогами якого держава розглядається у закономірному русі, в тісному зв'язку з конкретно-історичними умовами існування.

Принцип історизму вимагає виявлення характеру закономірностей, виникнення і розвитку держави; закономірностей переходу від одного якісно визначеного ступеню розвитку до наступного; характеру закономірностей трансформації елементів попереднього ступеня в наступний ступінь на новому етапі історичного розвитку. Головне – сприйняття історії української держави не повинно бути зведеним до звичайного опису подій.

4 *Принцип оптимальності* досягається шляхом вибору головного в досліджуваному матеріалі, а також ефективних прийомів, методів і форм навчальної діяльності. Він припускає поєднання різних методів, засобів і форм організації навчального процесу, а також створення необхідних навчально-матеріальних, соціально-психологічних, естетичних та інших умов для його функціонування.

5 *Принцип варіативності* передбачає певну позицію викладача, що забезпечує самореалізацію кожного курсанта в навчанні. Для цього необхідно забезпечити заняття

спеціальними дидактичними матеріалами, щоб надати всім можливість вибору типу, виду та форми завдання відповідно до їх особистісних уподобань, особливостей мислення, інтересів. Варіативність також тісно пов'язана і з технологією проведення заняття, що передбачає різноманітність видів робіт, форм організації курсантів, гнучкість і оперативність викладача в нестандартних ситуаціях, якими рясніє особистісно-орієнтовані лекції чи практичні заняття.

Тому використання схем і «карт розуму» та робота за таким принципом у деякому проміжку часу дозволяє курсантам складати подібні структурно-логічні схеми та «карти розуму» за аналогією. Це дає можливість отримати навички переносити на навчання курсантів, самим моделювати «блоки».

6 Принцип науковості – складений матеріал відповідає науково-методичній базі вищої освіти України. Які основні вимоги закладені у цьому принципі? Перша вимога – до змісту освіти й навчання мають входити тільки наукові знання. Тобто, все, що пропонується молодому поколінню для засвоєння, повинно мати якість науковості. Якщо не за формою, то за суттю і змістом воно має бути таким, яким його відкрила наука, а практика перевірила і підтвердила, що знайшло своє застосування у природі, житті, техніці, в економіці і політиці. Ненаукової інформації, ненаукових знань у вищій школі не повинно бути.

7 Принцип наочності. Під наочним розуміємо таке, коли у складному об'єкті можемо виокремити, виділити прості елементи, кожен з яких є певним первинним чуттєвим образом. Тоді предмет слід розглядати як певну сукупність цих елементів.

Принципи навчання доповнюють і підсилюють один одного: свідомість – основа активності; послідовністю забезпечуємо доступність, а доступність – свідомість і міцність. Тільки сукупна дія принципів навчання забезпечує правильне визначення його завдань, відбір змісту, вибір форм, методів і засобів найбільш доцільної діяльності як викладача, так і курсантів. Перебільшення в навчанні значення одних принципів і недооцінка ролі інших призводить до зниження його ефективності.

Для формування й розвитку наукового стилю мислення курсантів пропонується використати в навчальному процесі таку форму роботи, як завдання самостійного подання навчального матеріалу в текстовому, графічному, табличному вигляді.

Структурно-логічні схеми можуть бути різноманітними і за будовою, і за призначенням: для аналізу головних образів; перевірки домашнього завдання; у поясненні нового матеріалу; у роботі над художніми засобами; у систематизації й узагальненні знань. Такі схеми мають бути простими, зрозумілими й наочними. У них повинні відображатися основні поняття і зв'язки між ними, інформацію, що міститься у сферах, слід підтверджувати прикладами. Уже під час пояснення нового матеріалу курсанти повинні сприймати його у структурно-логічній послідовності й цілісності. Тому головна мета викладача на даному етапі заняття – навчити курсантів паралельному запису (конспектуванню) навчального матеріалу.

Завдяки структурно-логічним схемам можна легко знайти логічну основу матеріалу, який вивчається, визначивши його структуру і будову. Але найголовніше – дати курсантам основні орієнтири і вже на цій структурно-логічній основі вони розвиватимуть своє образне мислення, чітко висловлюватимуть свою думку.

Створення «карт розуму» у поєднанні зі структурно-логічними схемами може допомогти досягненню формування й розвитку наукового стилю мислення курсантів.

Карта розуму (або «Mind Map») – це графічне вираження процесів багатовимірного мислення і тому є найбільш природним способом мислення людського мозку. «Карта розуму» має чотири базові відмінні риси:

1) об'єкт уваги (вивчення) сфокусований у центральному образі;

2) основні теми та ідеї, пов'язані з об'єктом уваги, розходяться від центрального образу у вигляді ідей;

3) гілки, що приймають форму плавних ліній, пояснюються і позначаються ключовими образами і словами. Ідеї наступного порядку (рівня) також зображаються у вигляді гілок, що відходять від центральних гілок і так далі;

4) гілки формують пов'язану вузлову структуру (систему).

«Карт розуму» ідеально підходять для використання в навчальних закладах, можуть бути застосовані до будь-яких видів завдань, адже здатні активно привертати увагу курсантів, активізувати їх творче мислення, вміння самоорганізації і навички вирішення проблем. Гнучкість «карт розуму» дозволяє розглядати будь-яку тему або питання, вони можуть використовуватися для групи або індивідуально.

Головний секрет «карт розуму» полягає в тому, що їх окремі елементи пов'язуються, головним чином, асоціативними зв'язками, найбільш звичними саме для людського мислення і пам'яті. Не випадково, багато прийомів мнемоніки будуються саме на асоціаціях. Ще одне застосування класичних карт розуму – фіксація результатів «мозкового штурму» – добре відомого способу вирішення різних завдань.

Краще, якщо на інтелект-карті буде не більше 5–7 елементів. Якщо елементів більше, слід спробувати згрупувати їх між собою. Карта повинна бути логічна: дотримані відносини між елементами, що за чим іде, що до чого і як пасує. Бажано, щоб було різноманіття візуальних образів, які просто запам'ятати: для цього потрібно використовувати малюнки та символи.

Традиційна «карта розуму» на аркуші паперу (або в електронній версії) складається з декількох основних елементів. У центрі розташовується опис головної мети або поставленої проблеми. Зазвичай, такий опис розміщується у певній геометричній фігурі, наприклад, овалі або прямокутнику. Від цього центрального елемента малюються гілки до першого рівня розділів карти. Зазвичай, це головні аспекти поставленої задачі. Від цих розділів малюються гілки до більш дрібних підрозділів.

Всі елементи позначаються ключовими словами, різними символами і короткими описами. Розділи і підрозділи рекомендується розташовувати навколо центральної теми. Потім їх можна пов'язувати в потрібному порядку відповідно до логіки подальшого міркування.

Другий варіант «карт розуму» застосовується у так званому «мозковому штурмі». У цьому випадку з одного краю

листа малюється фігура, до якої вписується поточний стан проблеми, а поряд з протилежним краєм вказується бажаний результат. Потім від вихідної фігури малюються гілки до якомога більшої кількості варіантів можливого досягнення поставленої мети.

На цьому першому рівні карти зазначаються бажані результати кожного з таких варіантів дій. Далі процес повторюється вже на рівні цих рішень, і так до тих пір, поки один або декілька ланцюжків не призведуть до поставленої мети. Подальший аналіз готової карти дозволяє, по-перше, відразу відкинути завідомо нездійсненні варіанти рішення задачі, а по-друге, виявити найбільш вигідну стратегію дій.

Така робота вчить курсантів моделювати навчальне заняття, а також сприяє розвитку аналітичного й евристичного мислень. Створені схеми дозволяють наочно представити певну тему з історії. Підсумковий результат роботи курсантів може відрізнятися, оскільки кожен може мати своє бачення структурно-логічних зв'язків. Це залежить від інтелектуальних здібностей, аналітичних вмінь та психологічних особливостей.

Тому доцільно виділити наступні етапи формування вміння складання структурно-логічних схем та «карт розуму»: демонстрація викладачем у процесі вивчення нової теми елементів схеми; навчання курсантів основним умінням і навичкам створення структурно-логічних схем та «карт розуму»; самостійне створення курсантами структурно-логічних схем та «карт розуму».

Отже, робота викладача повинна бути індивідуалізована відповідно до особливостей кожного курсанта й повинна виходити з існування умовних груп рівня підготовки: сильної, середньої й слабкої. Індивідуалізація дозволяє оптимізувати навчально-виховний процес і призводить до поступового вирівнювання груп у наступному обміні підсумкових результатів роботи між курсантами. Майбутнє за системою навчання, що вкладалася б у схему курсант-технологія-викладач, за якої викладач перетворюється в педагога-методолога, а курсант стає активним учасником процесу навчання.

Дискусія як засіб формування критичного мислення курсантів

Технологія формування критичного мислення заснована на творчому співробітництві викладача і курсанта й орієнтована на розвиток у курсантів аналітичного підходу до будь-якого матеріалу. Ця технологія розрахована не на запам'ятовування матеріалу, а на постановку проблеми і пошук способів її розв'язання. Це означає можливість розвинути різні етапи мислення: узагальнення, аналіз, синтез, уміння визначати проблеми. Вимогам проблемного і творчо-пошукового навчання повністю відповідає дискусійна модель навчання.

Кінцевою метою вивчення історії та культури України є формування духовних цінностей, зокрема таких як демократична культура, плюралізм і толерантність, здатність до суспільного діалогу, готовність до компетентної участі у житті суспільства, конструктивного пошуку шляхів розв'язання суспільних проблем тощо. Найефективнішим методом формування таких цінностей є саме активна творча дискусія. Неможливо навчитися орієнтуватися у суспільних процесах, вивчаючи готові висновки та оцінки.

Одне з найважливіших завдань стратегії активного навчання полягає у зміні форми спілкування в освітній діяльності. Ця зміна означає перехід від монологічного до багатопозиційного навчання, у якому немає концентрації на позиції викладача. Організація такого процесу спілкування передбачає використання дискусії.

Дискусії допомагають глибокому розумінню проблеми, виробленню самостійної позиції, вчать оперувати аргументами, критично мислити, краще розуміти іншого, визнавати слушні аргументи, сприяють уточненню власних переконань і формуванню власного погляду на світ.

Таким чином, процес формування історичних знань передбачає послідовний перехід від репродуктивних методів навчання до проблемних. Відповідно, змінюються і методичні прийоми: від риторичних запитань до дискусії (табл. 4.6).

Таблиця 4.6 – Зміна методичних прийомів

<i>Елементи змісту історичної освіти</i>	<i>Методи навчання</i>	<i>Методичні прийоми</i>
історичні факти	репродуктивний	риторичні запитання
історичні поняття	реконструктивний	текстові порівняльні таблиці
історичні закони	проблемний	аналіз історичних джерел за допомогою евристичної бесіди
історичні теорії	проблемно-пошуковий	дискусія

Можна виділити кілька різновидів дискусії. Перший і найкращий є процесом спільного розв'язання проблеми підгрупами або групою курсантів. Якщо проблема підібрана грамотно, дискусія розвивається сама. Особливо тоді, коли курсанти працювали над проблемою тривалий час, коли в них була можливість підібрати відповідну інформацію та продумати аргументацію.

Другим різновидом є дискусія, що спрямована на формування переконань курсантів. Вона, як правило, стосується особистих проблем, власного ставлення молоді до проблем добра і зла, справедливості і несправедливості, того чи іншого стилю життя. Тому вирішальну роль відіграватимуть не так факти й аргументи, як власні оцінки курсантів, а також системи їхніх цінностей.

Третій різновид – дискусія, метою якої є корекція курсантами власних знань. Це найменш динамічний різновид дискусії. Важливу роль тут відіграють не так аргументи (хоч і вони мають значення) та оцінки, як наявність багатої й точної інформації з теми дискусії.

Підготовкою до такої дискусії вважається попереднє ознайомлення курсантів із джерелами ширшими, ніж матеріали підручника [20, 159].

Метод дискусії варто застосовувати тоді, коли курсанти досягли високого ступеня зрілості та самостійності в опануванні знань, у формулюванні проблем, у доборі та чіткому викладі своїх аргументів, у предметній підготовці до теми дискусії.

Проведення дискусії на основі історичних матеріалів треба починати з постановки конкретного історичного питання. У жодному разі це питання не формулюють у дусі того, хто був винен, а хто ні. В центрі уваги мають бути можливості розвитку подій. Що було можливим за того чи іншого збігу обставин? Які дії міг би вчинити той чи інший історичний діяч для досягнення певної мети або від яких дій утриматися? Чи відображала ця мета насправді інтереси тієї соціальної групи, яку він репрезентував? Чи були можливі альтернативні дії?

Коли викладач починає роботу з підготовки до дискусії, визначається найважливіше – формулюється відповідь на одне запитання: які ідеї мають розвиватися в ході проведення дискусії? Ідеї повинні бути суперечливими, щоб формувати критичне мислення за допомогою критичного аналізу різних поглядів.

Практичні заняття (семінари-дискусії) поділяються за принципом проведення на кілька груп

До *першої групи* належать регламентовані або структуровані семінари-дискусії. Особливістю таких занять є чітка визначеність плану, структури і регламенту обговорення. На обговорення виноситься конкретизована проблема або проблемне запитання, що є частиною загальної проблеми, яку необхідно буде розв'язати.

До *другої групи* належать семінари-дискусії ігрового моделювання. Особливістю такого виду заняття є те, що курсантам задаються певні соціальні, політичні або наукові ролі. І виходячи із заданої ролі, курсанти розв'язують поставлені проблеми. Така організація заняття забезпечує можливість застосувати метод «занурення в епоху», урізноманітнює пізнавальну діяльність курсантів. Частина курсантів з позиції

очевидців оцінюють події та історичні персоналії, інші пропонують сучасні оцінки. Поєднання оцінок минулого із сучасними і є особливістю такої дискусії.

До *третьої групи* відносяться проектні семінари-дискусії. Методичним змістом такого заняття є надання курсантам можливості запропонувати різні варіанти розв'язання поставленої проблеми. Кожна підгрупа готує свій варіант і вони обговорюються в ході дискусії.

Четверту групу складають семінари-дискусії-діалоги.

На підсумковому етапі дискусії аналізуються висловлені судження та висновки. Результати проведення дискусії можуть бути відображені в таблиці 4.7.

Отже, набагато більше імпонує цивілізована історія, яка сприяє усвідомленню того, що існують різні можливості світобачення, історія, яка допомагає збагнути, що люди є різними, але цього не слід боятися, історія, що спонукає до розмови про відмінності та розмаїття поглядів, історія, що переконливо обґрунтовує доцільність осмислення власної та інших точок зору.

Проектна система

Пошук оптимальних форм і методів навчання, які сприяють формуванню історичного мислення студентів є актуальним питанням у вищій школі. Одним із варіантів розв'язання вказаного питання є поряд із традиційними формами роботи використання елементів проектної системи навчання та технології модульно-розвивального навчання.

Проектна система (метод проектів, метод цільових завдань, «метод проблем») – організація навчання, за якої студенти здобувають знання і навички планування і здобування практичних завдань – проектів.

Проектна технологія значно активізує діяльність студентів. Основним у проектному навчанні є дослідницький метод. Як результат, міні-проекти можуть трансформуватися у студентські дослідження та бути представленими на конкурс-захист науково-дослідницьких робіт.

Таблиця 4.7 – Результати проведення дискусії

<p><i>Лист взаємооцінювання (заповнюється курсантом)</i></p> <p>1 Найзмістовніший виступ (ім'я, прізвище)</p> <p>2 Найпереконливіший аргумент (ім'я, прізвище, зміст аргумента)</p> <p>3 Яскрава, ідея (ім'я, прізвище)</p> <p>4 Найкраща коротка репліка, «прямо в точку» (ім'я, прізвище)</p>	<p><i>Лист самооцінювання</i></p> <p>1 Аргументованість виступів (чітка позиція)</p> <p>2 Глибина знань з проблеми, глибина обговорення питань</p> <p>3 Активність (участь у обговоренні питання чи проблеми)</p> <p>4 Культура дискутування</p>
<p>Для викладача</p>	<p>Для курсанта</p>
<p><i>Виокремлює в предметному матеріалі основні ідеї та принципи, конструює предметний зміст навколо цих орієнтирів</i></p>	<p><i>Виявляє проблему, протиріччя, ідею, гіпотезу, пропонує свої варіанти розв'язання</i></p>
<p><i>Забезпечує постановку навчального завдання, особистісно значимого для курсантів, яке викликає потребу в новому</i></p>	<p><i>Критично осмислює слова викладача та джерела інформації, формує навички діалогового спілкування</i></p>
<p><i>Організовує розв'язання навчального завдання шляхом залучення суб'єктивного досвіду курсантів через діалог, рольову гру та дискусію</i></p>	<p><i>Виявляє в кожному навчальному завданні:</i></p> <p>а) шляхи розв'язання проблеми;</p> <p>б) процес здобуття знань</p>

Розвиток проектного мислення як можливість для формування громадянської компетентності курсантів

Одним із викликів наших днів є усвідомлення того, що основою вільного існування та розвитку нації має стати громадянин, погляди і дії якого базуються на споконвічних цінностях нашого народу. На сьогоднішньому етапі розвитку

українського суспільства одним із найважливіших завдань вітчизняної освітньої системи є підготовка свідомих та активних громадян, які добре розуміють свої громадянські права і свободи і можуть брати на себе ношу суспільної відповідальності.

Громадянська освіта в Україні за останні роки перестала бути лише концепцією, вона поступово перетворюється на систему виховання та навчання. Проблема громадянського виховання молоді актуалізується в переломні часи, коли зміни в суспільстві призводять до оновлення освіти, а за ними – всього навчально-виховного процесу. Відповідно до цього важливими завданнями громадянського виховання курсантів ЛА НАУ є забезпечення їх практичними вміннями та навичками, а саме, критичного мислення; прийняття свідомих та відповідальних рішень; розуміння норм і правил поведінки в суспільстві та поваги до них; потреба у спільній праці на благо суспільства; особистої відповідальності та виконання громадянського обов'язку.

Як зазначає вітчизняна дослідниця сфери громадянського виховання О. Сухомлинська, реалізація громадянської освіти і виховання у практиці школи передбачає впровадження такого педагогічного процесу, що торкається усіх аспектів навчання і виховання, їх різних видів організованого, змістовного, функціонального, комунікативного [45]. У цьому плані однією з найбільш продуктивних педагогічних технологій громадянського становлення особистості є *проектна діяльність*. В її основі лежить інтеграція багатьох навчальних дисциплін й безпосереднє застосування молоддю набутих знань на практиці (діяльнісний підхід).

Робота над проектом – це практика особистісно-орієнтованого навчання. У процесі конкретної роботи курсанта над відповідною проблемою, яку треба вирішити, змоделювати, втілити і представити публіці, одним із важливих завдань є виховання у молодій людини громадянської і суспільної активності, усвідомлення відповідальності за свої дії, відчуття можливості особистісного зростання. Участь у проекті готує курсантів до вирішення тих проблем, із якими вони зіштовхуються вже зараз, і тих, із якими доведеться зустрітися

після закінчення навчання. Щоб виховати компетентних та свідомих громадян, недостатньо лише говорити про демократичні цінності та ідеї, а треба ще й активно залучати молодь до вирішення тих проблем, які стоять перед нашим суспільством – це призведе до набуття позитивного досвіду громадянської співучасті.

Для викладача використання методу проектів – це прагнення знайти розумний баланс між академічними і прагматичними знаннями, вміннями та навичками. Проектна технологія передбачає використання викладачем сукупності дослідницьких, наукових, творчих за своєю суттю методів, прийомів, засобів. Навчальне проектування орієнтоване, перш за все, на самостійну діяльність курсантів – індивідуальну, парну або групову, яку вони виконують упродовж визначеного відрізка часу. Таким чином, суть проектної технології – стимулювати інтерес до успішного вирішення певних проблем, що передбачають володіння визначеною сумою знань та через проектну діяльність показати практичне застосування надбаних знань.

В сучасних умовах у вітчизняних навчальних закладах є практична можливість займатися проектними технологіями, а саме: використовувати їх зокрема на заняттях історії та культури України. Разом з тим, викладач і курсанти можуть брати участь у різних позааудиторних проектах-програмах, конкурсах тощо.

Сьогодні українське інформаційне педагогічне середовище дозволяє викладачеві і студенту пробувати свої сили в реалізації різних існуючих проектів. Наприклад, Всеукраїнський конкурс пошукових робіт «Слідами історії», суспільна акція «Громадянин» під егідою Всеукраїнської асоціації викладачів історії та суспільних дисциплін «Нова Доба», Всеукраїнська молодіжна акція «Пам'ятаймо минуле заради майбутнього» до вшанування пам'яті подій Другої світової війни, Міжнародний конкурс «Історія і уроки Голокосту», Всеукраїнський конкурс «Об'єднаймося ж, брати мої», присвячений Шевченківським дням та інше.

У вітчизняній педагогіці розрізняють такі типи навчальних проектів: дослідницькі, творчі, ігрові, інформаційні,

практично-орієнтовані та інші. За характером контактів – внутрішні, зовнішні, міжнародні; за кількістю учасників вони бувають індивідуальні, парні, групові; за тривалістю проведення їх класифікують як короткодючі, середньої тривалості та довготривалі. Але на практиці викладачеві частіше доводиться мати справу зі змішаними типами проектів.

Так, проект «Історія і уроки Голокосту», що проводився в льотній академії, був інформаційним і передбачав збір матеріалів, їх аналіз і узагальнення фактів. Цей проект можна вважати також органічною частиною дослідницького проекту, за кількістю учасників він був груповим, а за тривалістю проведення – довготривалим (тривав кілька місяців).

Мета навчання за проектною технологією – це створення умов для самонавчання курсантів, пробудження їхньої ініціативи, інтересів, устремлінь.

Головною ідеєю проектів сьогодні є перенесення акценту в навчанні з «озброєння» курсантів міцними та глибокими знаннями на оновлення людини: розвиток мислення, формування характеру. За такого підходу до викладання історії головне, щоб курсанти ЛА НАУ з'ясували для себе сутність академічних історичних концепцій, навчилися критично сприймати інформацію, критично мислити та формувати власну думку через вивчення багатьох фактів і думок. Саме тому основними положеннями проекту є:

- пріоритет дослідницької діяльності, можливості творчого розкриття кожного курсанта, прояву його різноманітних талантів (мистецького, ораторського);

- рівні можливостей «сильних» і «слабких» курсантів (адже кожен самостійно обирає для себе завдання, яке йому під силу, і форму його виконання).

Проектна технологія передбачає використання педагогом сукупності дослідницьких, пошукових, творчих за своєю суттю методів, прийомів, засобів. Таким чином, суть проектної технології – стимулювати інтерес курсантів до певних проблем, що передбачають володіння необхідною сумою знань, та через проектну діяльність, яка пов'язана з розв'язанням одного або кількох питань, показати практичне застосування набутих знань. Від теорії до практики, гармонійно поєднуючи академічні

знання з прагматичними, підтримуючи відповідальний їх баланс на кожному етапі навчання.

В ході використання технології розв'язується ціла низка різнорівневих завдань: розвиваються пізнавальні навички курсантів, формується вміння самостійно конструювати свої знання, орієнтуватися в інформаційному просторі, тощо.

Проектна технологія заснована на впровадженні в навчальний процес методу проектів – цільових завдань, розв'язання яких забезпечує спроектований кінцевий результат, оволодіння знаннями, уміннями і навичками у процесі виконання практичних завдань.

Переваги проектної технології і можливості: розвивати індивідуальні пізнавальні здібності кожного курсанта; надавати максимальний ступінь свободи у виборі змісту і форм роботи, складності завдань; максимально виявляти, ініціювати, використовувати індивідуальний досвід курсанта; надавати рівні можливості всім учасникам проекту; активно стимулювати курсанта до самооцінної освітньої діяльності, сприяти самоосвіті, саморозвитку, самовираженню в ході виконання проекту; посилювати пізнавальний інтерес курсанта до кожного заняття, яке завершується проектом; виховувати творчу особистість, здатну самостійно мислити, генерувати оригінальні ідеї, приймати сміливі нестандартні рішення; використовувати сукупність дослідницьких, пошукових, творчих за своєю суттю методів, прийомів, засобів.

Наприклад, тема: «Українські землі наприкінці XVII – в першій половині XVIII ст.». З огляду на великий обсяг матеріалу, який входить до даної теми, можна виділити для проекту менші підтеми: «Місце І. Мазепи в історії України», «Колоніальний наступ Російської імперії – чи існувала альтернатива»; «Багатогранність українського бароко».

Проект «Місце І. Мазепи в історії України» можна запропонувати провести у формі гри-дебатів на тему «І. Мазепа – герой чи зрадник?».

Курсанти самостійно визначають команди (І команда – стверджувальна позиція: «І. Мазепа – герой»; II команда – заперечувальна позиція) і формують групу арбітрів, завданням якої є оцінити не тільки аргументи чи контраргументи, які

наводять опоненти, а й рівень знань з теми дебатів, ораторське мистецтво, уміння триматися на публіці, повагу до опонентів та їхньої позиції. Семінар-захист засвідчує рівень знань, розуміння теми і поведінку під час дискусії. Проект формує у курсантів критичне творче мислення, здатність до осмислення минулого, ролі особи в історії, сприяє виробленню навичок самоосвіти. Заняття за методом проектів можна планувати як повторювально-узагальнювальний наприкінці вивчення будь-якої теми.

Тема «Міжнародні відносини в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.» може завершуватися проектом, який демонстрував би «зустріч на вищому рівні». На захисті курсанти представляють індивідуальні проекти-виступи лідерів СРСР, США, Росії, України і опрацьовують варіанти їхніх реальних або ймовірних зустрічей.

Завершує вивчення історії України проект з теми «Ми – майбутнє твоє, Україно!», на якому представники української молоді на засідання за «круглим столом» аналізують сучасний стан та перспективи розвитку України, демократичних засад, основних принципів внутрішньої та зовнішньої політики, культурологічні процеси.

Проектна технологія урізноманітнює навчальний процес, стимулює навчальну діяльність курсантів протягом кожного заняття, яке відповідає темі проекту. Заняття за проектною технологією найкраще планувати наприкінці вивчення окремих тем, тобто як повторювально-узагальнювальні, адже для виконання проекту курсанти повинні володіти певним рівнем знань з теми, але тема проекту, проблема, зміст і форма її розв'язання мають визначитися на початку вивчення теми.

Розглянемо організаційну роботу викладача і курсантів над проектами. Її можна поділити на кілька етапів: підготовчий етап (пропозиція, обговорення теми, вибір проектного завдання); планування (визначення джерел інформації, засобів, методів збору, аналізу інформації, способу подання результатів, розподіл завдань між членами групи); збір інформації (дослідження, розв'язання проблеми); практична реалізація (аналіз інформації, подання й оцінка результатів); презентація проекту та оцінка й самооцінка проекту.

Проектна технологія, з одного боку, дає можливість розкрити різноманітні здібності курсанта, а з іншого – посилює вимоги до педагога. Викладач перетворюється з головного носія інформації на консультанта. На семінарі-захисті роль викладача стає непомітною, але саме від його спеціальних знань і рівня кваліфікованості залежить успіх спільних пошуків.

Викладач, який виступає керівником наукового проекту, бере на себе завдання допомогти курсантові на всіх його етапах, адже той не має ще достатніх навичок науково-пошукової роботи, губиться серед великої кількості джерел інформації, втрачає іноді логічну послідовність викладеного, відчуває труднощі при визначенні аргументованих висновків, якими повинен закінчуватися науковий проект. Але така робота дає багато позитивних результатів, головним із яких є оволодіння курсантом практичними навичками науково-пошукової роботи.

Отож, проектна технологія – це інноваційна методика, яка максимально активізує пізнавальну діяльність курсанта. Адже він, готуючи проектне завдання, прагне якомога більше інформації почерпнути з кожного заняття, шукає шляхів для самоосвіти, додаткових джерел інформації. Ця методика розв'язує відповідні виховні та розвивальні завдання: стимулює творчу ініціативу, навички науково-пошукової роботи курсанта, формує його активну життєву позицію.

Проектування сценаріїв альтернативної історії

Студентам завжди цікаво навчатися «нестандартно», саме тому викладачі шукають оригінальні підходи до навчання. Одним із них є проектування сценаріїв альтернативної історії. Реальну історію не можна перевірити на практиці, а лише реконструювати. Альтернативна історія має частку фантазії. Насправді без альтернативних варіантів будь-яке осмислення історії буде неповноцінним, адже не враховує засвоєння уроків історії.

Альтернативна історія – 1) історична наука, що на основі історичних фактів вивчає можливі сценарії історичного розвитку; 2) можливий сценарій історичного розвитку минулого.

Подібно до історичного дослідження розробка сценарію альтернативної історії вимагає ретельного аналізу історичного минулого в його багатогранності – особливостей економічного та політичного розвитку країн, досягнень науки, культури та освіти, соціальної структури населення, етнічних та демографічних процесів, характеру історичних осіб тощо.

Особливості занять альтернативної історії:

– теми для вивчення даються заздалегідь, щоб курсанти змогли повторити матеріал і запропонувати для розгляду колеґ варіанти альтрозвилок;

– заняття передбачає почергове виголошення курсантами варіантів альтернативних розвильок та сценаріїв із подальшим їх обговоренням із колеґами.

Чітке виділення основних термінів альтернативної історії дає змогу зорієнтуватися в пріоритетах курсантських досліджень, чітко уявити основні етапи дослідження і на основі цих даних визначити правильну методику проведення роботи курсантів у галузі альтісторії.

Проектна технологія в позааудиторній роботі

Метод проектів, урахувуючи його основні положення, має великі переваги в проведенні індивідуальної позааудиторної роботи. Якщо заняття обмежене часом, то позааудиторна робота не має цих обмежень. Отож тут справді можливе надання курсантам максимальної свободи у виборі як теми, так і змісту й форми виконання завдання; саме в роботі враховується насамперед ініціатива, інтереси, прагнення, пріоритет віддається дослідницькій, науково-пошуковій діяльності.

У плані значущості навчального закладу проектна діяльність піднімає його престиж, знаходить нові цікаві форми роботи з курсантами, залучає громаду та ЗМІ до життя вишу.

Проектні технології слід зорієнтувати і на особистісний і на професійний розвиток викладача та курсантів. Для того, щоб організувати проектну діяльність, викладачеві необхідно бути компетентним у питаннях методики; добре знати своїх курсантів, їх можливості, інтереси, бажання. Йому потрібно бути комунікабельним, толерантним, вміти допомогти курсантові, не виконуючи при цьому роботу замість нього. Саме проектні технології дають змогу викладачеві реалізувати

особистий творчий потенціал та професійно спрямувати індивідуальність курсантів.

Кожна справа важлива результатом. Однак, наявність продуктивного кінцевого результату – не єдиний здобуток соціального проектування. Вагомішими і важливішими для виховання громадської позиції молоді є досягнення демократичної взаємодії викладачів, студентів, громади.

Основними громадянськими наслідками проектної діяльності є: формування цілісних уявлень про світ, суспільство, державу, соціальні інститути та структури, громадські зв'язки та відносини; навчання успішній взаємодії з владними структурами та неурядовими організаціями при вирішенні проблем місцевої громади; збагачення знаннями та навичками соціальної дії; мотивація до активної та безкорисливої громадської діяльності; отримання можливості на практиці впливати на соціальне середовище. Участь у проектах дає курсантам академії змогу бути безпосередніми учасниками становлення громадянського суспільства в Україні.

Проектна технологія, серед багатьох новітніх технологій, є однією з найефективніших, вона створює сприятливі умови для самореалізації особистості, дає поштовх для індивідуального та колективного пошуку, стимулює розвиток інтелектуального й творчого потенціалу курсантів, розвиває відповідальність, необхідні психологічні якості, формує соціальні вміння та сприяє набуттю навчального та життєвого досвіду. Проектна технологія також **висуває** підвищені вимоги до організаторських умінь та здібностей педагога.

За методом проектів майбутнє, бо він ґрунтується на знанні потреб, інтересів та здібностей студентської молоді, а все це разом здатне підвищити ефективність навчання.

Діалогічні методи навчання: сучасний підхід

Спілкування є важливою умовою життя людини в суспільстві та існування самого суспільства в цілому. В процесі спілкування людина з дитячих років засвоює моделі поведінки, історично вироблені способи дій (фізичних і розумових). Основною формою спілкування між людьми є діалог як складова система мовної взаємодії у житті індивіду.

Діалогічні методи в педагогічному процесі – це способи спільної діяльності викладача і студентів, побудовані на системі прийомів і правил співтворчості та гуманістичного діалогу. Основними ознаками діалогічного методу є викладення навчального матеріалу у формі бесіди-повідомлення, а також постановка проблемних запитань чи показ суперечливих фактів, явищ. Викладач створює проблемні ситуації, залучаючи студентів до формулювання проблеми та пошуку способів її розв'язування.

У процесі вивчення історичних дисциплін з метою максимально ефективної взаємодії викладача і курсанта використовуються різні діалогічні методи: *евристична бесіда*, *«мозковий штурм»*, *дискусія*, *диспут*. Методи, що містять елементи діалогу: катехізичний діалог, робота в парах змінного складу, теорія розв'язання винахідницьких завдань, рольова гра, ділова гра.

Метод евристичної бесіди – базується на постановці (переважно викладачем) і вирішенні з його допомогою курсантами проблемних запитань з метою здобуття нових знань, умінь, розвитку творчих здібностей. Метод евристичної бесіди веде до розв'язування проблеми шляхом самостійного уявлення, яке підводиться цілеспрямованими запитаннями. Питання та відповіді вказують розумовий шлях розв'язування проблеми, який викладачеві вже відомий. Курсанти самі проходять цей шлях, спираючись на запитання. Ця опора з часом усе більше й більше переходить на другий план, курсанти починають самі ставити запитання.

Метод евристичної бесіди є частково-пошуковим, тому що це сходінка, необхідний крок до справжньої, дослідницької творчості. Трьома головними умовами забезпечення успіху евристичної бесіди є: чітке визначення проблеми та її складових частин; демонстрація необхідної інформації, яка активізувала б інтерес і увагу до бесіди; ретельний добір і формулювання евристичних запитань і вибудовування їх у логічний ряд.

Катехізичний діалог передбачає формулювання курсантом теми заняття за допомогою відповідей на запитання викладача. Багато викладачів починає вивчення нового матеріалу з відомих курсантам фактів і за допомогою запитань і відповідей на них

підводить курсантів до відкриття нових понять, зв'язків, закономірностей.

Один з варіантів застосування цього методу: сильні курсанти беруть на себе обов'язки викладача, працюють з менш підготовленими до теми курсантами та між собою в такому режимі. Для того щоб розвивати всіх курсантів, можна запропонувати такі завдання: складіть такі запитання для товариша, відповідаючи на які, він зрозуміє та засвоїть навчальний матеріал; назвіть одне запитання, з відповіді на яке ви могли би дізнатися, чи правильно товариш зрозумів матеріал; як би ви пояснили цю тему, якби були викладачем?

На прикладі катехізичного діалогу пропонується практикум «Відповіді на запитання». Мета цього виду роботи: навчитися формулювати запитання і відповідати на них. Курсантам пропонуються завдання підготувати до вибраної теми запитання і свої варіанти відповідей. Форми проведення практикуму різні: група ділиться на дві команди, які по черзі задають одна одній запитання; на запитання групи відповідають один чи кілька обраних курсантів. Для аналізу запитань та відповідей можна призначити групу «експертів» із числа найерудованіших і найпідготовленіших курсантів. На заключному етапі підбиваються підсумки практикуму і робляться висновки.

Спосіб ведення діалогу, який складається із запитань до співрозмовника та розкриття помилковості його відповідей, використовував давньогрецький філософ Сократ. *Бесіда Сократа* – це спосіб створення нового для слухачів, це «виробництво ідей». Кінцевою метою сократівських діалогів та бесід було з'ясування істини. Суть такого методу полягає в тому, що курсанти відтворюють тему за допомогою відповідей викладача на запитання самих курсантів щодо теми.

Робота в парах змінного складу. Метод навчання, методикою співпраці в кожній парі якого є: виклад того, що було опрацьовано в попередніх парах; читання та обговорення наступного фрагменту тексту; формулювання запитання, заголовка, адекватних змісту опрацьованого фрагменту.

Зміст методу роботи в парах змінного складу такий: спочатку один партнер стає «викладачем», а другий –

залишається курсантом, потім – навпаки. В ході роботи у парах змінного складу кожний курсант багато разів буває в ролі «викладача». Якщо поглянути на те, як проходить рух інформації в парах, то стане зрозуміло, що до початку роботи в парах кожний курсант мав певні знання. Частину цих знань він передав партнеру і так само отримав від нього нові знання.

Метод «мозкового штурму» має основні етапи застосування:

1-й етап – формування малих груп, оптимальних за кількістю та психологічною сумісністю;

2-й етап – створення групи аналізу проблемної ситуації, формулювання початкового завдання в загальному вигляді, повідомлення всім учасникам діалогу завдання;

3-й етап – генерування ідей за правилами прямої колективної «мозкової атаки»;

4-й етап – систематизація та класифікація ідей, складання переліку груп ідей, які висловлюють загальні принципи, підходи до розв'язання творчих завдань;

5-й етап – оцінювання щодо реалізації ідей;

6-й етап – оцінювання критичних зауважень.

Ефективні результати досягаються тоді, коли всі учасники розподіляються на групи: «генерування ідей», «аналізу запропонованих ідей», «генерування контрідей».

Що стосується *ділової гри*, то її характер визначається ступенем складності, ступенем проблемності завдання, ступенем готовності учасників гри. Ділова гра складається з чотирьох етапів: *вступної теоретичної частини* у формі лекції, де курсанти ознайомлюються з особливостями гри, загальними вимогами до організації її проведення; *конструювання гри* (назва, зміст, дидактична мета, сценарій гри, загальні правила, інструкції для учасників і ведучого); *організаційної підготовки та проведення гри*; четвертий етап – *підбиття підсумків гри*, докладного її аналізу. Спільна діяльність, діалогічне спілкування є умовами проектування та реалізації ігрової діяльності учасників.

Дискусія – це метод публічного обговорення актуального, але суперечливого питання, проблеми з метою їх розв'язування.

Дидактична мета дискусії – розкрити відмінності в розумінні питання і встановити істину.

Основні етапи підготовки дискусії: вибір теми; формулювання мети; добір літератури; врахування точок зору курсантів; розробка ключових питань; підготовка слухачів; підготовка приміщення.

Найпоширенішими формами дискусії вважають: «круглий стіл», «засідання експертної групи», «форум», «симпозіум», «дебати», «судове засідання».

Диспут – публічне обговорення важливої для присутніх проблеми, яка формулюється заздалегідь. Мета диспуту – пошук істини шляхом розв'язання проблеми, розвиток творчих здібностей і вмінь.

До структурних елементів диспуту належать: колективний пошук теми диспуту і визначення орієнтовних питань, що пропонуються для обговорення; розподіл ролей для майбутнього змагання: «дослідники», «ерудити», «опоненти», «консультанти», «експерти», «оглядачі»; підготовка до диспуту, вивчення літератури; основний етап – проведення диспуту; завершальний етап.

Семинар-діалог – форма навчання починається з визначення загальної навчальної проблеми, з формулювання кожним курсантом свого запитання як парадоксу, загадки. Суть заняття в тому, щоб постійно відтворювати ситуацію «навчального незнання», в акцентуванні свого бачення проблеми. Виконання розумових експериментів у просторі образу, побудованого кожним курсантом, поглиблює парадоксальність навчальної проблеми, її «вічність». Викладач уважно слухає всі можливі варіанти її розв'язування, допомагаючи таким чином виявитися різним думкам, формам мислення.

Робота на заняттях історичних дисциплін з використанням діалогічних методів формує у курсантів мимовільний інтерес до творчості, ініціативної діяльності, допомагає перемогти страх перед власним невмінням. Теми занять поєднують у своїй структурі та змісті елементи діалогічного рівня спілкування з настановою на творчий характер роботи, який передбачає розвиток курсантів.

Лабораторний метод під час вивчення історичних дисциплін

Яке заняття найбільше подобається курсантові? Те, яке допомагає йому самореалізуватися, яке б задовольнило його пізнавальні потреби.

Лабораторний метод передбачає вивчення історії шляхом самостійного опрацювання під керівництвом викладача історичних джерел.

Розробляючи лабораторно-практичні роботи з історичних дисциплін ставимо за мету надати курсантам можливість усвідомити себе суб'єктами історичного процесу, навчити їх аналізувати й розуміти соціальну поведінку людини. Своєрідність лабораторно-практичних робіт з історії полягає в тому, що об'єктом дослідження в них виступає історичне джерело. Навчання історії виключає експеримент у буквальному розумінні, маючи справу з фіксованими в джерелах історичними фактами, тому курсанти не можуть безпосередньо впливати на об'єкт дослідження, постійно змінюючи умови, як у природничому експерименті, але вони можуть аналізувати джерела під різними кутами зору, залучати нові, щоб дійти достовірних, на їхню думку, висновків.

Лабораторно-практична робота з історії не може охопити всю багатогранність історичного розвитку, тому йдеться лише про вивчення певної події, історичної постаті, позицій певного діяча щодо події, загальних рис якогось явища тощо. Таким чином, метою лабораторно-практичних робіт з історії є не стільки дослідження навчального матеріалу за допомогою історичних джерел, скільки розвиток певних здібностей, умінь і навичок, пізнавальної активності й самостійності курсантів академії.

На етапі актуалізації знань курсанти повторюють факти, терміни та поняття з теми, яка досліджуватиметься під час лабораторно-практичної роботи.

Метою наступного етапу є надання курсантам необхідної інформації для виконання лабораторно-практичної роботи. Викладач пропонує до уваги курсантів навчальні пам'ятки. Наприклад: «Як «читати» картину?», «Аналіз портрета історичного діяча», «Схема характеристики й оцінки діяльності

історичної особи» або «Як аналізувати текст історичного джерела?».

Етап узагальнення і систематизації передбачає фіксацію результатів роботи курсантів у вигляді коротких висновків. Підбиття підсумків викладач проводить у формі узагальнювальної бесіди, під час якої розглядаються кінцеві результати дослідження.

Під час розробки лабораторно-практичних робіт з історії необхідно дотримуватися таких критеріїв добору джерел дослідження: у джерелі має бути наявний елемент новизни; наявність внутрішніх змістових суперечностей; подання певного фрагмента джерела.

Види лабораторно-практичних робіт: робота-захист досліджень творчо-пошукових груп; робота-роздум; виконання завдання після вивчення теми на занятті.

Оцінювання навчальних досягнень курсантів з історичних дисциплін

Оновлення змісту вищої освіти зумовлює зміну співвідношення в структурі набуття знань на користь формування способів пізнавальної діяльності, посилення ціннісної складової змісту навчання та нових підходів до оцінювання навчальних досягнень курсантів.

Оцінювання здійснюється у процесі повсякденного аналізу результатів навчальної роботи курсантів на заняттях і вдома, а також за результатами перевірки навчальних досягнень: усної – індивідуальне, групове та фронтальне опитування; письмової – самостійні та контрольні роботи, тестування; графічної – робота з діаграмами, графіками, схемами, мапами; практичної – виконання різних видів експериментальних досліджень і навчальних проектів.

При визначенні рівня навчальних досягнень курсантів ЛА НАУ враховуються: характеристики відповіді (правильність, логічність, обґрунтованість, цілісність); володіння розумовими операціями (вміння аналізувати, синтезувати, порівнювати, класифікувати, узагальнювати, робити висновки тощо); вміння виявляти проблеми та розв'язувати їх, формулювати гіпотези; самостійність оцінних суджень.

До інших систем оцінювання може відноситися рейтингова система, яка сприяє формуванню ключових компетентностей і створює можливості для: підвищення мотивації курсантів до самонавчання та самооцінювання; розширення можливості індивідуальної підготовки на кожному етапі навчального процесу; підвищення об'єктивності оцінювання не лише протягом навчального року, а й за весь період навчання; градації значущості балів, які отримують курсанти за виконання різних видів робіт (самостійна робота, підсумкова робота, творча робота, олімпіади, виставки, конкурси творчих робіт, науково-дослідні й художні проекти, діяльність в органах курсантського самоврядування, у соціально-корисних проектах тощо).

З метою оцінювання індивідуальних досягнень курсантів можна застосувати метод оцінювання *портфоліо*.

Портфоліо – це система оцінювання, що передбачає: формування в курсантів уміння ставити цілі, планувати та організовувати власну навчальну діяльність; накопичення різних видів робіт, які засвідчують зрушення в індивідуальному розвитку; активну участь в інтеграції кількісних і якісних оцінок; підвищення ролі самооцінки.

Таке оцінювання передбачає визначення критеріїв для включення курсантських напрацювань до портфоліо; форми подання матеріалу; спланованість оцінного процесу; елементи самооцінки з боку курсанта тощо.

Інформаційно-комунікаційні освітні технології у підготовці курсантів

Найширше використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) оголошене пріоритетом реформування освіти в США, країнах Євросоюзу та деяких інших державах світу, зокрема Україні. Така увага до ІКТ викликана тим, що вони здатні забезпечити більшу ефективність навчання та доступ до якісної освіти переважній більшості студентів нашої країни.

Переваги ІКТ ґрунтуються на кількох основних можливостях.

Мультимедійність – це доцільне поєднання в комп'ютерному навчальному засобі (презентації, програмі тощо)

текстових, графічних, аудіо- та відеоматеріалів. Мультимедійність дає змогу максимально унаочнити навчальний матеріал і наблизити навчальний процес до вимог «золотого правила дидактики», сформульованого Я. А. Коменським.

Інтерактивність – це можливість спілкуватися з комп'ютером, наявність іншої реакції програми на кожен іншу дію користувача. Інтерактивність – невід'ємна складова частина якісного навчального процесу та навчальних комп'ютерних матеріалів. Надаючи курсантам можливість вибору різних варіантів їх дій, інтерактивність є основою тестів, навчальних ігор та інших засобів пробудження їх інтересу та пізнавальної активності на заняттях з історії та культури. Презентаціям і подібним продуктам програмного забезпечення (ППЗ) інтерактивність надає нелінійної структури, яка передбачає можливість врахування різного ходу думок курсантів академії на практичному занятті та створює умови для активізації їх самостійного мислення [21, 174].

Більша автономність та активність курсантів у навчальному процесі забезпечується можливістю їх вільного доступу до альтернативних джерел інформації, які вони можуть шукати в Інтернеті. У інформаційному суспільстві викладач і підручник вже не можуть бути єдиними та непорушними джерелами істини. Життя настільки стрімко змінюється, що жодна освіта не в змозі забезпечити людину сумою необхідних і назавжди усталених знань. Тому від сучасної молоді вимагається оволодіння навичками самоосвіти, яку вона повинна продовжувати практично протягом усього свого життя. А найкращим інструментом для розвитку цих навичок нині є саме можливості ІКТ.

Інформаційно-комунікаційні та мультимедійні технології в рамках історичної освіти можна використовувати з метою: пояснення нового матеріалу; контролю знань у курсантів; організації самостійної роботи; організації пізнавального дозвілля курсантів; розвитку творчої активності, навичок роботи з програмним забезпеченням та публічного представлення результатів своєї діяльності.

Придатні для застосування на заняттях типи мультимедійних навчальних засобів: електронні підручники та

навчальні курси; навчальні фільми; презентації; таблиці, графіки, діаграми та схеми, в тому числі й «карти пам'яті» (mindmaps); навчальні ігри, вікторини; тести (можуть застосовуватися як для роботи з групою за допомогою мультимедійної дошки, так і для індивідуального тестування курсантів); інтерактивні анімовані карти й атласи; інтерактивні кросворди; конструктори занять, які об'єднують низку перелічених засобів і дають змогу викладачеві в довільній послідовності використовувати їх на практичних заняттях.

Для створення навчальних мультимедійних засобів необхідне відповідне програмне забезпечення, яке можна поділити на *основне* й *допоміжне*:

– до *основного програмного забезпечення* належать програми, призначені безпосередньо для створення певного виду мультимедійних навчальних матеріалів, наприклад, програми для створення презентацій, електронних курсів, тестів, кросвордів тощо;

– *допоміжне програмне забезпечення* призначене для підготовчих і допоміжних робіт, потреба в яких виникає при створенні чи використанні мультимедійних навчальних матеріалів.

Вибір основного програмного забезпечення визначається *типом проєктованого ППЗ* (презентація, тест тощо), а тип – навчальними цілями, з якими він розробляється. Наприклад, оперативний і всебічний контроль знань курсантів, як правило, проводиться у формі тестів із різнотипними завданнями (використовуються програми для створення та ведення тестів), проте якщо викладач прагне пробудити в курсантах додатковий інтерес, він може застосувати контроль у формі навчальної гри (створюється за допомогою програм для презентацій).

Перевірку знання імен історичних осіб, історичної термінології доцільно проводити за допомогою інтерактивних кросвордів, знання місць історичних подій – за допомогою інтерактивних карт і атласів тощо. Мультимедійні анімовані карти, на яких події відображаються поступово, в ході їх хронологічної послідовності, також є незамінним помічником при поясненні тем, пов'язаних із війнами, походами, змінами територій держав, а «карти пам'яті» – для пояснення складних

взаємозв'язків між подіями, наприклад, для характеристики основних особливостей певної доби, реформ, проведених певним діячем. Відповідно для розробки цих ППЗ теж потрібне окреме програмне забезпечення.

Основним типом мультимедійних ППЗ можна вважати *навчальні презентації*. Саме вони найбільш часто використовуються викладачами для пояснення матеріалу, бо дозволяють його добре наочно представити. Залежно від поставлених навчальних цілей і зумовленого ними способу подачі матеріалу, презентації можна поділити на *інтерактивні* та *неінтерактивні*. Перші більш виправдані, бо дозволяють викладачеві пояснювати матеріал не лінійно, прив'язано до послідовності слайдів, а більш вільно, враховуючи реакцію курсантів і залучаючи їх до активної навчальної діяльності.

Використання ІКТ у навчальному процесі дозволяє підвищити інтерес курсантів до вивчення історії та культури, покращити їх навчальні досягнення.

Льотна академія розвиває дистанційні технології як у межах заочно-дистанційної форми навчання, так і для курсантів денної форми, які навчаються за індивідуальними графіками.

Останнім часом в ЛА НАУ поширюється використання інтерактивних технологій для організації і втілення на практиці якісно нової взаємодії викладача з курсантами. Це стосується планування й організації самостійної роботи, а також ефективного й прозорого контролю за їх поточною роботою над засвоєнням навчальної дисципліни. Розроблені методики створення дистанційних курсів Історії України та Історії української культури. Першим кроком на цьому шляху стало використання інтерактивного освітнього середовища MOODLE.

Протягом останніх років дедалі ширшого застосування набувають тестові технології оцінювання навчальних досягнень студентської молоді. Це дає змогу формувати тести за всіма видами контролю, в тому числі і для контролю залишкових знань, якому в академії приділяється особлива увага як одній із важливих частин системи комплексного контролю якості освіти [39, 137].

Освітньо-виховні можливості новітніх інформаційних технологій

Комп'ютеризація навчального процесу є одним із найбільш перспективних напрямів підвищення якості викладання історичних дисциплін.

В умовах глобалізації суспільства, значної комп'ютеризації навчально-виховного процесу важливе значення має реалізація якомога більшої кількості освітньо-виховних можливостей новітніх інформаційних технологій у громадянській освіті та вихованні.

Ефективним є застосування комп'ютерних технологій у проведенні виховних заходів, конференцій, проведення нетрадиційних занять. Комп'ютерні технології відкривають перед викладачами та курсантами набагато більше можливостей, ніж традиційні засоби навчання.

Інтернет-технології допомагають учасникам навчально-виховного процесу, передусім, глибшому вивченню відповідного матеріалу з теми. Використання у навчальній діяльності можливостей мережі Інтернет дозволяє навчити курсантів самостійно знаходити необхідну для них інформацію, виділяти головну інформацію від другорядної, узагальнювати та співставляти факти. Водночас, робота з Інтернет під керівництвом педагога як метод самоосвіти привчає вихованців до самостійності, відповідальності за результати своєї роботи, ретельного опрацювання самостійно здобутої інформації.

Сьогодні суспільство ставить перед усіма навчальними закладами, а відтак викладачами та курсантами ЛА НАУ як рівноцінними учасниками навчально-виховного процесу, такі вимоги:

- вміння орієнтуватися в різноманітних життєвих ситуаціях та самостійно здобувати отримані знання;
- вміння самостійно мислити, знаходити оптимальні шляхи для вирішення різноманітних проблем;
- здатність постійно створювати нові ідеї та вміння творчо та нестандартно мислити;
- вміння працювати з інформацією: збирати необхідні факти, аналізувати їх, робити необхідні узагальнення, зіставлення з аналогічними або альтернативними варіантами

вирішення, встановлювати статистичні та логічні закономірності, робити аргументовані висновки, застосовувати отриманий досвід для виявлення і вирішення нових проблем;

– здатність бути комунікабельними та активними у різних соціальних групах.

При традиційному підході до викладання історичних дисциплін важко виховати особистість, яка б відповідала усім вказаним вимогам. Тому комп'ютерні технології якраз і покликані сформувати у курсантів ціннісне ставлення до громадянського суспільства, демократії, почуття патріотизму.

У навчально-виховній діяльності викладача та курсанта важливим є використання навчальних та пізнавальних можливостей соціальних мереж, блогів, форумів. Застосування названих технологій у викладанні предметів громадянознавчого циклу, проведенні відповідних тематичних виховних заходів сприяє розвитку у курсантів пізнавального інтересу до цієї галузі знань, комунікативної та міжпредметної компетентності, виховує активну громадянську позицію, причетність до побудови в Україні демократичного громадянського суспільства. Крім того, курсанти охоче беруть участь у навчальних проєктах із застосуванням новітніх комп'ютерних технологій.

Мультимедійні проєкти сприяють кращому засвоєнню навчального матеріалу. Курсантові набагато цікавіше і зручніше сприймати інформацію саме у формі мультимедійних презентацій, а не у вигляді застарілих монотонних таблиць. Застосування кольору, комп'ютерної графіки, звуку дозволяє відтворювати реальні обставини дійсності.

Можливості новітніх інформаційних технологій у громадянській освіті:

– Комп'ютерне навчання. Ця технологія передбачає навчання історичним предметам за допомогою спеціальних навчальних комп'ютерних програм.

– Вивчення за допомогою комп'ютера нового матеріалу та його використання для передачі знань. Ця технологія передбачає самостійну роботу курсанта із залученням інноваційних навчальних засобів, при цьому характер навчальної діяльності не регламентується. Поряд з

комп'ютером можуть використовуватися і традиційні навчальні засоби – підручники, а також аудіо- та відеозаписи. При цьому передача знань курсантам може відбуватися і без участі викладача. Це дозволяє курсантам самостійно опрацювати матеріал, а відтак привчає їх до незалежності у власних судженнях.

Оскільки вивчення нового матеріалу вимагає значних розумових зусиль, то викладач може доволі успішно використовувати технології, пов'язані з роботою в Інтернет. Це, зокрема, пошук інформації, участь у віртуальних конференціях за допомогою популярних соціальних мереж «Facebook», «YouTube», підготовки мультимедійних презентацій з використанням Інтернет-технологій.

– Оцінювання знань за допомогою комп'ютера. Воно може бути як самостійною навчальною технологією, так і елементом інших інтерактивних навчальних технологій. При цьому можуть використовуватися тести, фронтальні методи контролю знань, самостійні роботи та творчі проекти.

Зворотній зв'язок між користувачем та засобами новітніх інформаційних технологій дозволяє повніше та глибше охопити навчальний матеріал відповідних тем.

Відомо також, що процес сприйняття, осмислення та запам'ятовування навчального матеріалу залежить від якості його викладу. Тому якісне та доречне унаочнення навчального матеріалу за допомогою інформаційних технологій дозволяє істотно підвищити засвоєння навчального матеріалу з історичних дисциплін. Проте, слід пам'ятати, що надмірне використання ілюстративної наочності без гармонійного поєднання із навчальним змістом може призвести до зворотного ефекту – поверхневого вивчення навчального матеріалу. Тому курсантів слід навчити визначати пріоритети та сприяти поглибленню знань з питань, які є найбільш важливими у підготовці до заняття.

Аби уникнути надмірної поверховості під час вивчення історичних дисциплін також слід активніше застосовувати метод проектів. В його основі лежить розвиток пізнавальних, творчих навичок курсантів, уміння самостійно конструювати свої знання, орієнтуватися в інформаційному просторі, що

швидко змінюється та динамічно розвивається, вміння критично мислити.

Цей метод дозволяє виховувати курсантів як засобами навчального предмету, так і засобами позааудиторної та міжпредметної діяльності, дозволяє розвинути творчі здібності та навички прояву активної громадянської позиції. В основі цього методу лежить розвиток пізнавальних навичок курсантів, які можуть і вміють проектувати свої знання. Він розвиває уміння орієнтуватися в інформаційному просторі, що постійно розширюється, вдосконалює критичне мислення, організаційну культуру, комунікативні вміння самоорганізації. Метод проектів орієнтований на самостійну діяльність курсантів, яку вони виконують в межах певного часового проміжку.

Пріоритетним педагогічним завданням у процесі навчання і виховання є озброєння курсантів цілісною культурою організації своєї діяльності, розвиток у них здатності до генерації ідей, їх аналізу, самостійного прийняття рішень, формування власної думки, своєї життєвої позиції, толерантності під час колективного ухвалення рішень та виконання завдань.

Використання динамічного гіпертексту під час вивчення історичних дисциплін дає можливість провести контроль та корекцію знань і вибрати оптимальний рівень вивчення навчального матеріалу. Ця технологія є надзвичайно корисною в освітньому процесі, оскільки дозволяє адаптувати останній до індивідуальних рівнів компетенції курсантів у різних темах, що вивчаються в рамках предмету.

Мультимедійні технології дають можливість ефективно використовувати текст, графіку, відео в інтерактивному режимі. Комплексне використання названих технологій дозволяє суттєво підвищити якість викладання історичних дисциплін, враховуючи ще й те, що мультимедійні програми – досить наукомісткий продукт і для їх розробки необхідні зусилля педагогів, психологів, програмістів, художників, звукооператорів та ін. Мультимедійні технології мають суттєві переваги перед паперовою книгою, оскільки під час їх використання виникає навчальне середовище з яскравим наочним представленням потрібної інформації. Будь-який

електронний посібник можна доповнити новими навчальними схемами, матеріалами, що дозволяє вибрати найоптимальнішу модель та рівень навчання.

Педагогові, що впроваджує у свою діяльність новітні інформаційні технології, слід пам'ятати, що та чи інша інтерактивна технологія, яка вводиться в освітню діяльність, стає невід'ємною частиною навчально-виховного процесу. Через деякий час, навіть тоді, коли ця технологія стає звичною та доступною, вона здатна відкривати нові можливості, які можуть покращити навчально-виховну діяльність курсантів та викладачів.

Нарешті, існує ще одна позитивна сторона використання новітніх інформаційних технологій в освіті та вихованні. Мова йде про зміну ролі викладача в освітньому процесі. Викладач перестає бути єдиним джерелом знання і стає керівником та помічником курсантів. Їм надається можливість самостійно шукати потрібні знання у світі, що швидко змінюється. Використання комп'ютерних технологій також уможливило самостійну та незалежну навчальну діяльність курсанта, дозволяє корегувати навчальні графіки, програми та методики викладання. З'являються нові інструменти та ресурси, доступні педагогам.

Проте, поряд з позитивними сторонами використання інформаційних технологій у вивченні історичних дисциплін, існують і певні труднощі, серед них – недостатність розроблених методик використання сучасних інформаційних технологій, інтегрованих у навчальний процес.

Важливою є розробка та впровадження у навчальний процес розвиваючих освітніх програм, які значною мірою полегшуватимуть вивчення студентами складних, часом суперечливих питань, які розглядаються на заняттях та сприятимуть кращому розумінню суспільно-політичних процесів, актуальних проблем суспільного життя, водночас, полегшуючи їх адаптацію до життя в інформаційному суспільстві.

Під час проведення занять з використанням новітніх інформаційних технологій викладач повинен уміти заздалегідь моделювати ситуації взаємодії з групою за допомогою засобів,

схем діяльності студентів, відповідно до змісту і мети заняття. Під час такого заняття визначальною є діяльність студентів, а головною функцією педагогічного співробітництва між викладачем та студентами стає створення комунікативних умов на занятті, чи під час виховного заходу, коли викладач своїми висловлюваннями і діями бере участь у створенні «критичних ситуацій», що підводять вихованців до аналізу й розуміння змісту навчального матеріалу. Викладач також керує взаємодією студентів, які представляють різні позиції й пізнавальні можливості.

Використання новітніх інформаційних технологій в освіті та вихованні здатне радикально змінити існуючу модель навчання. Завдяки активному впровадженню інноваційних методик та технологій стає можливим застосовувати особистісно орієнтований підхід, скеровувати весь процес навчання на кожного окремого студента. Навчаючи основним цінностям та принципам функціонування громадянського суспільства, викладачі цим не просто готують своїх вихованців до життя у нових умовах, але й забезпечують сталість та демократичний розвиток суспільства.

Використання аудіовізуальних та мультимедійних засобів на заняттях історії та культури України

Інтеграція інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) із традиційними методами викладання історії відкриває нові можливості для учасників навчально-виховного процесу: для викладача полегшує процес надання інформації, у свою чергу для студента – її засвоєння.

Технології мультимедіа забезпечують оптимальне поєднання зображення, звуку, анімації та відео, а їхнє комбінування із гіпертекстом забезпечує безперешкодну навігацію між різними типами даних. У традиційному навчанні роль викладача полягала в передаванні інформації студенту. На сучасних заняттях з використанням ІКТ педагог створює умови (мету, інформацію, ресурси, методику), які дозволять студентові здобувати знання.

Викладання вітчизняної історії та культури вимагає від педагога творчого підходу, особливо у виборі методичних

прийомів і засобів, наочного матеріалу та використання аудіовізуальних засобів. При цьому одним із найвагоміших пріоритетів стає розвиток творчого і критичного мислення курсантів, орієнтування не стільки на знання, скільки на засвоєння ними досвіду самостійної роботи. Очевидно, що одним із засобів розвитку особистості курсанта в цьому напрямку, а також активізації пізнавальної мотивації на заняттях історії є навчально-дослідницька діяльність, яка має включати в себе постановку творчих, дослідницьких завдань і наукове, поетапне їх розв'язання. Формування дослідницьких вмінь на заняттях історії можливе в процесі поєднання інтерактивних, аудіовізуальних і мультимедійних технологій.

Головна мета даної інновації полягає у: створенні цілісної взаємодії курсанта та викладача; розвитку особистості та різноманітних форм мислення кожного курсанта; розв'язанні проблемних завдань; вмінні самостійно осмислювати певні історичні події без звернення до підручника; формуванні навичок роботи висновки і застосовувати свої знання на практиці.

Під час використання аудіовізуальних та мультимедійних засобів викладач повинен орієнтуватися на особистість курсанта, на можливість кожного з них окремо зрозуміти, осмислити і пояснити певну проблему, яка висувається викладачем за допомогою відеофільму, аудіозапису чи історичного документу. Досить ефективним є застосування різних форм організації навчання, починаючи від колективної роботи, роботи в парах і групах до індивідуального навчання. Це дає викладачеві змогу диференціювати проблеми за рівнем розвитку курсантів. Інтерактивні технології створюють комфортні умови навчання, за яких кожен курсант відчуває успішність та інтелектуальну спроможність.

Впровадження інтерактивної початкової діяльності ставить перед викладачем завдання: враховувати індивідуальні особливості кожного курсанта; формувати комунікативні вміння курсантів, рефлексивні компоненти навчальної діяльності: планування, аналіз, контроль, оцінювання; стимулювати моральні переживання взаємного навчання.

Використання аудіовізуальних та мультимедійних засобів на заняттях різних типів – таких як лекція, практичне заняття і особливо на нестандартних заняттях (інтегроване, рольова гра, тощо) і виховних заходах дають змогу викладачеві більш повно враховувати особливості, інтереси, нахили та здібності кожного курсанта. Безумовно в кожному нестандартному занятті є елементи традиційних занять – сприймання нового матеріалу, його засвоєння, осмислення, узагальнення, але в незвичайних формах.

Демонстрування відеоматеріалів викликає інтерес курсантів, у процесі їх перегляду виникає досить стійка мимовільна увага, що зумовлена яскравістю, динамічністю, розмірами, контрастністю зображення, звуковим супроводом тощо. Саме цим пояснюється міцне запам'ятовування курсантами окремих, найяскравіших, емоційно насичених кадрів.

Необхідність формування дослідницьких умінь курсантів актуалізує проблему достовірності і фактичної основи відео-аудіо-фотоматеріалу. У художніх фільмах часто можна побачити неточну реконструкцію побутових деталей, конкретних подій епохи тощо. Для занять доцільно використовувати різні види відеоматеріалу: відеопояснення (розповідь), відеоілюстрація, відеопідтвердження, відеотест тощо.

Відібраний навчальний відеоматеріал обов'язково має бути поділений на невеликі фрагменти, які розташовані в логічній послідовності. Крім нової навчальної інформації, кожен відео-фрагмент має також завдання, яке необхідно виконати після отримання інформації (це може бути запитання, завдання тощо). Слід пам'ятати, що за умов переобтяження заняття аудіовізуальними засобами (чисельним демонструванням, прослуховуванням, застосуванням різноманітної техніки) втрачається навчальний зміст заняття.

Необхідність використання аудіовізуальних та мультимедійних засобів на заняттях історії та культури України є очевидною.

Способи використання ІКТ

Використання комп'ютера на занятті під час фронтальної і групової роботи

Зазвичай об'єднання курсантів на занятті в групи використовується під час самостійних робіт, у тому числі тих, які мають творчий характер.

Групова форма проведення занять має багато переваг над фронтальною та індивідуальною формами, зокрема це – психологічний аспект. Працюючи в групах, курсанти залучаються до колективної творчої діяльності, що сприяє осмисленому спілкуванню і взаємодії, розподілу праці між членами групи; здійснюється взаємонавчання і взаємоконтроль.

Використання окремих типів файлів (зображення, відео, аудіо)

На заняттях можна використовувати світлини, отримані з історичних веб-сайтів, матеріали краєзнавчого характеру, підготовлені як викладачем, так і курсантами. Значний інтерес викликає пошук і добір світлин пам'яток історії та культури рідного краю.

Особливу увагу серед інформаційних технологій слід приділити мультимедіа, оскільки вони є сукупністю комп'ютерних технологій, у яких одночасно використовується кілька інформаційних середовищ – графіка, текст, аудіо, відео, фотографія, звукові ефекти та високоякісний звуковий супровід. Застосовуючи такі технології, урізноманітнюються форми подання інформації, підвищується ефективність сприйняття курсантами інформації (зорової і слухової).

Застосування комп'ютерної техніки як засобу для пошуку історичної інформації

Названий напрям використання інформаційних технологій дає можливість самонавчання курсантів. Відвідуючи освітні портали, сайти науково-популярних журналів, Міністерства освіти і науки України, можна знайти багато додаткової навчальної інформації, демонстраційних матеріалів, дізнатися про конкурси, у яких курсанти можуть взяти участь.

Засіб перевірки та контролю знань, умінь і навичок курсантів

Можливості інформаційних технологій є зручними для оцінювання якості знань курсантів. Із цією метою можна

використовувати спеціальні програми для тестування, такі як, наприклад, контрольно-діагностична система Test-W.

У такому випадку викладач може створити будь-яку кількість завдань у встановлених полях програми, створити відповіді та позначити одну чи більше правильних, установити час для виконання тесту й отримати результат за 10-бальною системою після його виконання. Є лише обмеження в кількості відповідей (їх може бути не більше 5), а також у їхньому об'ємі, але в цій програмі як варіант відповіді можна використовувати зображення, звукові та відеофайли.

Форми роботи з аудіовізуальними і мультимедійними засобами

Документальні матеріали мають бути розподілені за темами, для кожного заняття потрібно вибирати окремі їх фрагменти. Кожен документальний фільм має автора зі своїми власними поглядами, тому викладачеві слід добирати такий відеоматеріал, який дасть змогу курсантам самостійно робити висновки. Більшість документальних фільмів побудовані на архівних матеріалах, інтерв'ю сучасників та учасників подій і може розглядатися як відеоматеріали, які дають змогу наблизитися до розв'язання завдання формування дослідницьких навичок курсантів. Однак супроводжуючі ці фільми коректні, вивірені коментарі містять, як правило, готові оцінюючі твердження і висновки, які не дають курсантам змоги повністю побудувати власні висновки і виступити в якості самостійних дослідників минулого. Тому переглядаючи певний відеоматеріал, курсант може перевірити його за історичними документами, архівними дослідженнями і зробити висновок самостійно.

Художні фільми є одним із найяскравіших засобів навчання, але тривалість художнього фільму не дає змоги викладачеві показати його повністю на занятті та в цьому немає потреби. Доцільніше зробити окремі відео-фрагменти з фільму, які яскраво відображають тему чи подію.

Використання відеоматеріалів – необхідний і досить цікавий спосіб викладу нового навчального матеріалу. Використання аудіоматеріалів найефективніше під час вивчення тем з культури. Наприклад, музика певної епохи. Аудіоматеріал

не повинен заважати викладачеві та курсантам, не бути «фоном» заняття, а навпаки, повинен доповнювати навчальний процес.

Особливою актуальності у галузі освіти набувають проблеми розробки і впровадження комп'ютерно-інформаційних, зокрема, мультимедійних технологій навчання. Мультимедійні програми можуть забезпечити принципово нову якість: обмін інформацією між курсантом і технічною системою проходить у діалогічній формі, сама комп'ютерна технологія створює нові можливості щодо організації паралельного навчання і контролю знань, надає реальну змогу практичного впровадження індивідуалізованого навчання. Форми практичного використання мультимедійних програм – найрізноманітніші. Мультимедійні матеріали можуть використовуватися перед вивченням навчального матеріалу як вступ до теми (зорова, слухова або зорово-слухова опора для здійснення пошукової діяльності, подальшого засвоєння студентами знань), як матеріал для самостійного опрацювання навчальної інформації, як засіб контролю та самоконтролю якості і повноти знань курсантів тощо.

Комп'ютер можна використовувати під час залікових та підсумкових атестацій за наявністю навчальних програм-тестів. Одним із способів вимірювання рівня навчальних досягнень курсантів є тестовий контроль, який відрізняється від традиційного меншою суб'єктивністю оцінювання, меншою трудомісткістю виконання і більшим зіставленням результатів. Тестування слід використовувати не лише як інструмент контролю, а й як засіб засвоєння нової інформації і формування інтелектуальних умінь. Ефективнішими тести будуть за умови їх системного використання (за темами чи розділами). Це дає змогу діагностувати цілі навчання, рівень засвоєння знань, ступені абстракції і ступень усвідомлення знань.

Поряд зі звичайними тестами розроблена система відеотестів, які викликають у курсантів більшу зацікавленість. За своїм змістом відеотест може охоплювати як усі вивчені питання, так і окрему частину їх відповідно до мети перевірки.

Використання аудіовізуальних засобів на заняттях історії буде ефективнішим, якщо викладач додасть роботу з історичним

текстом. Ця технологія являє собою модель навчання історії, побудовану на дослідженні текстів із подальшим творчим використанням їх курсантами і розвитку творчого та історичного мислення. Учасники навчального процесу – курсант та викладач – виступають на рівних. А навчання – їхня спільна діяльність, результатом якої є створення курсантами власної версії історичної події. Навчання за цією технологією складається із завершених циклів-тем. Кожній темі відповідає комплекс проблем, які курсанти вирішують під час її вивчення. Застосування аудіовізуальних засобів при цьому просто необхідне. Курсанти, ознайомившись із текстом і відеоматеріалом, обговорюють їх, інтерпретують у власному розумінні, роблять певні висновки. Безумовно, повністю відмовлятися від підручника не доцільно, тому що не кожному тему можна вивчити за хрестоматійними та архівними текстами. Крім того, навчання без підручника має свої негативні сторони, серед яких фрагментарність знань і неможливість ознайомлення з текстами кожної теми.

Використання аудіовізуальних засобів та мультимедійних засобів – необхідна ланка у роботі викладача. Арсенал дидактичних можливостей аудіовізуальних та мультимедійних засобів навчання значний. Його можна визначити так: урізноманітнення форм подання інформації та навчальних завдань; забезпечення зворотного зв'язку, широкі можливості діалогізації навчального процесу; широка індивідуалізація процесу навчання, розширення поля самостійності; широке застосування ігрових прийомів; активізація навчальної роботи курсантів, посилення їх ролі як суб'єкта навчальної діяльності; посилення мотивації навчання.

Слід зазначити, що найефективніше формування дослідницьких умінь курсантів на занятті передбачає, крім дотримання загальних вимог щодо використання аудіовізуальних засобів у процесі навчання, також дотримання додаткових вимог: використання і сполучення завдань трьох типів – репродуктивного, продуктивно-пізнавального і проблемного; врахування рівня підготовки курсантів до сприйняття аудіо, відеоматеріалів під час винесення тих чи інших питань на обговорення.

Важливо також знайомити курсантів з текстами хрестоматій чи підручника після закінчення роботи з аудіовізуальними засобами. Побудована таким чином робота сприяє розвитку компетенції, дає змогу сформувати у курсантів наступні дослідницькі вміння та навички: робота з аудіовізуальними засобами, як зі специфічним історичним джерелом; спостереження та аналіз історичних подій; формування гіпотези; використання здобутих знань на практиці і в галузі інших споріднених з історією предметів.

Комбінуючи методи інформаційно-комунікаційних технологій із класичними методами навчання, можна ефективно й водночас у доступній формі опрацювати на занятті складний та об'ємний матеріал, зробити його для курсантів цікавим і незабутнім.

Застосування комп'ютерних технологій сприяє підвищенню рівня самоосвіти, мотивації навчальної діяльності і створює абсолютно нові перспективи для творчості, отримання й закріплення професійних навичок і відповідає соціальному замовленню, яке держава пред'являє до вищих навчальних закладів.

Отже, навчальний процес, який здійснює кафедра професійної педагогіки та соціально-гуманітарних наук Льотної академії НАУ організований із урахуванням можливостей сучасних інноваційних технологій навчання та орієнтується на формування освіченої, гармонійно розвиненої особистості, здатної до постійного оновлення наукових знань, професійної мобільності та швидкої адаптації до змін у соціально-культурній сфері.

Викладання історичних дисциплін в льотної академії спрямоване на: формування освіченої творчої особистості, під якою розуміється людина, що має свою позицію, власне яскраво виражене свідоме ставлення до життя; забезпечення умов для оволодіння молоддю знаннями про основний зміст вітчизняної історії та культури; сприяння усвідомленню курсантами і студентами власної національної ідентичності, зокрема етнічної, громадської, соціальної, політичної, економічної тощо; розвиток здатності до самопізнання і самореалізації як людини сучасного світу та соціально компетентного, конкурентоспроможного

громадянина Української Держави; розвиток історичної свідомості та історичного мислення; створення умов для формування соціальної активності, громадської відповідальності, моральності.

Сучасна вища школа потребує широкого впровадження у практику різних моделей активного навчання: від проблемного викладу навчального матеріалу викладачем і розв'язання проблемних завдань до самостійної пошуково-дослідницької роботи студентів.

Критерієм оцінки навчальної діяльності курсантів/студентів сьогодні є не стільки обсяг матеріалу, що залишився в пам'яті, скільки вміння його аналізувати, узагальнювати, активно використовувати в нестандартній (позанавчальній) ситуації, уміння самостійно здобувати знання, вести наукову діяльність. А головне – поняття «творча особистість» передбачає набуття курсантом/студентом вмінь самостійно обирати свої дії, усвідомлення відповідальності перед собою і суспільством.

Узагальнюючи, можемо за допомогою кількох понять сформулювати *основні вимоги сучасного суспільства до вивчення історичних дисциплін*: національна ідентичність; патріотизм; історичний аналіз; активність; особисте ставлення; толерантність.

Список використаних джерел

1. Десять глибоких цитат Михайла Грушевського про Україну й українців. URL: <http://ridna.ua/2016/09/10-hlybokyh-tsytat-myhajla-hrushevskoho-pro-ukrajinu-j-ukrajintsiv/> (дата звернення: 10.06.2018).
2. Декларація прав людини. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 10.06.2018).
3. Закон України «Про освіту». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38–39, Ст. 380. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 01.06.2018).
4. Закон України «Про вищу освіту». *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37–38. Ст. 2004. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 01.06.2018).
5. Кіосакі Роберт, Лечтер Шерон. Багатий тато, бідний тато / пер. з англ. Н. Шевченко-Гербіш. К.: Светлая звезда, 2007. 256 с.
6. Курилів В. Методика викладання історії: навч. посіб. Львів; Торонто: Світ, 2003. 248 с.
7. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. К.: Шкільний світ, 2001. 24 с.
8. Педагогічна Конституція Європи URL: <http://www.arpue.npu.edu.ua/uk/holovn/19-novyny/123-prezentatsiia-pedahohichnoi-konstytutsii-yevropy> (дата звернення: 22.01.2018).
9. Проект Концепції розвитку освіти на період 2015–2025 років. URL: <http://old.mon.gov.ua/ua/pr-viddil/1312/1390288033/1414672797/> (дата звернення: 10.06.2018).
10. Романько І. І. Авіація в історії нашого краю. Частина І. Авіатори Кіровоградщини в період Другої світової війни. Довідник. Кіровоград: Вид-во КЛА НАУ, 2016. 304 с.
11. Романько І. І. Акмеологічна модель навчання курсантів льотної академії як засіб формування успішної особистості. *Актуальні питання освіти і науки*: збір. наук.

Статей; матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф. Харків, 2016. С. 391–395.

12. Романько І. І. Ближче до Норвегії, разом з Норвегією. Клуб українсько-норвезького партнерства: альбом-довідник. Кіровоград: Вид-во КЛА НАУ, 2015. 21 с.

13. Романько І. І. Великий син великого народу: альбом-довідник. Кіровоград: Вид-во КЛА НАУ, 2014. 17 с.

14. Романько І. І. Визначення функцій, мети та змісту історичної освіти: соціокультурні чи особистісно орієнтовані засади вибору? *Профессиональная подготовка авиационных специалистов в свете современных требований: материалы международной научно-практической конференции*. Кіровоград: ГЛАУ, 2006. С. 218–220.

15. Романько І. І. Визначні авіатори Кіровоградщини – Герої Другої світової війни: альбом-довідник. Кіровоград: Вид-во КЛА НАУ, 2014. 50 с.

16. Романько І. І. Використання краєзнавчих матеріалів у процесі викладання історії України в КЛА НАУ. *Управління високошвидкісними руховими об'єктами та професійна підготовка операторів складних систем: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції 26–27 листопада 2015 р. Кіровоград. Вид-во КЛА НАУ, 2015. С. 248–250.*

17. Романько І. І. Виховання громадянина-патріота засобами краєзнавства. *Між Бугом і Дніпром. Науково-краєзнавчий вісник*. Кропивницький: Центрально-Українське вид-во, 2016. Випуск VI. С. 94–105.

18. Романько І. І. Громадянське виховання майбутніх операторів складних систем як умова підготовки фахівців для цивільної авіації України. *Управління високошвидкісними руховими об'єктами та професійна підготовка операторів складних систем: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції 26–27 листопада 2015 р. Кіровоград: Вид-во КЛА НАУ, 2015. С. 251–254.*

19. Романько І. І. Декоративно-ужиткове мистецтво. На матеріалах музейної експозиції краєзнавства в Кіровоградській льотній академії НАУ. Кіровоград: Вид-во КЛА НАУ, 2015. 184 с.

20. Романько І. І. Дискусія як засіб формування критичного мислення курсантів на заняттях історії України.

Управління високошвидкісними руховими об'єктами та професійна підготовка операторів складних систем: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції 27–28 листопада 2014 р. Кіровоград: Вид-во КЛА НАУ, 2014. С. 158–160.

21. Романько І. І. Інформаційно-комунікаційні освітні технології у підготовці операторів складних систем. *Сучасні інформаційні технології в управлінні та професійній підготовці операторів складних систем*: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції 15–16 листопада 2012 р. Кіровоград: КЛА НАУ, 2012. С. 174–175.

22. Романько І. І. Історична пам'ять і традиція у становленні та розвитку національної свідомості *Професійна підготовка авіаційних спеціалістів в світлі сучасних вимог*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Кіровоград: ГЛАУ, 2006. С. 220–222.

23. Романько І. І. Історія рідного краю. На матеріалах музейної експозиції краєзнавства в Кіровоградській льотній академії НАУ: довідник. Кіровоград: КЛА НАУ, 2015. 228 с.

24. Романько І. І. Кабінет історичного краєзнавства. Кіровоград: ДЛАУ, 2011. 48 с.

25. Романько І. І. Кіровоградська льотна академія НАУ – учасник норвезько-українського університетського альянсу партнерів проекту «Україна – Норвегія»: навчально-методичний посібник. Кропивницький: КЛА НАУ, 2017. 48 с.

26. Романько І. І. Козак Мамай: історична дійсність чи легенда? Кіровоград: Вид-во КЛА НАУ, 2015. 24 с.

27. Романько І. І. Методичні рекомендації з організації самостійної навчально-пізнавальної та науково-дослідної роботи. Для курсантів та слухачів КЛА НАУ. Кіровоград: КЛА НАУ, 2016. 202 с.

28. Романько І. І. Музейна експозиція в Кіровоградській льотній академії як об'єкт краєзнавчо-освітньої діяльності. *Між Бугом і Дніпром. Науково-краєзнавчий вісник Центральної України*. Кропивницький: Центрально-Українське вид-во, 2016. Випуск V. С. 195–205.

29. Романько І. І. Музей живої історії як осередок виховання громадянина-патріота. *Історико-культурна*

спадщина: збереження, доступ, використання: збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 23–24 листопада 2017 року. Київ: Національний авіаційний університет, 2017. С. 174–177.

30. Романько І. І. Музей у вищому навчальному закладі як осередок збереження та популяризації культурної спадщини краю (з досвіду Льотної академії НАУ). *Наукові записки. Серія: Історичні науки*. Кропивницький: ЦДПУ імені В. Винниченка, 2018. Випуск 23. С. 117–126.

31. Романько І. І. Організація міжнародного співробітництва як напряму позааудиторної діяльності в КЛА НАУ з метою підвищення ефективності громадянської соціалізації курсантів. *Управління високошвидкісними рухомими об'єктами та професійна підготовка операторів складних систем:* матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції 24–25 листопада 2016 року. Кропивницький: Вид-во КЛА НАУ, 2016. С. 248–250.

32. Романько І. І. Організація науково-дослідницької діяльності як засіб формування ключових компетентностей операторів складних систем у процесі вивчення історії. *Управління високошвидкісними руховими об'єктами та професійна підготовка операторів складних систем:* матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції 27–28 листопада 2013 р. Кіровоград: Вид-во КЛА НАУ, 2013. С. 123–125.

33. Романько І. І. Основні напрями модернізації національної освіти в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів. *Фундаментальна підготовка фахівців у природничо-математичній, технічній, агротехнологічній та економічній галузях:* матер. Всеукраїнської наук.-практ. конф. з міжнар. участю, (Мелітополь, 11–13 вересня 2017р.). Мелітополь: ТОВ «Колор Принт», 2017. С. 137–140.

34. Романько І. І. Розвиток громадянських компетентностей операторів складних систем у процесі вивчення історичних дисциплін. *Управління високошвидкісними рухомими об'єктами та професійна підготовка операторів складних систем:* матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кропивницький, 23–24 листопада 2017 року. Кропивницький: Вид-во КЛА НАУ, 2017. С. 262–265.

35. Романько І. І. Розвиток критичного мислення в контексті компетентісно орієнтованого навчання операторів складних систем. *Управління високошвидкісними руховими об'єктами та професійна підготовка операторів складних систем*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції 27–28 листопада 2013 р. Кіровоград: Вид-во КЛА НАУ, 2013. С. 126–129.

36. Романько І. І. Роль патріотичного виховання в професійній підготовці операторів складних систем. Сучасні інформаційні технології в управлінні та професійній підготовці операторів складних систем: матеріали VI міжнародної науково-практичної конференції 27–28 жовтня 2011 року. Кіровоград: Вид-во ДЛАУ, 2011. С.126–128.

37. Романько І. І. Роль проблемно-політологічного навчання у формуванні соціально адаптованої особистості (із досвіду КЛА НАУ). *Актуальні проблеми сучасної соціології, соціальної роботи та професійної підготовки фахівців*: матеріали доповідей і повідомлень Міжнародної наук.-практ. конфер. Ужгород: УНУ, 2016. С. 160–162.

38. Романько І. І. Синергетичний підхід до викладання історичних дисциплін в КЛА НАУ. *Управління високошвидкісними руховими об'єктами та професійна підготовка операторів складних систем*: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції. Кропивницький: Вид-во КЛА НАУ 2016. С. 251–253.

39. Романько І. І. Удосконалення соціально-гуманітарної підготовки студентів у контексті євроінтеграції: міжнародний та вітчизняний досвід. *Науковий вісник Львівської академії. Серія: Педагогічні науки*: зб. наук. пр. [редкол.: Т.С. Плачинда (голов.ред.) та ін.]. Кропивницький: КЛА НАУ, 2017. Вип. 1. С. 133–140.

40. Романько І. І. Україна – Норвегія: від спільного минулого у спільне майбуття. Київ: Гнозис, 2016. 368 с.

41. Романько І. І. Україна більше за життя: загиблі воїни-земляки – учасники антитерористичної операції (на матеріалах музейної експозиції КЛА НАУ): альбом-довідник. Кіровоград: КЛА НАУ, 2015. 144 с.

42. Романько І. І. Формування інформаційно-комунікативної компетентності операторів складних систем

засобами історичної освіти. *Управління високошвидкісними руховими об'єктами та професійна підготовка операторів складних систем*: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції 27–28 листопада 2014 р. Кіровоград: Вид-во КЛА НАУ, 2014. С. 156–157.

43. Романько І. І. Формування соціальної компетентності операторів складних систем через дієве партнерство викладача та курсантів. *Управління високошвидкісними руховими об'єктами та професійна підготовка операторів складних систем*: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції 26–27 листопада 2015 р. Кіровоград: Вид-во КЛА НАУ, 2015. С. 255–258.

44. Романько І. І. Щоб Україна вся біля серця була: Музей краєзнавства в Кіровоградській льотній академії НАУ. *Між Бугом і Дніпром. Науково-краєзнавчий вісник Центральної України*. Кіровоград: Центрально-Українське видавництво, 2015. Випуск IV. С. 349–351.

45. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. Київ: А.П.Н., 2003. 68 с.

46. Указ Президента України «Про Національну доктрину розвитку освіти» (Указ N 347/2002 від 17 квітня 2002 року). URI: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/347/2002> (дата звернення: 09.06.2017).

47. Указ Президента України «Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки» (Указ № 580/2015 від 13.10.2015 р.). URI: www.president.gov.ua/documents/5802015-19494 (дата звернення: 02.06.2018).

48. Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства і освіти в галузі прав людини. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/council-of-europe-charter-on-education-for-democratic-citizenship-and-human-rights-education> (дата звернення: 10.06.2018).

ВИСНОВКИ

Сучасні проблеми професійної підготовки фахівців, зокрема авіаційної галузі, зумовлені, перш за все, людським чинником – унікальною складною проблемою, що фокусує соціально-політичні, морально-психологічні, економічні, медико-біологічні, морально-правові та інші аспекти науково-технічної революції. Комплексний характер проблем людського чинника мотивує доцільність пошуку шляхів модернізації професійної підготовки сучасного фахівця.

Зважаючи на специфіку професійної діяльності авіаторів, зокрема розширення масштабів міжнародної взаємодії, вагомим значення набувають комунікабельність і толерантність, уміння знаходити спільну мову з партнером по комунікації та оцінювати ситуацію з позиції іншої людини, запобігати виникненню конфліктних ситуацій та залагоджувати їх, повага до співрозмовника, прагнення до співробітництва, взаємодії та взаєморозуміння. Важливим є при виконанні професійних обов'язків, сприймати і розуміти системи цінностей та світосприйняття представників інших країн і національностей, спілкуватися з громадянами інших національностей на засадах толерантності й взаємоповаги. У цьому контексті саме дисципліни гуманітарного циклу допоможуть сформулювати у майбутніх авіаційних фахівців необхідні знання, вміння та професійно-етичні якості.

Підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх авіаційних фахівців, їхня готовність до виконання фахової діяльності, у тому числі: удосконалення теоретичних, організаційних, методичних аспектів, – це частина загальної авіаційної політики, що є однією з актуальних проблем сучасної науки та практики.

Автори впевнені, що їхня інтерпретація важливої педагогічної дії, її впливу на майбутніх авіаційних фахівців і розвиток їх як особистостей, зацікавить не лише педагогів, а й курсантів як льотних закладів вищої освіти, так і студентів інших вищих шкіл. Монографія написана на стику різних наук, зокрема педагогіки, психології, філософії, етики, естетики, логіки, історії тощо.

Сподіваємося, що монографія допоможе майбутнім авіаційним фахівцям і викладачам закладів вищої освіти зрозуміти суспільну значущість дисциплін гуманітарного циклу у формуванні висококваліфікованого, всебічнорозвиненого, компетентного фахівця.